

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Mlačnik

Varstvo otrok in varuške v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ana Mlačnik

Mentorica: doc. dr. Zdenka Šadl

Varstvo otrok in varuške v Sloveniji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Za vse koristne nasvete, pomoč in vzpodbudu pri nastajanju diplomskega dela se zahvaljujem mentorici doc. dr. Zdenki Šadl.

Zahvaljujem se tudi moji družini za podporo in potrpežljivost tekom študija in še posebej v času pisanja diplomskega dela.

Najlepša hvala pa tudi Tinu, brez katerega bi verjetno trajalo še kar nekaj časa, da bi bilo diplomsko delo v takšni obliki kot je danes.

VARSTVO OTROK IN VARUŠKE V SLOVENIJI

V diplomskem delu obravnavam neformalno obliko varstva otrok kot enega izmed osrednjih vidikov vedno bolj aktualnega plačanega reproduktivnega dela. Namen in cilj naloge je preučiti neformalno obliko otroškega varstva, ki ga obravnavam kot enega izmed temeljnih mehanizmov lažjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja. Vedno težjo usklajenost obeh sfer občutijo zlasti ženske, ki so kljub dobri družinski politiki in vedno večji vključenosti moških v družinska opravila in v skrb za otroke v primerjavi z moškimi še vedno bolj obremenjene. Najem plačane pomoči na ta način ne spreminja neuravnotežene delitve dela med partnerjema in ne prispeva k njuni enakopravnosti. Predstavlja strategijo za usklajevanje konfliktnih zahtev družine in poklica. Enakost spolov v javni sferi je tako ustvarjena na račun dvojne obremenjenosti žensk z javnim in zasebnim delom, to breme pa ženske zlasti iz ekonomsko močnejših družbenih skupin vse bolj prelagajo na druge ženske. Varuške tako delno razbremenijo ženske, hkrati pa blažijo nesporazume in konflikte med spoloma. Znotraj neformalnega varstva otrok, me zanima predvsem emocionalni vidik oziroma kakšen je odnos med akterji vključenimi v to obliko varstva (varuško – otrokom in varuško – materjo otroka).

Ključne besede: neformalno varstvo otrok, plačano reproduktivno delo, usklajevanje poklicnega in družinskega življenja, družinska politika.

BABYSITTING AND BABYSITTERS IN SLOVENIA

In my diploma I am dealing with the informal babysitting model as one of the central aspects of more and more popular paid reproductive work. The purpose and goal of this paper is to study the informal model of babysitting as one of the basic mechanisms for balancing work and family life. Especially women are those who experience how difficult it is to combine these two spheres. Despite the family policy and the fact that men are becoming increasingly more involved in housework and care for children, women are still the ones carrying a heavier burden in comparison to men. Hired help in this way does not change the unbalanced division of labor between partners and does not contribute to their equality. It represents a strategy for the reconciliation of the conflicting demands of family and profession. Gender equality in the public sphere is created on the account of the double load placed upon women by public and personal work, this burden being shifted, especially by women from economically stronger social groups, upon other women. Babysitters thus partly alleviate the burden placed upon women and at the same time help to mitigate disagreements and conflicts between genders. My main interest in the field of informal babysitting is the emotional aspect and the relationship between the persons included in this form of babysitting (the babysitter – the child and the babysitter – the mother of the child).

Key words: informal babysitting, paid reproductive work, balancing work and family life, family policy.

KAZALO

1 UVOD	8
1.1 Namen in cilj diplomskega dela.....	10
1.2 Struktura diplomskega dela.....	10
1.2 Metodologija.....	12
1.3 Raziskovalna vprašanja.....	12
2 USKLAJEVANJE POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA	13
2.1 Tradicionalna »naravna« vloga ženske	13
2.2 Ženske in trg delovne sile	15
2.3 Gospodinjsko in skrbstveno delo - »reproduktivno delo«	17
2.4 Delitev dela v družini.....	20
2.4.1 Aktivno očetovstvo	21
2.5 Konflikt med plačanim delom in družinskim življenjem (dvojna obremenjenost žensk).....	22
3 PLAČANO DRUŽINSKO - REPRODUKTIVNO DELO.....	25
3.1 Plačano družinsko delo kot »nedelo« oziroma »naravni atribut« žensk.....	26
3.2 Dejavniki, ki so vplivali na »preporod« plačanega družinskega dela oziroma reproduktivnega dela.....	27
3.3 Temeljni problemi sodobnega plačanega domačega dela.....	31
4 JAVNE POLITIKE NA PODROČJU USKLAJEVANJA POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA.....	32
4.1 Družinska politika.....	33
4.1.1 Materinski, očetovski in starševski dopust kot instrument družinske politike na področju usklajevanja starševstva in dela.....	37
4.1.2 Družini prijazno podjetje	40
5 VZGOJA IN VARSTVO PREDŠOLSKIH OTROK.....	44
5.1 Opredelitev pojmov »otroško varstvo« in »otroška vzgoja«	44
5.2 Razvoj institucionalne vzgoje in varstva otrok skozi zgodovino.....	45
5.3 Politika predšolske vzgoje in varstva otrok	46
6 OBLIKE VZGOJE IN VARSTVA PREDŠOLSKIH OTROK.....	50
6.1 Formalne oblike otroškega varstva	53
6.1.1 Prednosti in slabosti formalnih oblik otroškega varstva.....	55
6.1.1.1 Prednosti	55

6.1.1.2 Slabosti	56
6.2 Neformalne oblike otroškega varstva	60
6.2.1 Plačana neformalna oblika varstva otrok: varuške	62
6.2.2 Emocionalni vidik neformalnega plačanega varstva v odnosu med varuška - otrok ter varuška – mater otroka(delodajalka)	68
7 IZSLEDKI EMPIRIČNE RAZISKAVE	70
7.1 Opis uporabljene metodologije	70
7.2 Analiza intervjujev	71
7.3 Sklepne ugotovitve empiričnega dela	82
8 SKLEP	84
9 LITERATURA	88
10 PRILOGA	93
Priloga A: VPRAŠANJA ZA INTERVJU – varuške v Sloveniji.....	93

KAZALO TABEL

<i>TABELA 6.1: ŠTEVILO OTROK V VRTCIH PO POSAMEZNIH SKUPINAH V SLOVENJI .....</i>	<i>58</i>
---	-----------

1 UVOD

*Otroci so človeška krila.
(albanski pregovor)*

V pričujočem diplomskem delu obravnavam temo, ki v sociologiji, kot tudi širše v družboslovju, v Sloveniji ni prav pogosto predmet kritične refleksije: *neformalno otroško varstvo*. Vendar pa ta tema, zaradi številnih družbenih sprememb kot so prisotnost žensk na trgu delovne sile, zaposlitvene spremembe, atipične oblike zaposlitve postaja vse bolj aktualna in družbeno pomembna. Neformalno obliko otroškega varstva bom obravnavala kot enega izmed osrednjih vidikov vse bolj aktualnega plačanega reproduktivnega dela.

Zaradi vse večje prisotnosti žensk na trgu delovne sile ter povečanja zahtev delodajalcev so se zmanjšale možnosti zlasti zaposlenih žensk za usklajevanje delovnega in družinskega življenja. Zaposlitvena značilnost slovenskih žensk je, da so večinoma zaposlene za polni delovni čas, njihov delež na trgu delovne sile pa je med najvišjimi (57, 6%) v EU (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 4). Kljub intenzivnemu zaposlovanju žensk v 20. stol. pa se še vedno ohranja tradicionalna delitev spolnih vlog, ki se opira na tradicionalno predstavo o ženski vlogi gospodinje matere in žene. Še vedno prevladuje prepričanje, da so gospodinjska dela, skrb za otroke in ostale družinske člane nujna obveznost žensk. Tudi rezultati številnih raziskav (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar, 2004, Rener in drugi, 2005) potrjujejo, da je neplačano gospodinjsko in skrbstveno delo v Sloveniji feminizirano, saj ženske še vedno prevzamejo večino skrbi za otroke in gospodinjska dela poleg svoje plačane zaposlitve. Kljub spremembam na področju večje pomoči moških pri gospodinjskih opravilih in skrbi za otroke ženskam pa se moški v dejavno družinsko življenje vključujejo veliko počasneje kot pa ženske na trg dela (Rener in drugi, 2005).

Na številnih ravneh družbenega življenja še vedno prevladuje, kot pravi Švab (2003), favoriziranje nuklearnega družinskega modela, v katerem je skrb za družinsko delo samoumevno dodeljena ženskam in naturalizirano z reprodukcijo, kot so nosečnost, rojevanje in skrb za otroke. Z množičnim vstopanjem žensk na trg dela so postali številni

simptomi zakoreninjene neenakosti spolov v sodobnih družbah močno izraziti in očitni. Na makro ravni se neustrezna prilagoditev družbe na spremenjen položaj žensk kaže v neustreznem odnosu delovnega okolja do družin z otroki in v pomanjkanju družbenih storitev in servisov, ki bi jim omogočile lažje usklajevanje materinske in poklicne vloge. V Sloveniji imamo dobro poskrbljeno za dnevno otroško varstvo otrok, saj imamo dobro razvito mrežo javnih vrtcev, ki nudijo kvalitetne programe. Vendar pa ne zadovoljujejo potreb zaposlenih staršev po varstvu otrok, saj pri nas prevladuje model, kjer sta zaposlena oba starša, v večini za polni delovni čas. Zaradi tega se velikokrat pojavi težava pri usklajevanju starševstva in zaposlitve, saj je poslovalni čas vrtcev prilagojen standardnim zaposlitvam. Predvsem mladim družinam, zlasti dvokariernim parom pomagajo v večini primerov stari starši tako pri vzgoji, negi in varstvu otrok. Vendar pa je zaradi vzorcev preživljanja časa v starosti in zaradi pogoste fizične oddaljenosti staršev od otrok ta pomoč količinsko zelo omejena.

Vprašanje, kje naj bi se odvijala vzgoja in varstvo predšolskih otrok, v družini ali izven nje v specializiranih vzgojno-varstvenih organizacijah in kdo naj bi v pretežni meri skrbel in bil tudi odgovoren za njeno realizacijo, predstavlja neke vrste osnovno izhodišče pri razmišljanju o kvaliteti življenja otrok in vlogi družine v naši družbi. Številne raziskave (npr. otrok od rojstva do šole, psihologija razvoja otrok) potrjujejo, da dojenčki, prav tako pa tudi starejši otroci ne potrebujejo ob sebi izključno samo svojih staršev, ampak predvsem ljubečega in skrbnega odraslega človeka.

Številni starši so izhod iz te situacije našli s pomočjo neformalne oblike varstva, ki ga nudijo varuške kot del plačanega neformalnega reproduktivnega dela. Povpraševanje po tej vrsti dela tako kot v drugih evropskih državah tudi v Sloveniji vse bolj narašča. Razloge vedno večjega povpraševanja po plačanem reproduktivnem delu lahko utemeljimo s problemom vse težjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja in hkrati s tem pomanjkanje cenovno in časovno dostopnega, ter dolgemu in fleksibilnemu delovnem času prilagojenega otroškega varstva. Kot pravi Hrženjak (2007), razloge za njegovo naraščanje nekateri avtorji povezujejo s sodobno »krizo reprodukcije« zlasti v dvokariernih parih in enostarševskih družinah.

Zlasti karierno usmerjene ženske se zavedajo, da brez dobro organiziranega in stalnega otroškega varstva ne bodo mogle nadaljevati svoje poklicne poti. Kombiniranje dela s

kariero, materinstvom in gospodinjstvom predstavlja vsaki ženski kaotično, utrujajoče in predvsem zelo izčrpano življenje. Tiste na višjih položajih so izhod iz te situacije in nadomestilo za svojo lastno odsotnost našle s kupovanjem plačanega reproduktivnega dela. V sferi nevidnega reproduktivnega dela najdejo zaposlitev in osnovna sredstva za preživljanje množice žensk. In zakaj zopet ženske? Odgovor je mogoče poiskati v tradicionalnem, še vedno prevladujočem pojmovanju, da sta varstvo in skrb za otroke primarna in naravna vloga žensk.

1.1 Namen in cilj diplomskega dela

V diplomskem delu je osrednji namen in cilj preučiti in analizirati problematiko otroškega varstva v Sloveniji, pri čemer me bo zanimala zlasti plačana neformalna oblika varstva otrok kot del plačanega neformalnega reproduktivnega dela, ki postaja vse bolj aktualna oblika dela tudi v Sloveniji. Cilj je preučiti in identificirati omenjeno obliko predšolskega varstva otrok in z njo povezano problematiko, zlasti v kontekstu usklajevanja poklicnega in družinskega življenja. Neformalno obliko otroškega varstva, poleg institucionalnega varstva otrok, zaznavam kot enega izmed temeljnih mehanizmov usklajevanja področij dela in družine v Sloveniji. Ker pa je problematika, ki se artikulira na področju vzgoje in varstva predšolskih otrok, v večini evropskih držav obravnavana skozi družinsko politiko in politiko predšolske vzgoje, predstavim tudi mehanizme delovanja obeh politik. Znotraj neformalnega varstva otrok me zanima predvsem odnos med varuško in materjo otroka (delodajalko) ter kako ta odnos zaznavajo varuške kot delojemalke.

1.2 Struktura diplomskega dela

Diplomsko delo je razdeljeno na teoretični in empirični del. Teoretični del zajema naslednja poglavja:

Usklajevanje poklicnega in družinskega življenja: v tem poglavju bom predstavila način usklajevanja področij dela in družine ter kakšna je delitev družinskih in skrbstvenih

obveznosti med spoloma pri nas. Predstavila bom tudi fenomen aktivnega očetovstva oziroma vedno večjo vključenost moških v gospodinjska in skrbstvena opravila.

Plačano reproduktivno delo: to poglavje zajema vse bolj aktualno plačano družinsko in skrbstveno delo, katerega del je tudi neformalna oblika otroškega varstva.

Javne politike na področju usklajevanja dela in družine: v tem poglavju bom predstavila javne politike, ki segajo na področje vzgoje in varstva predšolskih otrok, njihove cilje ter ukrepe v zvezi z lažjim usklajevanjem poklicnega in družinskega življenja. Tu se bom osredotočila predvsem na družinsko politiko, njeno predstavitev ter njeno vlogo v Sloveniji, na področju usklajevanja poklicnega in družinskega življenja. Politiko otroškega varstva obravnavam v poglavju *Otroško varstvo*. Skozi vse te politike, njihovo organiziranost in način delovanja bom poskušala ugotoviti in prepoznati probleme, prav tako pa tudi rešitve usklajevanja sfer dela in družine.

Vzgoja in varstvo predšolskih otrok: predstavlja osrednje poglavje, v katerem bom predstavila razvoj predšolske vzgoje v Sloveniji, njeno politiko ter cilje in oblike otroškega varstva. Preučila bom izhodišča in cilje za razvoj predšolske vzgoje in varstva otrok, predstavila instrumente politike otroškega varstva ter njegove različne oblike. Prav tako pa bom poskušala artikulirati nekatera sporna vprašanja, ki se pojavljajo na tem področju. Kot ključno se med njimi pojavlja naslednje vprašanje: *vprašanje usklajevanja starševstva in udeležbe v plačanih zaposlitvah*. Posebno pozornost bom v tem poglavju namenila dejavnosti neformalnega otroškega varstva, ki jo opravljajo varuške kot del plačanega neformalnega reproduktivnega dela. S pomočjo sekundarne analize, kjer se bom osredotočila zlasti na projekt SIPA¹, bom poskušala ugotoviti razloge za uporabo te oblike varstva. Zanimalo me bo, kako je s ponudbo in povpraševanjem te vrste dela in ali se povpraševanje po plačanem reproduktivnem delu kot področjem neformalnega zaposlovanja pri nas res vse bolj povečuje. Prav tako pa bom izpostavila prednosti in slabosti te oblike varstva, pri kateri me bo posebej zanimal emocionalni vidik varstva med vključenimi akterji: varuško, otrokom in materjo otroka². Za pridobitev ustreznih informacij bom opravila intervjuje z varuškami.

---

¹ Partnerstvo je nastalo v okviru programa pobude EQUAL - Evropskega socialnega sklada. Projekt je bil zasnovan kot raziskovalno-aplikativni projekt, z izhodiščno tezo, da je mogoče obstoječi neformalni trg plačanega domačega dela v Sloveniji spremeniti v področje rednih zaposlitev za dolgotrajno brezposelne ženske in s tem vplivati na razbremenitev z reproduktivnim delom preobremenjenih gospodinjstev z majhnimi otroki, zlasti žensk. Za podrobnejši opis projekta glej Hrzenjak 2007a, 9-11.

² Mati je znotraj neformalne oblike otroškega varstva ključna akterka varstva, določa pravila in daje navodila.

1.2 Metodologija

Tematiko diplomskega dela bom raziskovala s primerjalno analizo slovenske in tuje literature, raziskav, člankov, poročil, internetnih virov ter s kvalitativno metodo preko opravljenih intervjujev, ki sem jih opravila z varuškami.

1.3 Raziskovalna vprašanja

V diplomskem delu si zastavljam naslednji raziskovalni vprašanji:

- kakšne so delitve družinskega dela po spolu v sodobnih zahodnih družbah in problemi ter politike povezane z usklajevanjem poklicnega in družinskega življenja?
- kakšen je odnos med materjo otroka (delodajalko) in varuško, ki skrbi in varuje njenega otroka? Ta odnos je v literaturi (Gregson in Lowe 1994, Uttal in Tuominen 1999) označen kot odnos dominacije oziroma kot »kvazifamiliaren« odnos, skozi katerega delodajalka postavlja pravila in organizira varstvo svojega otroka ter varuški na latenten način nalaga dodatno delo.

2 USKLAJEVANJE POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

V večjem delu Evrope je usklajevanje dela in skrbi (coordination work and care) ali dela in družine (coordination work and family) ali dela in zasebnega življenja (coordination work-life balance) že več let vroča politična tema zlasti na področju družinskih politik in politik enakih možnosti spolov. Usklajevanje dela in zasebnega življenja je v sedanji politični retoriki pereč problem zlasti zato, ker omejuje vlaganje potenciala žensk v dvigovanje ekonomske produktivnosti. Da bi se lahko ta neizkoriščen potencial uporabil v ekonomske namene, je potrebno poskrbeti za podaljšanje obratovalnega časa vrtcev, za fleksibilne zaposlitve ženske in za pomoč na domu. Vsa ta izboljšanja pa bodo lahko zagotovljena le v primeru večje angažiranosti s strani države in njenih organov. Vendar pa le malokateri od oblikovalcev politik, tako na evropski kot tudi nacionalni ravni, pomisli, da problem usklajevanja obeh sfer ni samo problem žensk, ampak tudi moških. S tem bi sistematično spodbujanje vključevanja moških v neplačano, tako imenovano neproduktivno in zasebno družinsko in skrbstveno »nedelo«³ lahko pripomoglo k reševanju te problematike. Pa ne za to, da bi ženske čas, ki bi ga s tem pridobile, morale porabiti za produktivno delo, ampak zato, da bi sploh imele izbiro.

2.1 Tradicionalna »naravna« vloga ženske

»Biti oziroma postati mati je ena izmed najlepših, obenem pa tudi ena izmed najodgovornejših stvari, ki se zgodi v življenju številnih žensk«
(Kitzinger 1994, 7).

Kljub temu, da se je tradicionalna vloga žensk močno spremenila, je predstava, da je za žensko primerna in prava le njena vloga žene, matere in gospodinje, še vedno globoko zakoreninjena v množično zavest ljudi in predsodke o spolih.

---

³ Kot pravi Oakley v svoji klasični *Gospodinji*, je domače delo kamor spadata družinsko in skrbstveno delo obravnavano kot nedelo.

V zahodni kulturi je mati idealizirana kot oseba, ki intuitivno ve, kako skrbeti za otroka, ki se zna odzivati na potrebe drugih, je skrbna in brezpogojno ljubeča. Materinstvo ustvarja občutek, da je to največja prednost in najpomembnejša vloga žensk in da so tega poslanstva zmožne le ženske. Materinstvo je poklic, ki zahteva številne veščine, strokovno izpopolnjevanje in pa tudi samoopazovanje. Na nek način je zaradi vseh zahtev, ki jih mora »obvladati« vsaka mati, materinstvo postalo profesionalna dejavnost. Otrokom morajo biti vedno na voljo, jih »pravilno« vzgajati, jim znati prisluhniti in jih tudi potolažiti. Poleg skrbi za otroke pa se od ženske pričakuje, da poskrbi tudi za vsa gospodinjska opravila in hkrati s tem skrbi še za ostale člane družine.

Predstava tipične ženske je zaposlena ženska, ki dela zato, da prehrani in ohrani družino, skrbi za domača opravila, vzgojo in nego otrok. Vse te naloge pripeljejo do njene preobremenitve tako z družinskimi kot tudi s poklicnimi obveznostmi.

Od žensk se danes pričakuje mnogo več kot biti samo dobra mati in gospodinja. Biti mora tudi čimbolj uspešna in pa »nenadomestljiva« na poklicnem področju.

2.2 *Ženske in trg delovne sile*

Danes je vedno večjo število žensk zaposlenih in udeleženih v procesu izobraževanja.

V Sloveniji je plačana delovna aktivnost žensk zunaj doma že tradicija, Slovenija spada med države z najvišjo zaposlenostjo žensk. Zlasti po drugi svetovni vojni se je, predvsem zaradi ekonomske nujnosti, povečalo zaposlovanje žensk. Konec 20. stoletja je bila med delovno aktivnimi polovica žensk, ta delež pa se tudi konec 21. stoletja ni spremenil.

Po podatkih Eurostata je bila leta 2003 delovna aktivnost žensk v Sloveniji 57, 6%, kar je nad povprečjem EU, delovna aktivnost moških pa 67, 4%, kar je pod povprečjem EU (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 4).

Vendar pa se ženske na trgu delovne sile srečujejo z določenimi ovirami, ki so bolj ali manj prisotne v vseh družbah, saj kot pravi Snyder: »Socialne in ekonomske institucije le počasi priznavajo spremenjen status žensk na trgu delovne sile. Plačilo, delovni čas, okolje in druge delovne razmere so še vedno prirejene predpostavki, da je tipični delavec moški brez družinskih oziroma gospodinjskih obveznosti« (Snyder v Selinšek 2004, 16).

Nižje plače, nižji status in pa nižji hierarhični položaj ter segregacija v »ženske« poklice so le nekatera dejstva zaposlovanja žensk. Ta dejstva, skupaj z delitvijo družinskih obveznosti, ponujajo resne pomisleke o tem, koliko so spremembe poklicnega življenja žensk res radikalne (Pascall v Selinšek 2004, 16).

Ena izmed značilnosti zaposlenih žensk Sloveniji je, da delajo za polni delovni čas, kar poleg povečanja zahtev delodajalcev, uvajanjem nove tehnologije, diverzifikacijo delovnega procesa ter zmanjševanjem delovnega procesa, zmanjšuje možnosti usklajevanja delovnega in družinskega življenja žensk (Rener in drugi 2005).

Po mnenju Černigoj Sadar in Verše (Devčič 2005, 7) je za udeležbo žensk na trgu delovne sile značilno naslednje:

- Večina je zaposlenih za nedoločen delovni čas,
- med novo zaposlenimi je večina zaposlenih za določen čas, pri čemer je delež žensk višji,

- stopnja delovne aktivnosti žensk v starostnem obdobju od 25 do 49 let je bila leta 1998 83,7%,
- ženske ne prekinjajo delovne aktivnosti v obdobju formiranja družine ter nege in vzgoje otrok,
- ženske zgodaj izstopajo s trga delovne sile (nizka starostna meja za upokojitev).

Danes sta tako družina kot tudi delo v življenju vsakega posameznika/ice dve izmed najpomembnejših področij samorealizacije. Po eni strani lahko govorimo o njuni tesni povezanosti in medsebojni odvisnosti, po drugi strani pa o dveh področjih, ki ju je še posebej v življenju žensk velikokrat težko za uskladiti, saj vsaka zase zahtevata veliko stopnjo angažiranosti.

Živimo v obdobju, v katerem je eno izmed temeljnih vodil v življenju ljudi uspeh in smo na nek način z vseh strani obdani z različnimi navodili in smernicami kako uspeti. Še posebej je to izrazito pri mladih, saj si želijo čim prej zaključiti šolanje in si poiskati ustrezno zaposlitev ter si ustvariti kariero. Kaj pa družina? Slednja naj bi po mnenju večine mladih prišla na vrsto nekje v prihodnosti, ko bo prišel primeren čas (Ule in Kuhar 2003). Le-tega pa je v današnjem času vse manj. Starostna doba žensk, ko se odločijo za prvega otroka, je iz leta v leto višja. Eden izmed bistvenih razlogov za prelaganje načrtovanja družine pri mladih je dogajanje na trgu delovne sile in zaposlovanju, kjer imajo več možnosti višje izobraženi in pa mladi brez otrok. Vendar pa nikakor ne smemo pozabiti, da družina kljub številnim spremembam, predvsem v načinu življenja mladih, ni izgubila svojega pomena. Saj predstavlja družina za večino ljudi še vedno najpomembnejšo stvar v življenju (Ule in Kuhar 2003).

Situacija kaže, da se večina mladih uspešnih žensk zaradi družine nikakor ne želi odreči karieri in se omejiti zgolj na gospodinjsko in skrbstveno (emocionalno) delo. Želja večine žensk in moških je, čim uspešnejše usklajevanje obeh področij, tako družinskega kot tudi delovnega. V današnjem zelo hitrem tempu življenja je usklajevanje obeh sfer še posebej v življenju številnih žensk zelo zahtevno in naporno. Ženske so tiste, ki morajo v čim lažje usklajevanje obeh sfer vložiti veliko lastne energije in truda ter se odpovedati marsikateri stvari, da bi zadovoljile potrebe svojih članov družine in šele nato svoje

lastne. Na ta način je z naraščanjem dvokariernih parov vprašanje usklajevanje dela in družinskega življenja postalo izrazito žensko vprašanje (Ule in Kuhar v Konec 2006, 17).

2.3 Gospodinjsko in skrbstveno delo - »reproduktivno delo«

Kljub številnim spremembam v življenju žensk, še posebej na poklicnem področju, kjer velja Slovenija za državo z najvišjo zaposlenostjo žensk, pa je še zmeraj prisotna tradicionalna delitev spolnih vlog in dela. Ne glede na to, da se je ekonomska neodvisnost žensk povečala, še vedno prihaja do asimetrične delitve vsakdanjih obveznosti med spoloma. To pomeni, da večino del, kot so gospodinjsko delo in pa skrb za otroke in druge družinske člane, opravijo ženske. Na ta način se začneta prepletati dva vidika družinskega dela, ki sta neločljivo in tesno povezana z žensko vlogo v družini: reprodukcija in gospodinjsko delo. Tema dvema aktivnostima se v primerjavi z drugimi vrstami dela, kot na primer delu za tekočim trakom ali administrativno delo, ne prizna statusa dela.

Z ločitvijo dela od doma v obdobju industrializacije je prišlo na ravni pojmovanja do spremembe reproduktivnega dela⁴ v »nedelo«. Kot pravi Hrženjak (2007a), postanejo velike količine domačega dela, ki ga ženske opravijo za vzdrževanje gospodinjstva in skrb za družinske člane, predvsem skrb za otroke, nekaj zasebnega in nereproduktivnega s tem pa tudi nevidnega.

Po mnenju Svetlika ni pomembno, kaj kdo dela, kaj proizvaja ter s kakšnimi sredstvi, temveč v kakšnem družbenem okolju poteka njegova aktivnost. Gre za to, v kolikšni meri je njegovo družbeno delo institucionalizirano (Svetlik 1988, 10).

Rener meni, da koncepti, kakršni so reprodukcija, gospodinjsko delo, domače delo ter družinsko delo, niso sinonimi, ampak označujejo razne momente reprodukcijskega procesa (Oakley v Rener 2000, 284). V tem smislu obstajajo trije tipi reprodukcije: družbena reprodukcija, reprodukcija delovne sile in pa reprodukcija ljudi. Najširše zastavljen prvi tip se nanaša na reprodukcijo družbenih odnosov. Razliko med drugima dvema pa Rener pojasnjuje kot razliko med *družinskim* in *gospodinjskim delom* in pravi,

---

⁴ Hrženjak (2007, 23) ga opredeli takole: »Reproduktivno delo je družbeno nevidno delo, ki ga opravljajo predvsem ženske v sferi zasebnosti«.

da je potrebno *družinsko delo* razumeti v širšem smislu ter *gospodinjsko delo* razumeti kot njegov sestavni del. Razlike med njima pa vidi tudi v tem, da je *družinsko delo* vse neplačano (žensko) delo v družini⁵, medtem ko je *gospodinjsko delo* tisti del *družinskega dela*, ki zagotavlja materialno preživetje in obnavljanje delovne sile. *Družinsko delo* je tako z vidika zadovoljevanja vsakodnevnih potreb prav gotovo najpomembnejša oblika neformalnega dela (Rener 2000, 285).

Ena izmed možnih delitev dela je torej delitev na formalno in neformalno sfero dela. Neformalno sfera dela vključuje plačano reproduktivno delo, kateremu bom v smislu *neformalnega plačanega varstva* v svoji nalogi posvetila posebno pozornost.

Ena izmed temeljnih značilnosti družinskega dela je, da je neplačano, kljub temu da je prav tako temeljnega pomena za človekovo eksistenco kot plačana zaposlitev. Ne glede na to da njegova vrednost ni merljiva v denarju, zaradi česar je manj cenjeno, pa je, kot sem že omenila, zelo pomembno za normalno delovanje družbe kot tudi posameznika/ice. Ta vrsta dela je primerljiva s plačanim delom glede količine časa, ki je potrebna za njegovo opravljanje. Dodatna bistvena značilnost tega dela pa je, da ga opravljajo večinoma ženske. Lahko bi rekli, da je neplačano delo sinonim za »žensko delo«, kar zelo spremeni razmerje v delitvi dela med spoloma in nalaga ženskam dvojno obremenitev.

Rezultati novejših raziskav potrjujejo, da je neplačano *gospodinjsko in skrbstveno delo* v Sloveniji feminizirano, saj ženske prevzamejo večino skrbi za otroke in druge družinske člane, prav tako pa tudi večino *gospodinjskega dela*. Zaradi tega je *družinsko delo* označeno kot »delo iz ljubezni«, kot delo, ki ni posledica neke družbene pogodbe, ampak je naravni atribut ženske (Hrženjak 2007a, 23). Prav tako pa je po mnenju Hrženjak *družinsko delo* zaradi pojmovanja o neločljivosti materinstva in gospodinjskega dela sklop dveh vidikov, čustvenega kot tudi racionalnega.

Na podlagi upoštevanja plačanega in neplačanega dela Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar ugotavljata, da je delovni čas žensk daljši, kot je delovni čas moških. To kažejo tudi rezultati, ki jih je opravil Sicherl v knjigi *Fleksibilnost dela; primerjalna analiza v okviru*

---

⁵ Sem spada tudi neformalno varstvo otrok kot del plačanega reproduktivnega dela.

mednarodnega projekta; gospodinjstvo, delo in fleksibilnost (Households, Work and Flexibility-HWF)⁶: med 70% in 90% anketiranih žensk v Sloveniji, opravlja večino gospodinjskega dela ter vzgojnega in skrbstvenega dela, 77% anketiranih moških pa skrbi za rutinska vzdrževanja in popravila v hiši (Sicherl 2003).

Najnovejši podatki Eurostata kažejo, da ženske v Sloveniji porabijo za gospodinjske obveznosti 4 ure in 57 minut na dan, moški pa 2 uri in 39 minut ter da njihov celotni delovni čas (plačano in neplačano delo), ki je 7,39 ur, presega delovni čas moških (6,33 ur) za dobro uro. Prav tako ti rezultati kažejo, da ženske v Sloveniji preživijo z otroki starimi do 6 let (2 uri in 33 minut) več časa v primerjavi z moškimi (56minut). (European Communities v Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 5).

Raziskave torej potrjujejo dvojno obremenjenost žensk s plačanim in neplačanim oziroma gospodinjskim in skrbstvenim delom. Eden izmed razlogov za takšno obremenitev žensk je, da je vse več žensk danes vključenih tudi v plačano delo, pričakujemo pa lahko, da se bo ta delež še povečal. Čeprav se moški vedno bolj vključujejo v družinsko delo, pa kot pravi Jogan (2001), še vedno prevladujejo spolno neenaka družbena pričakovanja, ki ne spodbujajo usklajevanja med javno in zasebno vlogo žensk, temveč bremena eksistencialno nujnega dela preprosto povezujejo s »pravo« žensko identiteto.

---

⁶ Anketa HWF je bila izvedena leta 2001 na reprezentativnih vzorcih odraslih oseb iz 8 držav, na Nizozemskem v Združenem kraljestvu, na Švedskem, v Sloveniji, na Madžarskem, v Bolgariji, v Romuniji in na Češkem.

2.4 Delitev dela v družini

Današnje ženske so odrasle v družbi bolj ali manj izenačenih izobraževalnih možnosti in ob višji ravni ozaveščenosti o svojem položaju. To pa je eden izmed razlogov za višja pričakovanja glede enakosti in partnerstev tako v poklicu kot tudi v družini v primerjavi z ženskami v preteklih obdobjih. Vendar pa so ta pričakovanja trčila ob nasprotne razvojne trende na trgu delovne sile in pomoč moških pri družinskih opravilih.

Usklajevanje dela in družine sovpada z vprašanjem enakih možnosti obeh spolov. Torej menimo, da intenzivna vključenost žensk na trg delovne sile ni spremenila tradicionalne delitve dela med spoloma v gospodinjstvu. Je pa res, da je večkratno obremenitev žensk na nek način omilil javno organiziran in sofinanciran prenos nekaterih funkcij iz gospodinjstva v javno sfero, kot na primer široko razvejena mreža ustanov za varstvo otrok in najem plačanih gospodinjskih delavk in varušk.

Danes se vse bolj porajajo vprašanja o tem, kje najti razloge, ki bi očete motivirali za večjo vključenost v družinsko delo. V zadnjih desetletjih je očetom postala vse manj »naklonjena« tudi sfera dela, saj jih vse bolj vleče stran od družine. Zaposlitveni pogoji postajajo vedno bolj rizični, delovni urniki se raztezajo čez ves dan in so zapolnjeni s trdim delom. Vse več ljudi prinaša delo domov ali ga celo opravlja doma. Meja med zasebnim in javnim se je v tem kontekstu za mnoge že zdavnaj izbrisala, vprašanje je, ali sploh lahko govorimo o »usklajevanju« dela in družine. Kljub temu, da se spreminja spolna delitev dela, se zdi, da bolj »v glavah« kot v realnosti. Tako na konceptualni ravni družinske politike, v realnosti vsakdanjega življenja pa še toliko bolj, gre za podrejanje zasebne sfere delovni sferi.

Rezultati ankete Slovenskega javnega mnenja iz leta 1993 kažejo, da se kar 66,4% žensk in pa 50,9% moških strinja z izjavo, »moški bi morali opravljati več gospodinjskih del, kot jih opravljajo sedaj« (Jogan v Šadl 2006, 41). Kar 70% moških in 80% žensk meni, da bi morali moški več časa posvetiti skrbi za otroke. Nezadovoljstvo z delitvijo dela izraža približno polovica žensk, še bistveno več pa jih trdi, da bi se morali moški bolj potruditi v gospodinjstvu in pri skrbi za otroke, vendar pa kot kažejo rezultati raziskave, spori zaradi delitve dela v gospodinjstvu niso ravno pogosti. Ti rezultati na nek način

potrjujejo domnevo, da se ženske nekako sprijaznijo z neenakopravno obremenitvijo, ki pa se jim na ravni stališč zdi nepravilna. Čeprav se moški sami strinjajo, da bi morali bistveno več delati v gospodinjstvu in skrbeti za otroke, pa na praktični ravni še ni izrazitih premikov k večji enakopravnosti. Lahko bi rekli, da so na nek način prav ženske tiste, ki jim dajejo potuho, saj se očitno izogibajo sporom.

Ne glede na to, da se vloga žensk spreminja, jim je še vedno dodeljena domača vloga kot nekaj naravnega, univerzalnega in neizogibnega. Tudi v primeru, da ženska opravlja katerokoli drugo družbeno vlogo, od nje pričakujejo, da bo opravljala svoje »primarne«, »naravne« vloge (Kanjuo Mrčela 1996, 40).

2.4.1 Aktivno očetovstvo

V zahodnih družbah sociologi že nekaj desetletij zaznavajo trend t. i. novega očetovstva, ki pomeni aktivnejše vključevanje očetov v družinsko življenje.

Po eni strani govorimo o krizi očetovstva (Rener in drugi 2005, 8) zaradi zmanjševanja avtoritete moških, izgube vloge edinega oziroma glavnega prehranjevalca družine in tudi zaradi družbene sprejemljivosti odsotnosti očetov. Po drugi strani, pa gre za diskusijo o novem aktivnem očetovstvu, ki izpostavlja spremembe v smeri vedno večje vključenosti moških v skrb za otroke, v smislu nege in vzgoje. Danes očetova vloga ni več pomembna izključno zaradi zagotavljanja finančne podpore družini, ampak prihaja v ospredje tudi njegova pomoč pri negi in skrbi za otroke.

S fenomenom t.i. novega očetovstva so se ukvarjale številne raziskave. Raziskava »*Perspektive novega očetovstva v Sloveniji*«, ki so jo opravile Rener in drugi (2005) je potrdila na začetku postavljeno raziskovalno hipotezo: »V Sloveniji se fenomen novega očetovstva, ki se kaže predvsem v aktivnejšem vključevanju v družinsko delo, skrb za otroke, še ne razvija tako intenzivno kot kažejo trendi v zahodnih družbah« (Rener in drugi 2005, 4). Kljub temu se je očetovski dopust izkazal kot pomemben mehanizem v dveh vidikih: prvi je, da pozitivno vpliva na oblikovanje očetovske identitete, kot drugi vidik pa je izpostavljen predvsem prvi del očetovskega dopusta po rojstvu otroka, ko očetje aktivno sodelujejo pri podpori partnerki, vendar pa mu hitro sledi zdrs nazaj v tradicionalno delitev dela.

Podatki raziskave o porabi časa med Evropejci v obdobju 1998 in 2002 (v Šadl 2006, 40) kažejo, da slovenski moški poleg Madžarov, Belgijcev porabijo več časa dnevno za domača opravila v primerjavi z ostalimi moškimi. Kar pomeni višji delež egalitarnih družin v Sloveniji, vendar pa izjave žensk iz fokusne skupine te iste raziskave potrjujejo, da je moško delo še vedno omejeno na prijetnejša opravila, nego in igro z otroki, ter ostala družinska dela in da gospodinjstvo še vedno ostaja v domeni žensk. To kaže na to, da je moški prispevek pravzaprav zgolj »pomoč« partnerki.

Rener in sodelavci (2005, 65) na podlagi rezultatov njihove raziskave menijo, da je zaznati premik v aktivnem očetovstvu, vendar le na ravni vrednot, stališč in asistenc partnerkam, medtem ko so kultura oziroma prakse aktivnega očetovanja še vedno v zametkih. Po njihovem mnenju so razlogi zelo raznoliki: pomanjkanje praks aktivnega očetovanja, trdnost prepričanj o tradicionalni delitvi dela med spoloma, tradicij. Spremembe so v perspektivi avtoric možne le na dolgi rok. Vendar pa sta mnenja, da igrajo ključno vlogo pri spreminjanju trendov očetovske vloge predvsem sistemsko pravilno oblikovane politike ter njihovi mehanizmi oziroma konkretni ukrepi. Menita tudi, da problem aktivnega očetovanja ni toliko problem moških oziroma njihove pripravljenosti in tudi sposobnosti za aktivno očetovanje, ampak tudi kulturnega imaginarija, ki umešča materinstvo še vedno v ontologijo družine kot ekskluzivno z nenadomestljivo vlogo.

2.5 Konflikt med plačanim delom in družinskim življenjem (dvojna obremenjenost žensk)

O preobremenjenosti na delovnem mestu in mnogih posledicah dolgega delovnega časa, poroča danes vse več zaposlenih, še posebej pa so tej obremenjenosti izpostavljene ženske. To pa za to, ker se njihov delovnik ne konča, ko zapustijo službena vrata, ampak jih doma čaka še veliko neopravljenega gospodinjskega in skrbstvenega dela. Intenzifikacija dela je dosegla svoj višek z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, le-ta je s seboj prinesla številne težave, ki jih na lastni koži občutijo zaposleni. Te težave je po besedah Ignjatoviča mogoče povezovati s porušenim razmerjem ne samo med delom in prostim časom, ampak tudi med delom in družinskim življenjem. Saj je prav družinsko

življenje tisto, ki se mora nenehno prilagajati potrebam dela, medtem ko v nasproti smeri, ni nobenega dialoga (Korade 2008).

O konfliktu, ki nastaja zaradi kulture dolgega delovnega časa med delom in družino in intenzifikacije dela, pričajo mnoge, ne samo slovenske, ampak tudi številne evropske raziskave. Vse po vrsti ugotavljajo, da so slovenske ženske bolj obremenjene kot ženske v starih članicah Evropske unije (Korade 2008). Večina sodobnih žensk se tako sooča s konfliktom, ki ga vzdržujejo po eni strani težnja po neodvisnosti in samostojnosti, ki je podprta s pravnim priznanjem enakosti, po drugi strani pa preobremenjenost v razporeditvi nujnih eksistencialnih del (Jogan 2001).

Pri usklajevanju zahtev dela in družinskega življenja prihaja do naslednjih konfliktov (Šadl 2004, 979) :

- Časovni konflikt pomeni težave z razporejanjem časa, energije in možnosti med poklicne in družinske vloge,
- pri konfliktu zaradi napetosti pride do prenosa (prelitja) napetosti ali čustvenega stanja, ki se ustvarja v eni vlogi na izvajanje druge vloge,
- vedenjski konflikt pa nastane zaradi neuskkljenosti družinskih in delovnih vedenjskih vzorcev, saj imajo ženske pogosto težave, da se preklopijo iz ene vloge v drugo.

Preobremenjenost pa ne vodi v to, da bi ženske kot ideal gojile le vlogo matere in gospodinje. Raziskave kažejo, da sta pri večini žensk kot tudi pri moških delo in družina kot vrednoti uvrščeni na prvo mesto.

Kljub temu, da v Sloveniji obstajajo družini prijazne politike in številni državni podporni sistemi, pa je v primerjavi z drugimi državami z manj ugodno družinsko politiko, razen Švedske, pritisk usklajevanja dela in družine na zaposlene ženske največji (Šadl 2006, 39). Takšno stanje kažejo rezultati ankete narejene v okviru že zgoraj omenjenega projekta *Gospodinjstvo, Delo in Fleksibilnost* (Household, Work and Flexibility - HWF). Kar 18% Slovenk je poročalo, da jim opravljanje plačanega dela pogosto otežuje izpolnjevanje obveznosti do družin in drugih pomembnih oseb v njihovem življenju. Tudi delež žensk iz Slovenije, ki ocenjujejo, da jim plačano delo pogosto otežuje opravljanje

nujnih gospodinjskih nalog (20%), je med najvišjimi, takoj za ženskami iz Švedske (Šadl 2006, 39).

Eden izmed temeljnih dejavnikov za večji pritisk usklajevanja obeh sfer pri Slovenkah so atipična dela in dolg delovnik; za Slovenijo sta značilna prevlada modela za polni delovni čas in pa visok delež žensk v zaposlovanju, kot smo že večkrat poudarili. Že sredi devetdesetih let 20. stoletja je približno tretjina žensk z otroki starimi do treh let želela krajši delovni čas (Černigoj Sadar in Brešar v Šadl 2006, 39). Kot pravi Šadl, je: »Večji kot je obseg časa, porabljenega za plačano delo, višja je raven zaznanega konflikta vlog« (Šadl 2006, 39). Ali drugače: »Obveznosti, vezane na dom, družino ter vzgojo otrok so še vedno prepuščene ženskam, tako se zastavlja vprašanje, ali so ženske, ko so si priborile možnost zaposlovanja, res emancipirale ali so si podvojile obveznosti« (Kanjuo Mrčela 1996, 54).

Podatki⁷ kažejo, da ženske v povprečju zaslužijo 15% manj kot moški za vsako uro. Williams (v Hrženjak 2007a) poroča, da je v zadnjem času opaziti tudi razlike v plačah med materami in nematerami. Prav tako številne evropske raziskave razkrivajo, da sta obseg in kakovost zaposlitve žensk odvisna od števila njihovih otrok in da ženske, ki so matere, prevladujejo v zaposlitvah za polovični delovni čas ter na fleksibilnih delovnih mestih. V državah Evropske unije se po podatkih omenjenega poročila 32,6% žensk in pa samo 7,4% moških zaposluje za polovični delovni čas. Eden izmed razlogov za takšno zaposlovanje je, da so kljub množičnemu vstopu v izobraževalne procese in na trg dela, ženske doma še vedno odgovorne za neplačano reproduktivno »nedelo« (Hrženjak 2007a 30-31). Zaradi tega je eden izmed največjih problemov zaposlenih žensk v Sloveniji, njihova dvojna obremenjenost s plačanim in neplačanim delom (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 61).

Problem dvojne obremenjenosti žensk z neplačanim, necenjenim ne-delom v zasebni sferi in s plačanim delom v javni sferi nastaja kot posledica neuravnotežene dinamike spreminjanja družbenih vlog žensk in moških ter kot posledica razhajanj in različne intenzitete procesov spreminjanja v sferi dela (množično zaposlovanje žensk) in sferi družine (še vedno prisotna spolno asimetrična delitev dela in skrbi). Na ta način so po mnenju Renner ženske :«Vsakdanje migrantke med različnimi časi, prostori in habitusi in po

---

⁷ Poročila Evropske komisije o enakosti med moškimi in ženskami za leto 2005.

večkrat na dan menjavajo realne in simbolne registre, se mojstrijo v spretnostih organizacije, koordinacije in prilagajanja veliko bolj od moških kolegov, prijateljev in partnerjev. Za ženske je to prav gotovo obremenitev, a je hkrati tudi mnogo več kakor to, je izkušnja življenja v dveh svetovih, je dvojna navzočnost« (Renner v Švab 2003, 1124).

Zaposlitvena negotovost in intenziviranje dela, ki ga je prenesel prehod v noveevropski kapitalizem, je obremenil tako moške kot ženske, ker pa so slednje bolj obremenjene z gospodinjskim oziroma domačim »nedelom«, so se znašle v posebno nezavidljivem položaju. Vendar pa so tiste, ki imajo dovolj denarja, izhod iz tega položaja našle v najemanju plačane pomoči na domu, ki vključuje tako opravljanje gospodinjskih opravil kot tudi varstvo otrok.

Tako bi lahko rekli, da se enakost spolov v javni sferi ustvarja na račun dvojne obremenjenosti žensk z javnim in zasebnim delom, slednje pa je vse pogosteje preloženo na »druge ženske«, ki jih uporabnice plačujejo iz svojega žepa. Na ta način so spet ženske tiste, ki morajo same poskrbeti in najti nadomestilo za lastno neplačano delo.

Danes se vse bolj dogaja, da za marsikatero zaposleno uspešno žensko stoji druga ženska, ki, »priskoči« na pomoč v njenem zasebnem gospodinjstvu.

3 PLAČANO DRUŽINSKO - REPRODUKTIVNO DELO

Znani rek pravi, da za vsakim uspešnim moškim stoji ženska. Hrženjak pa ga je parafarizirala v naslednjo misel: «Za marsikatero uspešno žensko stoji druga ženska, ki opravlja njeno domače delo« (Hrženjak 2007a, 8). V svoji knjigi *Nevidno delo* iz leta 2007, ki je produkt razvojnega partnerstva Sistema pomoči na domu SIPA avtorica, opozarja, da ni lahko biti ženska, mama in zaposlena oseba hkrati, kljub temu da v Evropi veljamo za državo, kjer je usklajevanje poklicnih in zasebnih obveznosti dobro urejeno. K takšnim zmotnim sklepom zavajajo dobro razvejena mreža kakovostnih in subvencioniranih vrtcev, dolžina plačanega porodniškega in starševskega dopusta, spodbujanje aktivnega očetovstva in pa davčne olajšave za otroke. Vendar nam dejanska situacija kaže, da še zdaleč nismo »južna Švedska«, s katero se tako radi primerjamo. Ker Slovenke hodijo v službo s polnim delovnim časom tudi, ko imajo majhne otroke, pa statistika kaže, da so ženske tiste, ki v celoti izkoristijo dopust za nego in varstvo otroka.

Prav tako podatki o odsotnosti z dela zaradi skrbi in nege družinskih članov in članic v Sloveniji kažejo, da ženske ostajajo skrbnice in negovalke v zasebni sferi, saj izostanejo od dela zaradi razlogov nege 6-krat pogosteje kot moški (Hrženjak 2007a, 25). Kar pomeni, da bodo vsaj tiste ženske, ki delajo kariero in tiste, ki se naprej izobražujejo, ob vseh ostalih obveznosti, težko postorile še vso družinsko delo (pospravile, skuhale, pomile in poskrbele za vse družinske člane, še posebej za otroke). Za to ni čudno, če pokličejo katerega od gospodinjskih ali varstvenih servisov, ali pa po priporočilo prijateljice poiščejo starejšo žensko ali študentko, ki si služi denar na nepreglednem, nenadzorovanem sivem trgu neformalnega plačanega reproduktivnega dela.

3.1 Plačano družinsko delo kot »nedelo« oziroma »naravni atribut« žensk

Na začetku 20. stoletja, ko so začele ženske množično delati po tovarnah in s tem stopile na trg dela, so postale dvojno obremenjene, doma jih je čakala neplačana oblika dela, o katerem se ni govorilo, pač pa je moralo biti opravljeno. Tu govorimo o delo, ki se ga v javnosti ne omenja in je nevidno. Samoumevno je bilo in je še danes, da se to delo opravi. Kljub temu, da je nevidno, pa močno bode v oči, kadar ni opravljeno. Tu gre predvsem za gospodinjsko in skrbstveno delo, ki ga pojmuje kot reproduktivno delo, ki vzdržuje sistem, da teče, ne da bi pri tem proizvajal kakšno dodatno vrednost. Reproductivno delo, kot že omenjeno, je družbeno nevidno delo, ki ga opravljajo zlasti ženske v zasebni sferi.

V obdobju industrializacije so ženskam omejili vstop v javno sfero s konstrukcijo ženskosti, ki je bila vezana na vlogo gospodinje. Že Oakley je v svojem klasičnem delu *Gospodinja* iz leta 2000 objavila, da ima gospodinjsko delo v modernih družbah status »nedela«, da je nujno delo, ki se mora opraviti in je izrazito žensko delo. V zadnjem času, kot tudi že v preteklosti pa se družinsko »nedelo«, ponovno prenaša na gospodinjske pomočnice. Vendar pa je to delo potisnjeno v polje sive ekonomije, kjer ostaja skrito in nevidno. Že v času socializma je bilo sramotno, če so imele ženske pomočnice, prav tako tudi danes ženske nerade povedo, da imajo doma gospodinjsko pomočnico ali varuško. Gospodinjsko in negovalno delo naj bi bila primarna in naravna vloga vsake ženske.

3.2 Dejavniki, ki so vplivali na »preporod« plačanega družinskega dela oziroma reproduktivnega dela

Kot smo že omenili, v Sloveniji na področju delitve družinskega dela še vedno ni dosežena večja egalitarnost med partnerjema, saj večino dela še zmeraj opravijo ženske (Ule, Rener in drugi v Šadl 2006). Ko pridejo iz službe domov, začnejo z delom v »drugi izmeni« (second shift) (Hochschild v Hrženjak 2007a, 8).

Raziskava *Kako Evropejci preživljajo svoj čas* (Hrženjak 2007a) je pokazala, da ženske v večini držav Evropske unije v povprečju opravijo dve tretjini družinskega dela. To pomeni, da v povprečju ženske porabijo več časa za družinsko neplačano delo in manj za plačano delo v primerjavi z moškimi.

V želji, da bi zmanjšale količino porabljenega časa za gospodinjska opravila, ženske poiščejo gospodinjsko pomočnico, ki jih za vsaj nekaj ur tedensko razbremeni gospodinjskih opravil. Kupovanje *plačanega družinskega dela* je po mnenju Šadl (2006, 51) le ena izmed strategij kombiniranja plačanega dela in gospodinjskih obveznosti. V literaturi, kot tudi v splošni vednosti, je uveljavljen konsenz, »da sta poglavitni razlog za sodobno plačano družinsko delo preobremenjenost žensk z dvojnimi delom, ter izogibanje konfliktov med spoloma in generacijama glede delitve domačega dela« (Hrženjak 2007a, 36). Današnja generacija žensk, predvsem tistih na višjih položajih, si lahko »privošči« gospodinjsko pomočnico ali varuško, ker se želi izogniti bremenom dvojne obremenjenosti, obenem pa si želi zagotoviti ekonomsko neodvisnost.

Vendar pa plačano družinsko delo poteka na črno in ga zaradi statusne implikacije ni mogoče docela pojasniti. Šadl ugotavlja, »da pomanjkanje statističnih in javnomnenjskih podatkov močno otežuje proučevanje razširjenosti plačane gospodinjske pomoči in trenda gibanja tovrstnega dela na črno pri nas« (Šadl 2006, 37). Dostopni podatki kažejo, da so potrebe po plačanem družinskem delu velike in da v zadnjih letih povpraševanje po njem narašča. Povpraševanje po plačanem delu v zasebnih gospodinjstvih, zlasti v (post)tranzicijskem obdobju in njegovo naraščanje v prihodnosti, lahko razložimo s konfliktom med delom in družino, ki ga občutijo zlasti ženske z višjo izobrazbo in pa tudi z nekaterimi družbenoekonomskimi spremembami.

Podatki različnih raziskav (v Šadl 2006, 34) kažejo, da se večina zaposlenih staršev pri zahtevnem usklajevanju dela in družine opira na pomoč svojih staršev. Tako zadovoljujejo potrebo po instrumentalni opori, (ki vključuje tudi pomoč pri manjših gospodinjskih opravilih) in varstvu otrok. To je razvidno tudi iz podatkov raziskave SIPA⁸, ki kažejo, da starši v 37,5% gospodinjstvih z majhnimi otroki pomagajo pri gospodinjskih opravilih, v 78,5% gospodinjstvih pa pomagajo pri varstvu otrok. (Hrženjak 2007a, 103-118).

Vendar pa ta neformalna opora v sodobnih zahodnih družbah zaradi različnih dejavnikov in okoliščin ni mogoča v večjem obsegu, kar vpliva na vse večje povpraševanje po plačanem družinskem delu. Šadl meni, da je to povpraševanje značilno zlasti za gospodinjstva z dvema karierama. Med vzroke za neformalno izločanje gospodinjske pomoči lahko prištejemo tudi različne vzorce preživljanja prostega časa med starši in otroki, prav tako pa tudi pogosto oddaljenost staršev od gospodinjstva otrok.

S povečanim povpraševanjem pa se je okrepila⁹ tudi ponudba plačanega družinskega dela (gospodinjsko delo in varstvo otrok). Vendar o obsegu povpraševanja zaradi precej manjšega števila enot pri povpraševanju v primerjavi s ponudbo ne moremo sklepati (Šadl 2006, 36). Več pa nam o vedno večji aktualnosti in nujnosti plačanega domačega dela predvsem v gospodinjstvih z majhnimi otroki in med dvokariernimi pari, povedo rezultati razvojnega partnerstva SIPA, saj več kot polovica anketirancev (vključena gospodinjstva z majhnimi otroki) soglaša s trditvijo »da bi se moški in ženska lahko uveljavila v svojem delu in imela zraven družinsko življenje, je nujno, da (če si to lahko privoščita) najameta pomoč za domača opravila« (Hrženjak 2007a, 103). Oglaševalski podatki, ki jih lahko zasledimo na svetovnem spletu, ne odražajo obsega povpraševanja po plačani pomoči, saj ljudje ponavadi sprašujejo prijatelje ali sodelavce po »pridnih gospeh«. Prav tako pa na to kažejo rezultati projekta SIPA, saj je kar 78,2% anketirank mnenja, da od osebe, ki bi jim nudila pomoč na domu in bi jo lahko brez zadržkov sprejeli, pričakuje, da je priporočena s strani prijateljice, sodelavke ali sosede (Hrženjak 2007a, 105). Vendar kot pravi Šadl (2006, 35), je zaradi prevlade neformalnih družbenih

---

⁸ Raziskava je bila izvedena med septembrom in novembrom 2005, je zajela 400 gospodinjstev z majhnimi otroki v Ljubljani in Mariboru (300 gospodinjstev v Ljubljani in 100 v Mariboru).

⁹ Za Slovenijo to velja zlasti po letu 1996 oz. konec devetdesetih let, »ker se je v tem času zaradi odpuščanja zaposlenih v feminiziranih dejavnostih delež žensk med registriranimi brezposelnimi osebami začel naraščati in te ženske so rabile dohodek za preživetje.

kanalov v pridobivanju »pridnih čistilk« težko pridobiti celostno sliko plačanega družinskega v Sloveniji¹⁰ (Hrženjak 2007b, 244).

Ne glede na to, da izmerjeni delež gospodinjstev, ki najema pomoč pri čiščenju, ni velik,¹¹ »pa je plačano gospodinjstvo prisotno v Sloveniji in se zdi, da v zadnjih letih narašča« (Šadl 2006, 36-37), zlasti kot oblika dela in zaposlovanja na črno. Raziskava v okviru projekta SIPA je pokazala, da »v približno 80% gospodinjstev ženske ocenjujejo, da bi potrebovale pomoč na domu, v največ primerih zaradi posvečanja karieri in izobraževanju, ter pridobivanju nekaj prostega časa zase. 83,7% žensk, kar je visok odstotek med vsemi anketiranimi, pa je navedlo, da bi pomoč potrebovale za čiščenje in pospravljanje, sledita likanje in pranje 66% in pa varstvo otrok s 60,2%. Prav tako pa so anketiranke navedle kuhanje 22,4% in pa iti po otroka v vrtec 17,7 %, ter nekatera druga opravila« (Hrženjak 2007a, 104). Vendar pa ima dejansko pomoč domu najeto le 17% anketiranih, ki jo v največ primerih koristijo za občasno pomoč pri čiščenju stanovanja (66,2%), ter občasno varstvo (42,6%), dobra desetina (11,8%) pa jo koristi še za vsakodnevno varstvo otrok. Povprečno za čiščenje plačujejo 5€ za varstvo otrok pa 3,3€. Na drugi strani pa se je kar 80% starejših nezaposlenih žensk z nizko izobrazbo (anketiranih 100 oseb v Ljubljani) pripravljenih zaposliti za primerno plačo v sistemu nudenja pomoči na domu v gospodinjstvih z majhnimi otroki. Sodobne gospodinjске delavke, ki delajo v območju sive ekonomije, so po mnenju Hrženjak (2007b) pravzaprav poraz politike enakosti spolov, kar pomeni, da je enakost žensk in moških višjega srednjega razreda mogoča le na račun neformalnega necenjenega dela revnih žensk in migrantk.

Slovenija je bila že v 19. in 20. stoletju, tako kot danes, področje izvora gospodinjских delavk, ki so se zaposlovale v gospodinjstvih bogatejših sosednjih držav. Kar pomeni, da sodobno povečevanje plačanega družinskega dela ni samo ena izmed posledic neenakosti spolov na tem področju, ampak tudi vedno večjih ekonomskih neenakosti. V zadnjih desetletjih se je ekonomska blaginja višjemu in srednjemu razredu tako dvignila, da si

---

¹⁰Po neuradnih podatkih Inšpektorata RS za delo deluje v Sloveniji okoli 23.000 neformalnih gospodinjских delavk, med katerimi prevladujejo nižje izobražene, starejše od 45 let in iskalke prve zaposlitve in so strukturni problem brezposelnosti.

¹¹ Podatki iz Ankete o delovni sili iz leta 2005 (ad hoc modul Usklajevanja službenega in družinskega življenja), kažejo, da so v zadnjih 12 mesecih najeli varuško okrog 3% gospodinjstev (na vprašanja so odgovarjala samo gospodinjstva, v katerih živijo otroci, mlajši od 15 let).

lahko privošči oboje hkrati: bleščeče čisto stanovanje, hkrati pa prosti čas zase, ki ni obremenjen s čiščenjem in skrbstvenim delom.

Če strnemo rezultate projekta SIPA in pa tujih raziskav narejenih s področja plačanega družinskega dela, lahko rečemo, da je preporod plačanega družinskega dela mogoče pojasniti zlasti z družbenoekonomskimi spremembami v razvitem svetu, ki so: čedalje večja uveljavljenost žensk na trgu dela in javni sferi, izginjanje razširjenih družin in njihovo preoblikovanje v nuklearne družine, naraščanje števila enostarševskih družin, staranje prebivalstva, feminizacija migracij, brezposelnosti in revščine (Hrženjak 2007a, 37).

3.3 Temeljni problemi sodobnega plačanega domačega dela

Raziskave kažejo, da se gospodinjsko in skrbstveno delo oziroma reproduktivno delo v zasebni sferi reprodukcije bolj kot na moške premešča na globalni trg, katerih nosilec opravil je najeta delovna sila, ki je zopet ženska. Vendar pa tu ne gre za katerekoli ženske, ampak ženske določene nacionalnosti, določenega razreda. Povsod po svetu v sferi nevidnega reproduktivnega »nedela« najdejo zaposlitev in osnovna sredstva za preživljanje množice žensk: (ilegalne) priseljenke, ki prihajajo iz republik nekdanje Jugoslavije, dolgotrajno brezposelne ženske - omogoča jim preživetje, starejše ženske - izhod iz družbene izolacije, vse bolj pa mlade ženske, ki iščejo prvo zaposlitev in pa delavke, ki jim redni osebni dohodek ne zadostuje za preživetje; med njimi pa so tudi študentke, ki jim je to delo dodaten zaslužek med študijem. Sodobne neformalne gospodinjske delavke v Sloveniji prihajajo iz različnih zgoraj omenjenih družbenih skupin. Tisto kar pa združuje vse te ženske, pa je, da tega dela ne opravljajo za golo preživetje ampak za dodatni zaslužek, ki vpliva na njihovo ekonomsko blaginjo in jim s tem zvišuje kakovost življenja (Hrženjak 2007b).

Najeta delovna sila oziroma »plačane gospodinjske delavke« opravljajo delo za plačilo, vendar si jo lahko privoščijo le ženske z vrha zaposlovalne lestvice (zaposlene v profesionalnih poklicih in na menedžerskih delovnih mestih), ostale z nižjim družbenoekonomskim položajem (predvsem ženske iz nižjih razredov) pa morajo vse gospodinjsko in skrbstveno delo opraviti same. Ta vrsta dela kot pravi Šadl (2006, 34), narašča v razvitem svetu zlasti v gospodinjstvih z dvema karierama. Prav tako pa kažejo rezultati projekta SIPA na vedno večjo potrebo žensk z majhnimi otroki po pomoči na domu. »Ženske, ki najamejo delovno silo za opravljanje nujnih dejavnosti v družini, pridobijo (kupijo) »svobodo« in neodvisnost dvojne obremenjenosti, ki ostaja »prva realnost« socialno depriviligiranih žensk nižjih družbenih slojev« (Šadl 2004, 980).

Z najemom tuje delovne sile so ženske razbremenjene neposrednega vključevanja v časovno intenzivne in fizično utrujajoče dejavnosti družinskega dela, osvobojene so dejanskega opravljanja napornih in umazanih opravil. S tem, ko ženske srednjega in višjega razreda, kot že omenjeno, kupujejo predvsem nekvalificirane ženske iz nižjega delavskega razreda, potrjujejo družbeno pripisan status in bogastvo družine, ki si lahko

privošči pomoč v gospodinjstvu (Šadl 2004, 983-984). Ženske na nižjih družbenoekonomskih položajih so zaradi bremena neplačanega dela postavljene v veliko težji položaj kot ženske, ki jih najamejo kot plačano pomoč v gospodinjstvu in kot moški na splošno.

Kot pravi Hrženjak:

Dokler je družba organizirana okoli neenakovredne delitve dela v javni in zasebni sferi, pri čemer je ženska tista, ki je odgovorna za podcenjeno in neplačano »nedelo« v zasebni sferi, imajo samo tiste ženske, ki imajo dovolj sredstev za najem nadomestne izvajalke domačega dela, privilegij, da so udeležene v javni sferi plačanega produktivnega dela in politike na položajih, ki so vsaj približno »enakih možnosti kot moški (Hrženjak 2007a, 35).

4 JAVNE POLITIKE NA PODROČJU USKLAJEVANJA POKLICNEGA IN DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Pomembno vlogo pri zmanjšanju pritiska in po združitvi obeh sfer igrajo nacionalne socialne politike, ki lahko z različnimi izboljšavami skrbijo za področje družine. Država s svojimi ukrepi, ki posredno vplivajo na družino in njene odločitve, sega tudi na druga področja in zajema različne politike.

Vzporedno s povečanjem stopnje zaposlenosti žensk so se v Sloveniji razvijale različne oblike socialnih politik, ki so podpirale starševstvo. Družina, kjer sta zaposlena oba starša, je danes postala norma. V sodobnih evropskih politikah je usklajevanje dela in družine prepoznano kot aktualen družbeni problem, ki ga je potrebno reševati v javnih politikah. Skladno s prepričanji in idejami v posameznih državah je ta problem umeščen v različne politike. Obstajajo različni pogledi glede vloge družine in države pri vzgoji in varstvu predšolskih otrok ter usklajevanje dela in družine. Večinoma sta objekt diskurza v socialnih politikah, katerega sestavni del je tudi družinska politika, v politikah zagotavljanja enakih možnosti žensk in moških, katerih cilj so ukrepi na področju zavarovanja materinstva in starševstva ter varstva otrok in odraslih oseb, ki varstvo potrebujejo (Devčič 2005, 5). Tu so izpostavljeni predvsem programi za otroško varstvo

in pa pravica do plačanega porodniškega dopusta, ki predvsem ženskam vsaj malo ublažijo pritisk, ki ga ustvarja potreba po združitvi obeh sfer.

Kot smo že omenili, problematiko na področju vzgoje in varstva predšolskih otrok evropske države najpogosteje obravnavajo skozi družinsko politiko in politiko predšolske vzgoje. Družinska politika se ukvarja z usklajevanjem družinskega in poklicnega življenja, medtem ko politika predšolske vzgoje praviloma zasleduje vzgojne cilje in cilje kakovosti predšolske vzgoje.

4.1 Družinska politika

Vprašanje usklajevanja družinskih in poklicnih obveznosti je problem, ki ga je potrebno reševati v okviru javnih politik. Na podlagi različnih ideoloških dejavnikov je problem umeščen v okviru nacionalnih politik, vsekakor pa je objekt intenzivnega diskurza v družinski politiki. Kamerman v Zigler (v Devčič 2005, 25) definira družinsko politiko takole: »Družinska politika je vse, kar država počne družini in za družino«. Hkrati pa navaja dve temeljni značilnosti družinske politike v industrijskih državah:

1. Univerzalna skrb za vse otroke in njihove družine, ne samo za revne družine in družine s problemi, kljub temu da je slednjim namenjena še dodatna skrb,
2. zavedanje, da dobrobit otrok zahteva pomoč države, ki je namenjena celotni družini.

Z vidika države je usklajevanje družine in dela pomembno predvsem zaradi doseganja številnih ciljev: večja oskrba z delovno silo in hkrati s tem povečanje nacionalnega dohodka, vir dohodka za družine, večja rodnost, ter enakost spolov in možnosti za boljši razvoj otrok.

Slovenija je vzpostavitev družinske politike kot avtonomnega področja opredelila že več kot pred desetletjem v Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike, sprejeti leta 1993. Resolucija s pojmom družinske politike opredeljuje strategije in ukrepe, ki jih določen administrativni in politični sistem povzema na lokalni, regionalni in nacionalni ravni. Tu gre predvsem za »iniciative« oziroma akcijske programe izvršilnih in zakonodajnih oblasti.

Kot širši pojem družinska politika obsega celoto ukrepov, ki jih izvaja nek politični sistem na zaposlovalnem, ekonomskem, davčnem, izobraževalnem in številnih drugih področjih, da bi posegel v družino. Kot sem že omenila, se v družinski politiki odražajo osnovne vrednote in stališča družbe glede odgovornosti družine za vzgojo otrok in enakost spolov (Stropnik 1994, 19).

Družinska politika otroka predstavlja kot subjekt, katerega varstvo naj v prvi vrsti nudi družina. Na ekspliciten način je Resolucija odgovorila na vprašanje, kdo je odgovoren za varstvo in vzgojo predšolskih otrok. V razdelku »Vrtci in druge dejavnosti« piše: »Za vzgojo in varstvo je odgovorna predvsem družina. Družba pa zagotavlja pogoje za usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti staršev, otrokom pa možnost socializacije in vzgoje izven družinskega okolja, ter razvija vrtce in druge oblike vzgoje in varstva« (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije 1993). Družinska politika naj bi zapisano reševala z naslednjimi ukrepi: razvijanje servisov in različnih programov za vzgojo in varstvo predšolskih, razvijanje svetovalnih in izobraževalnih programov za starše in otroke, s subvencioniranjem različnih oblik vzgoje in varstva predšolskih otrok ter s »podpiranjem, spodbujanjem in subvencioniranjem bivanja otrok v lastni družini z materialnimi in pravnimi spodbudami staršem, ki želijo sami varovati in vzgajati svoje otroke« (Devčič 2005, 33).

S takšno opredelitvijo, družinska politika prepričuje, da bi bili starši (zlasti ženske) v depriviligiranem položaju, ker imajo otroke. Hkrati pa tudi preprečuje negativne posledice zaposlitev obeh staršev za otrokovo zdravje, njegov razvoj in splošno dobrobit. Na oblikovanje konkretnih ukrepov v veliki meri vpliva odločitev žensk glede zaposlovanja izven doma v času, ko imajo predšolske otroke. Tu družinska politika izhaja iz dejstva, da je razlog zaposlitve staršev, da bi družini omogočili preživetje oziroma višjo življenjsko raven in s tem prispevali k splošni ekonomski in socialni blaginji (Stropnik 1994, 4-5).

Vendar pa Resolucija izpostavlja, da se družinska politika in politika zaposlovanja stikata v primeru, ko posameznik deli in usklajuje svoj čas med družinskimi in poklicnimi obveznostmi. Tu gre predvsem za problem porabe in delitve časa med obema sferama, za upoštevanje družinskih potreb v profesionalni sferi ter za usklajevanje potreb družinskega življenja in starševske odgovornosti s poklicnimi aktivnostmi (Švab 2003, 1117). Saj sta

ti dve področji kljub dobro organizirani družinski politiki še vedno razvidni kot težko usklajujoči področji predvsem zaposlenih žensk.

Iz ciljev in načel družinske politike v Sloveniji je razvidno, da je usmerjena na družine z otroki in na otroka kot središče skrbi družine in družbe. Osrednja skrb družinske politike je bila vse do devetdesetih let dvajsetega stoletja zagotavljanje varstva otrokom zaposlenih mater. Da je njen poudarek na »varstvu«, je razvidno tudi iz umestitve področja otroškega varstva v sfero socialnega varstva in pod okrilje ministrstva zadolženega za družino in socialo. Ta preobrat je sledil v prvi polovici devetdesetih let, ko se je področje iz sfere družinske politike preselilo v pristojnost politike izobraževanja in postalo »predšolska vzgoja«. Na ta način je dobila družinska politika avtonomen sektor v okviru Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (Devčič 2005, 31).

Družinska politika se od države do države razlikuje, zaradi česar ne moremo govoriti o enotni evropski družinski politiki. Kot primer države z zelo dobro urejeno družinsko politiko je izpostavljena Švedska. Švedi so bili prvi, ki so razvili starševsko politiko, prav tako pa imajo prijazno obliko družinske politike, ki omogoča usklajevanje družine s poklicnimi obveznostmi. V njihovi družinski politiki je poudarjena enakopravnost spolov. Dobro imajo plačan starševski dopust, dobre skrbi za otroke, spodbuja pa se tudi posameznikova neodvisnost, še posebno za ženske, ki se odločijo, da bodo zaposlene. Njihov cilj je zagotoviti zadovoljive standarde za vse oblike družin in tako ženskam kot tudi moškim nuditi možnosti, da se sami odločajo, kako bodo najlažje kombinirali družino in plačano delo. Poleg tega pa veliko investirajo tudi v dnevno otroško varstvo, saj so njihovi javni programi deležni velikih subvencij (Stipolišek 2007, 49). Slovenija se po načinu delovanja družinske politike tako najbolj približa zgoraj opisanemu švedskemu modelu.

Namen družinske politike je torej vključitev družinske politike tudi na številna druga področja in zmanjšanje pritiska po usklajevanju sfer dela in družine. Potemtakem naj Slovenija vodi tako eksplicitno družinsko politiko, katere namen je integriranje vseh sfer vpliva na družino in zagotavljanje pogojev za nastanek in celovit razvoj družine. Družinska politika v navezavi na delo in družino opredeljuje naslednje koncepte:

1. Družino vidi kot primarni socialni prostor, ki daje optimalni in socialni razvoj otrok in je obenem odgovorna za njihovo blaginjo. To pomeni, da je primarna funkcija družine skrb za otroke,
2. promoviranje enakih možnosti za oba spola, ki naj bi se uresničilo z različnimi ukrepi, predvsem v navezavi usklajevanje dela in družine,
3. ustvarjanje pogojev za kvalitetnejšo usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev (mater in očetov) in spodbujanje k enaki odgovornosti obeh staršev (Švab 2003, 1117).

Temeljna značilnost družinske politike kot že rečeno je ta, da temelji na otroku kot osrednji temi in je usmerjena na družine z otroki. Torej je prioriteta tega koncepta otrok in njegove potrebe. V slovenski družini to konkretno pomeni, da je skrb v družini zreducirana na skrb za otroke, ki je prepoznana kot najpomembnejša družinska funkcija. Kot sem že omenila, pa je to v konceptu usklajevanja dela in družine videno kot problem. Družinska politika se bo morala poleg iskanja dodatnih možnosti in mehanizmov, ki bodo lajšali pritisk po usklajevanju obeh sfer, prej ko slej soočiti tudi s skrbjo za starejše državljane in državljanke. V starajočih se zahodnih družbah postajajo starostniki pomemben segment prebivalstva. Čeprav je skrb za starejše pri nas domena socialne politike, pa vse več skrbi za njih prevzemajo tudi družinski člani oziroma sorodniki, zaradi česar bi morala biti konceptualizirana v družinski politiki. Posledica redukcije skrbi v družini na skrb za otroke pomeni, da je v okviru usklajevanja dela in družine celoten fokus ukrepov usmerjen samo v skrb za otroke (otroško varstvo, porodniški dopust) in pa ne k promoviranju enakih možnosti obeh spolov, ki je tudi eden izmed ciljev družinske politike. Enake možnosti so izpostavljene le v okviru skrbi za otroke, vse ostale segmentacije skrbi in pa spolna delitev dela v družini pa so izpuščene (Švab 2003, 1118).

4.1.1 Materinski, očetovski in starševski dopust kot instrument družinske politike na področju usklajevanja starševstva in dela

Naraščajoča zaposlenost mater z majhnimi otroki je potisnila vprašanje starševske odsotnosti, zaradi skrbi in nege otroka še posebej v ospredje. Politično privlačnost problema pa so še povečala vprašanja o primernih oblikah varstva za majhne otroke, ki odgovarjajo razvojnim potrebam otrok in pa skepticizem glede institucionalnega varstva za majhne otroke. Ukrepi, ki regulirajo sisteme odsotnosti z dela v času starševstva, danes predstavljajo pomembne instrumente zagotavljanje varstva za majhne otroke (Devčič 2005, 36).

Nacionalne politike lahko po navedbah (Devčič 2005, 36) (*Issue Brief on Parental Leave*) zasledujejo naslednje cilje:

- Podpora družinskemu delu in vzgoji otroka v družini in spodbujanje žensk, da zapustijo trg delovne sile v času, ko imajo otroke,
- olajšati ženskam delo zunaj družine in pomoč pri uskladitvi dela in družine;
- ponuditi ženskam (staršem) izbiro med obema opcijama, ki bo zadovoljila njihove preference.

V številnih diskurzih lahko slišimo, da ima Slovenija najbolj ugodno politiko starševskih dopustov, celo boljšo od skandinavskih držav. Vendar pa, kot pravi Švab (2003), le malokdo pomisli, da so ti dopusti vezani na zgodnje obdobje otrokovega rojstva (večina do 1. leta otrokovega rojstva) in da z dejanskim usklajevanjem poklicnega in družinskega življenja, nimajo bistvene zveze, še manj pa z enakimi možnostmi, ko govorimo o delitvi družinskega dela med spoloma.

Starševski dopusti so bili v Sloveniji zakonsko dobro urejeni z ustrežno zakonodajo že pred obdobjem prehoda v 80-ih in 90-ih letih 20. stoletja. Ureditev se tudi v obdobju prehoda v nov politični in ekonomski sistem ni poslabšala, ampak je bilo z novo zakonodajo še dodatno spodbujeno enakopravnejše sodelovanje obeh staršev v skrbi za

otroke (Kanjuro Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 7). Vendar kljub temu v Sloveniji dopust za nego in varstvo otroka večinoma v celoti izkoristijo ženske.

Zakon o starševskem varstvu, ki je bil sprejet leta 2001 je na novo opredelil pravice iz zavarovanja za starševsko varstvo, razdeljene na starševski dopust, starševsko nadomestilo in na pravice do krajšega delovnega časa. Pod starševski dopust štejemo porodniški dopust, očetovski dopust, dopust za nego in varstvo otroka in posvojiteljski dopust.¹² Pravico do porodniškega dopusta ima mati otroka pod določenimi pogoji, pa tudi oče otroka ali tudi kakšna druga oseba. *Porodniški dopust* traja 105 dni, ki ga mora mati nastopiti 28 dni pred predvidenim datumom poroda ali 42 dni pred datumom poroda. *Starševski dopust* pa je namenjen nadaljnji negi in varstvu otrok in se začne po izteku porodniškega dopusta. Eden od staršev, ki je v večini primerov mati ima pravico do dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju 260 dni neposredno po preteku porodniškega dopusta.

Z uvedbo *očetovskega dopusta* je vlada želela vključiti tudi očeta v vzgojo in nego otroka že otrokovega rojstva naprej. Pravica do te oblike dopusta se je začela uveljavljati postopoma in je začela veljati v polni obliki 90 dni s 1.1. 2005. Očetovski dopust je namenjen izključno samo očetom, katerih pravica se ne sme prenesti na nobeno drugo osebo. Petnajst dni dopusta mora oče izkoristiti v času porodniškega dopusta matere, ostale dni pa lahko izkoristi do otrokovega osmega leta starosti. Prav tako je v zakonu opredeljena tudi pravica do krajšega delovnega časa, ki staršem do otrokovega tretjega leta starosti omogoča formalno možnost za lažje usklajevanje delovnega in družinskega življenja. Eden od staršev, ki neguje in varuje otroka do tretjega leta starosti, ima pravico, do dela s krajšim delovnim časom.

Očetovski dopust je pomemben pri oblikovanju očetovske identitete, vendar ne pripomore k odpravljanju spolno asimetrične delitve družinskega dela. Sama delitev družinskega dela v ničemer ne odstopa od tradicionalnega modela. Očetovski dopust (vsaj tisti del, ki ga očetje izkoristijo takoj po rojstvu) oba partnerja razumeta bolj kot »pomoč« mater, ki je utrujena od poroda, ne pa kot dopust, v času katerega bi se oče posvečal samo otroku tako kot se mati.

---

¹² Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Ur.l. RS, št. 97/2001).

Upravičenci imajo v času koriščenja starševskega dopusta pravico do starševskega nadomestila, izhajajočega iz zavarovanja za starševsko varstvo. V času porodniškega dopusta ima pravico do porodniškega nadomestila. V času dopusta za nego in varstvo otrok pa imajo starši pravico do nadomestila za nego in varstvo otrok, v času posvojiteljskega dopusta pa zavarovancem pripada pravica do posvojiteljskega nadomestila (Devčič 2005, 42).

Omenjeni starševski dopusti so financirani v okviru sistema socialnega varstva kot 100% nadomestilo plače (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 7), zaradi česar je slovenski sistem starševskih odsotnosti smatran kot eden izmed najbolj velikodušnih v Evropski uniji in tudi v ostalih zahodnih državah.

Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar menita, da dosednji podatki kažejo, da starševske dopuste, z izjemo očetovskega dopusta, v Sloveniji koristijo večinoma ženske. Stopnja koriščenja te ugodnosti je visoka. Iz podatkov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 7) je razvidno, da je leta 2003 starševski dopust prekinilo in uporabilo pravico do izplačila ostalega dela starševskega nadomestila samo 77 žensk in 18 moških, v letu 2004 pa 73 žensk in 93 moških. Odstotek očetov, ki so koristili starševski dopust, je okoli 1% , leta 2002 pa ga je izrabilo samo 152 očetov, kar je manj kot 1% vseh upravičencev na leto. Podatki torej kažejo, da večina starševskega dopusta še vedno koristijo ženske, ki so pogosteje odsotne z delovnega mesta zaradi družinskih in skrbstvenih obveznosti. Očetje pa v večini izrabljajo očetovski dopust, leta 2003 jih je bilo 10,917 (dve tretjini upravičencev) (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 7). Izsledki raziskave *Starši med delom in družino* so tudi pokazali, da le 3-4% staršev po končanem dopustu za nego in varstvo otroka dela s krajšim delovnim časom, vendar je med njimi kar 90% mater.

Intenziviranje dela, zaposlitvena negotovost in pa vse bolj poudarjeno poklicno vrednotenje dela pred zasebnim so obremenjujoči tako za moške kot tudi za ženske. Vendar slednje v primerjavi z moškimi še vedno močnejše občutijo to obremenjenost.

Ključni akterji pri uspešni realizaciji v družinski politiki zapisanih ciljev in ukrepov glede usklajevanja dela in družine so poleg države tudi delodajalci, ki lahko pomembno vplivajo na lažje usklajevanje sfere dela in družine.

Zagotavljanje lažjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja je bil cilj *Socialnega sporazuma za obdobje 2003-2005*. Znotraj le tega je bilo zapisano »država bo spodbujala delovanje mreže storitev in varstva otrok, ki bo prilagojena potrebam staršev, uvajala fleksibilnejše oblike zaposlitev, ter spodbujala delodajalke in delodajalce, da postanejo družini prijazna«¹³. Ta sporazum je bil uresničen le delno, ne pa v takšnem obsegu kot je bil prvotno zastavljen. Bil je uresničen v smeri zagotavljanja programa *Družini prijazno podjetje*, ki ga obravnavam v naslednjem poglavju.

4.1.2 Družini prijazno podjetje

Usklajevanje starševstva in delovnega življenja omogočajo različne politike na nacionalni ravni (starševski dopust, programi za varstvo otrok), poleg teh pa igrajo pomembno vlogo tudi programi oziroma pobude na ravni podjetij. Za Slovenijo, kot že omenjeno, lahko rečemo, da ima v primerjavi z drugimi državami dobro nacionalno politiko usklajevanja dela in starševstva, vendar pa so prostovoljne pobude, ki bi presegle zakonsko določene standarde, predvsem s strani podjetij, maloštevilne. Primeri dobrih podjetniških praks so prisotni v tistih državah, v katerih močni in uspešni delodajalci na nek način nadomeščajo neobstoječe oziroma slabo razvite nacionalne politike. Analiza OECD leta 2001 (Kanjuro Mrčela in Černigoj Sadar 2004) je pokazala, da so v vseh državah OECD za družine prijazni programi pogostejši v večjih podjetjih in podjetjih z bolj izobraženo delovno silo. Takšni primeri so značilni tudi za Slovenijo, saj je tudi v slovenskih podjetjih z bolj izobraženo delovno silo več družini prijaznih programov, ki imajo za cilj izboljšanje

---

¹³ Analiza stanja. Podlaga za Predlog Resolucije o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških (2005-2013).

upravljanja delovnih procesov ter kakovosti delovnega okolja za boljše usklajevanje poklicnega in družinskega življenja (Černigoj Sadar in Vladimirov v Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004).

Pojav družini prijaznih programov je posledica potreb po lažjem usklajevanju poklicnega in družinskega življenja. V Evropi kot tudi v ZDA so se v 90-ih letih 20. stoletja začeli uveljavljati programi politik prijaznih za družine, programi »ravnovesja« dela in zunaj delovnega življenja« (work-life balance) kot odgovor na različne potrebe zaposlenih ljudi.

Praksa uveljavljanja »Družini prijaznega podjetja« pa postaja vse bolj aktualna tudi v Sloveniji. Danes lahko pri številnih podjetjih v Sloveniji zasledimo, da imajo pridobljen certifikat »Družini prijazno podjetje«. Raziskovalno delo »Razvojno partnerstvo-Mladim materam/družinam prijazno zaposlovanje¹⁴« so izpeljale različne organizacije povezane s področjem dela. Posebnost »Razvojnega partnerstva« je bil pilotski projekt podeljevanja certifikata »Družini prijazno podjetje« tistim slovenskim podjetjem, ki v okviru svoje politike do zaposlenih ravnajo na način, ki zaposlenim omogoča lažje usklajevanje starševstva s poklicnimi obveznostmi. Partner pri izvedbi tega pilotskega projekta je bilo Ministrstvo za delo družini in socialne zadeve Republike Slovenije, pod okriljem katerega naj bi projekt »Družini prijazno podjetje« z letom 2007/08 prerasel v stalno prakso. Projekt vključuje pridobitev certifikata, ki podjetje certificira kot »Družini prijazno podjetje«. Podlaga za implementacijo certifikata je bila sistem/licenca »European Family Adult«, ki ga je razvila organizacija iz Nemčije »Berufundfamilie« in ga trenutno uporabljajo v Nemčiji, Avstriji, na Madžarskem in v Italiji. Ta certifikat se pridobi na podlagi revizorskega postopka, ki ima funkcijo ocenjevanja in svetovanja delodajalcem, katera orodja uporabljati za boljše upravljanje s človeškimi viri v smislu usklajevanja poklicnega in družinskega življenja zaposlenih.

Glavni namen projekta »Razvojnega partnerstva-Mladim materam/družinam prijazno zaposlovanje« je predvsem zmanjšati prikrito diskriminacijo pri zaposlovanju mladih žensk in (potencialnih mater) zaradi materinstva. Pridobitev certifikata »Družini prijazno

---

¹⁴ Je projekt podeljevanja znaka »Družini prijazno podjetje«, ki so ga so izvedli leta 2006/2007 Inštitut za ekonomska raziskovanja in Fakulteta za družbene vede, projekt pa je podprlo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

podjetje« je namenjena podjetjem, javnim ustanovam ter nevladnim organizacijam z od 10 do 3000 zaposlenih. Prednosti, ki jih prinaša pridobitev tega certifikata, so naslednje:

- Zvečanje motivacije zaposlenih,
- večja pripadnost podjetju in večja produktivnost,
- večja zadovoljstva in zmanjšanje stresa pri zaposlenih,
- zmanjšanje stroškov povezanih z fluktacijo zaposlenih,
- večanje ugleda podjetja pri poslovnih partnerjih, kupcih in v družbi,
- večja konkurenčnost podjetja.

Pridobitev osnovnega certifikata je trajalo od 3 do 4 mesece, v tem času je delovna skupina s svetovalcem ocenjevala trenutno situacijo v podjetju in sprejela nabor družini prijaznih ukrepov, ki so jih uvajali v naslednjih 3 letih po certificiranju. V postopku certificiranja so podjetja izbirala med 110 ukrepi lažjega usklajevanja družine in dela, razporejenimi na osem podpodročij. Da je podjetje pridobilo osnovni certifikat, se je moralo zavzeti k implementaciji najmanj treh ukrepov iz kataloga. Skupno so podjetja v certificiranju izbirala 305 ukrepov usklajevanja dela in družine oziroma 9,5 ukrepov na organizacijo. Največ ukrepov se nanaša na politiko informiranja in komuniciranja (109), delovni čas (60) in razvoj kadrov (38), najmanj pa na storitve za družino (10). Kar se po svoje zdi zelo ironično glede na to, da naj bi šlo za ukrepe, ki bi naj bili družini prijazni. V sklopu pobude »*Družini prijazno podjetje*«, je namen uvedba ukrepov, ki bodo še dodatno pripomogli k uravnoveženju službenega in zasebnega življenja, predvsem mladih mater in družin. Vsi ukrepi so naravnani predvsem k pomoči družinam in zaposlenim zunaj delovnega mesta oziroma zunaj delovnega časa. To so na primer ukrepi zagotavljanja vrtca v sklopu podjetja in bližnji okolici, varuške na domu, razne oblike prožnega delovnega časa in možnosti opravljanja dela od doma. Po treh letih od pridobitve osnovnega certifikata so ocenili, ali je podjetje uvedlo vse zastavljene ukrepe v dogovorjenem obsegu. Na podlagi pozitivne ocene je podjetje pridobilo certifikat »*Družini prijazno podjetje*« za dobo treh let. V pridobitev certifikata se je v Sloveniji v prvem letu vključilo kar 33 podjetij, kar je veliko več kot pri uvajanju certifikata v Nemčiji in Avstriji. Primerjalno torej lahko rečemo, da je bil odziv izjemen. Razlogi za to? To lahko pojasnimo s tem, da je zavedanje o problemu usklajevanja družinskega in poklicnega življenja v slovenski družbi vedno večje. Med odmevnejšimi podjetji, ki so

pridobila certifikat, so bila: Inštitut Jožef Štefan, Kontrola zračnega prometa Slovenije d.o.o., IBM Slovenija d.o.o.

Ali mladi starši zaradi družinskih obveznosti doživljajo diskriminacijo na delovnem mestu? Da. Saj je večina mladih usklajevanje dela in družinskega oziroma zasebnega življenja ocenilo kot obremenjujoče, le 38% mladih takšno usklajevanje ne obremenjuje, so ugotovili raziskovalci projekta *Razvojnega partnerstva*. Predvsem ženske so poročale o negativnih izkušnjah z delodajalci: o neprijetnih odzivih na nosečnost, o onemogočanju napredovanja ali nazadovanja po porodniškem dopustu, o dodatnih obremenitvah na delovnem mestu. Poročale pa so tudi o neustreznem urniku, ko so se vrstile s porodniške. Velikokrat je za ženske odločitev, da bi postale matere, velika ovira pri iskanju zaposlitve. Lahko rečemo, da je diskriminacija jasno izražena želja delodajalca, da zaposluje mlade, neobremenjene ljudi, ki zunaj službenega okolja nimajo obveznosti. Najhujša oblika diskriminacije pa je prekinitev delovnega razmerja ali nepodaljšanje pogodbe, zato ker je moral delojemalec/ka izostajati z dela zaradi otroka ali pa v kratkem pričakuje otroka. V *Razvojnem partnerstvu* ugotavljajo, da ima razvijanje družini naklonjenega delovnega okolja dolgoročno zelo pozitivne posledice: večjo zavzetost pri delu, manjše izostajanje z dela, boljšo učinkovitost, večjo stopnjo pripadnosti in manjšo fluktacijo. Nasprotno pa neupoštevanje družinskih dejstev in večanje pritiskov v podjetju prinaša podjetju neposredne stroške: hitro menjavanje na delovnem mestu, izogibanje delu slabši izkoristek časa, slabša kakovost dela ter slabe medosebne odnose, kar vse skupaj vpliva na manjšo produktivnost podjetja. Glede na to bi moral vsak vodja podjetja vedeti na kakšen način ustreči svojim delojemalcem, da bodo zadovoljni in hkrati s tem vplivali na čim večjo produktivnost podjetja, v katerem so zaposleni.

5 VZGOJA IN VARSTVO PREDŠOLSKIH OTROK

5.1 Opredelitev pojmov »otroško varstvo« in »otroška vzgoja«

Dvojno obremenjenost žensk v Sloveniji in z njo povezan pritisk usklajevanja družinskega in poklicnega življenja je na nek način omilil organiziran in pa sofinanciran prenos številnih funkcij iz gospodinjstva v javno sfero, prav tako pa tudi široko razvejena mreža ustanov za varstvo otrok (Černigoj Sadar 2000). Kljub ugodni službi in čeprav je ženska uspela premagati številne druge težave, mnoge še vedno zadevajo na nepremagljivo oviro, ko poskušajo najti zanesljivo in pa zelo dobro otroško varstvo (Kitzinger 1994).

Pojem »otroško varstvo« pomeni v širšem obsegu sistem aktivnosti in ukrepov na področju skrbi za otroke, ki jih zagotavljajo starši in drugi družinski člani kot tudi celotna družbena skupnost (Stropnik 1994, 1).

Otroško varstvo je ena izmed družbenih dejavnosti, ki jih lahko uvrstimo med negospodarske dejavnosti, javne ali socialne. Prav tako pa je uvrščeno med t.i. družbeno infrastrukturo, brez katere bi bil gospodarski in družbeni razvoj nemogoč. V slovenskih družbenih aktih je dejavnost otroškega varstva že tekom celotnega povojnega obdobja opredeljena kot dejavnost, ki ima poseben družbeni pomen, kar kaže na zgodnji obstoj zavesti in visoke stopnje njene eksterne družbene koristnosti. To se je ves čas odražalo tudi v načinu financiranja te dejavnosti ter v podpiranju in spodbujanju njenega razvoja (Stropnik 1994).

Izraz »predšolska vzgoja« je v politični in vladni sferi Slovenije prevladal od leta 1993 naprej, v času ko je takratno Ministrstvo za šolstvo in šport prevzelo področje od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Najprej je pojem »predšolska vzgoja«, ki je zamenjal izraz »otroško varstvo«, pomenil vzgojo otrok neposredno pred vstopom v osnovno šolo, to je do 6 leta starosti, kasneje pa se je izraz razširil na vzgojo v celotnem obdobju pred vstopom v osnovno šolo, od rojstva pa vse do vstopa v obvezno šolanje (Bahovec 1994). Poleg vzgoje v ožjem smislu izraz vključuje tudi varstvo, razvoj in

izobraževanje otroka. Poleg institucionalnega varstva za predšolske otroke pojem otroško varstvo vključuje še otroške dodatke, starševski in porodniški dopust.

Zanimivo pri opredelitvi izrazov je, da Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve govori o »otroškem varstvu« in s tem poudarja varstvene in socialne elemente skrbi za otroka, medtem ko Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, dosledno vztraja pri izrazu »predšolska vzgoja«, kljub temu da se v *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (2005) prepoznavata dve različni vlogi institucij za predšolske otroke in sicer zagotavljanja varstva otrok zaposlenih staršev na eni strani in pretežno vzgojno vlogo na drugi strani.

Eden izmed najpomembnejših dejavnikov, ki je v obdobju industrializacije vplival na razvoj organizirane predšolske vzgoje, je bila množična udeležbe žensk na trgu delovne sile in s tem potreba po varstvu otrok.

5.2 Razvoj institucionalne vzgoje in varstva otrok skozi zgodovino

Pogled v zgodovino nam pokaže, da ima institucionalno varstvo in vzgoja otrok korenine že v poznem 19. stoletju, ko so se začele ustanove za predšolske otroke širiti po evropskih mestih. Raziskovalci, ki so se ukvarjali z zgodovino predšolskih ustanov, menijo, da so imele ustanove v tistem času socialni pomen, saj so služile kot zavetišča za sirote. V ospredju je bila predvsem človekoljubnost in ne toliko vzgojni cilj, posebej pa sta se poudarjali nega in oskrba otroka. Kot že omenjeno, je pomembno vlogo odigral pojav industrializacije, ki je vplival na številne spremembe, še posebej na množično zaposlovanje žensk, saj je bila moška delovna sila nezadostna. To je povzročilo potrebo po organiziranju otroškega varstva predšolskih otrok. S tem postanejo vrtci organizirane ustanove otrok in dostopni za vse otroke. Institucionalno varstvo in vzgoja sta pripomogli k temu, da se na ženske ni gledalo več samo kot na gospodinje in varuhinje svojih otrok. Prevele so tudi druge vrednote, ki niso povezane zgolj z vprašanjem eksistence družine, pridobile so osebno neodvisnost in dosegle osebno zadovoljstvo. Vsi ti segmenti družbenega spreminjanja so pomembno vplivali tudi na spreminjanje družinskega življenja (Stipolišek 2007, 9-10).

Razvoj institucionaliziranega varstva otrok je doživel svoj razmah predvsem v sedemdesetih letih 20. stoletja, saj se je s pomočjo sredstev iz solidarnosti začelo graditi večje število takšnih ustanov (Boh in Černigoj Sadar v Devčič 2005, 40). Obdobje 70-ih let lahko štejemo kot obdobje najbolj intenzivnega razvoja vzgojno-varstvene dejavnosti v Sloveniji.

Po mnenju Stropnik ima Slovenija relativno visok delež predšolskih otrok vključenih v organizirano vzgojo in varstvo (Stropnik 1994, 149). »Cilj na področju razvoja predšolske vzgoje v Sloveniji je predvsem zagotovitev kakovostne mreže vrtcev dostopnih vsem otrokom, razvoj njihovih telesnih in duševnih sposobnosti, in pa omogočiti izboljšanje kakovosti družin« (Krek , 1995).

5.3 Politika predšolske vzgoje in varstva otrok

Obdobje druge polovice 20. stoletja je bil čas, ko se je država začela kontinuirano in v večjem obsegu angažirati na področju vzgoje in varstva predšolskih otrok. Vendar kot kažejo številni viri, segajo tovrstne ideje daleč nazaj.

Po mnenju Černigoj Sadar (2000) je politika nege, varstva in vzgoje predšolskih otrok pomemben del nacionalnega blaginjskega sistema. Že po drugi svetovni vojni je bila politika otroškega varstva obravnavana kot pomemben dejavnik za ustvarjanje enakih možnosti vseh državljanov in državljanek. Zaradi tega je skrb, ki ni bila samo v rokah staršev, predstavljala pomemben vidik državljanskih pravic.

Usklajevanje dela in družine večina evropskih držav razume kot problem, ki ni prepuščen le družinam in delodajalcem, ampak ga je potrebno obravnavati kot politično vprašanje. Evropski svet je na ravni Evropske unije sprejel priporočilo o otroškem varstvu, v katerem navaja štiri področja, ki so ključna pri izpolnjevanju družinskih, poklicnih in izobraževalnih obveznosti staršev: službe za varstvo otrok, sistemi odsotnosti za čas nege otroka za zaposlene starše, prilagajanje delovnih okolij na potrebe delavcev z otroki in povečanje participacije očetov pri skrbi za otroka (Devčič 2005, 51).

Za aktivno družinsko politiko se po mnenju Stropnik (2004, 5) odraža posluh in razumevanje, da predstavljajo stroški otroka breme za mlado (še posebej za enoroditeljsko) družino, ki je v enem izmed ekonomsko najbolj ranljivih obdobj. Prav zato pa je pomoč države pri blaženju neugodnih ekonomskih posledic za družino, še posebej v obdobju ko vzdržuje otroke, tako zelo pomembna.

Politika predšolske vzgoje »vključuje vse oblike varstva in vzgoje otrok pred vstopom v obvezno šolanje, ne glede na obliko, poslovalni čas, vsebino programov, vključno s programi ukrepov materinskega in starševskega dopusta, financiranje, ter zagotavljanje varstva za otroke mlajše od treh let« (OECD v Devčič 2005, 42).

Tu gre za številne aktivnosti vlade, ki so oblikovane z namenom zagotovitve ponudbe kakovostnih programov vzgoje in varstva predšolskih otrok glede na povpraševanje. Aktivnosti vlade tako vključujejo neposredno ponudbo storitev v državnih institucijah, neposredno in posredno subvencioniranje zasebnih ponudnikov storitev (koncesije, davčne olajšave, pogodbene ugodnosti), direktne in indirektne finančne subvencije staršem, kot so (denarna nadomestila in olajšave za plačilo storitev), davčne olajšave in denarna nadomestila, ki omogočajo staršem izhod iz trga delovne sile, ne da bi se dohodek pri tem zmanjšal (Kamermann v Devčič 2005, 42).

Predšolska vzgoja v Sloveniji je univerzalna pravica otroka, ki ni odvisna od socialno ekonomskih razmer in pa statusa zaposlitve staršev. Urejata jo dva zakona sprejeta leta 1996; to sta *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja*, ta ureja pogoje za delo vrtca in določa način upravljanja in financiranja na vseh področjih vzgoje in izobraževanja ter *Zakon o vrtcih*, ki ureja predšolsko vzgojo, ki poteka v javnih in zasebnih vrtcih. Predšolska vzgoja je po Zakonu o vrtcih sestavni del sistema vzgoje in izobraževanja, programe predšolske vzgoje, ki jih izvajajo javni vrtci, pa sprejeme Strokovni svet republike Slovenije za izobraževanje. V Sloveniji je država določila le splošne cilje in načela predšolske vzgoje, ustanoviteljstvo in financiranje pa je v rokah občin.

V *Zakonu o vrtcih* je zapisana temeljna naloga vrtcev, ki je »pomoč staršem pri celoviti skrbi za otroke, izboljšanje kvalitete življenja družin in otrok ter ustvarjanje pogojev za razvoj otrokovih telesnih in duševnih sposobnosti« (Zakon o vrtcih 2005). Starši imajo po

zakonu pravico do lastne izbire programa za svojega otroka, javni vrtec pa vpisuje in sprejema otroke v svoje programe skozi vse leto.

Kot rečeno, cene programov vrtcev določi občina kot ustanoviteljica vrtca, ki pa jo po metodologiji predpiše minister. Pravilnik o plačilih staršev za programe o vrtcih od občin zahteva, da poleg dohodka družine pri določanju plačila staršev upošteva tudi premoženje družin.

Na oblikovanje vzgoje in varstva predšolskih otrok vpliva pogled družbe na sporno vprašanje, kdo je odgovoren za vzgojo in varstvo predšolskega otroka (Devčić 2005). V tistih državah, kjer je varstvo otrok zaznano kot zasebni problem zaposlenih staršev, se politike institucionalnega varstva predšolskih otrok manj razvite in tako usmerjene le na določene skupine: otroke iz imigrantskih, revnih družin, otroke s posebnimi potrebami. Ko nekatere države usmerjajo svoje programe k določenim skupinam, so druge razvile politike, ki smatrajo pravico do kakovostnih programov predšolske vzgoje kot univerzalno pravico.

Organizirana predšolska vzgoja ima tako ekonomske kot tudi socialne funkcije. Med ekonomske funkcije spadajo:

- Omogočanje zaposlovanja staršev in s tem prispevanje k proizvodnji in gospodarskemu razvoju,
- razbremenjevanje skrbi za otroke v času, ko so starši na delu, s čimer se poveča proizvodnja dela,
- reguliranje obsega in strukture povpraševanja po programih predšolske vzgoje.

Med socialne pa uvrščamo:

- Preventivno in kurativno prispevanje k zagotavljanju socialnoekonomske varnosti posameznikov in družin,
- vzgojna funkcija, oblikovanje osebnosti otrok, vpliv na njihov vsestranski razvoj in spodbujanje razvoja njihovih osebnih potencialov,
- vpliv na oblikovanje stališč in razvoj sistema družbenih vrednot (Stropnik 1994, 77).

V splošnem je politika predšolske vzgoje usmerjena v dosego naslednjih ciljev:

1. *Vzgojnega*: pomagati staršem pri njihovi vzgojni funkciji, predvsem prenosu moralnih in družbenih vrednot na otroke,
2. *izobraževalnega*: izenačevanje izobraževalnih možnosti vseh otrok ne glede na socialno-kulturno okolje, iz katerega izvirajo, kar je v najožji zvezi s človekovimi pravicami, oziroma s pravico otrok do razvoja svojih celostnih potencialov,
3. *cilja uskladitve dela in družinskih obveznosti*: slediti trendu zaposlovanja mater predšolskih otrok z zagotavljanjem vzgojno-varstvenih zmogljivosti in s tem prispevati k ustvarjanju pogojev za vsestransko emancipacijo žensk,
4. stimulirati višjo stopnjo rodnosti (Stropnik 1994, 105).

Glede na stališča in prepričanje družbe ali vidi vzgojo in varstvo predšolskih otrok kot instrument usklajevanja dela in družine ali pa kot osrednje vprašanje umeščeno v izobraževanje oziroma vzgojo predšolskega otroka, je odvisna umestitev v administrativno sfero. V primeru, da je v politikah predšolske vzgoje poudarjen cilj usklajevanja dela in starševstva, bo reševanje problema prepuščeno socialni oziroma družinski politiki. Ko pa je primarni cilj socializacija otroka in pa njegova vzgoja v odraslega človeka, je problem umeščen v sfero izobraževanja (Devčič, 2005). Starost otrok, vključenih v programe predšolske vzgoje, je eden izmed dejavnikov, ki vpliva na odgovornosti med posameznimi sferami. To pomeni, da je storitev predšolske vzgoje smatrana kot celovit sistem umeščen v izobraževalno sfero za vse otroke od prvega leta starosti pa do vstopa v osnovno šolo. Zasnova javnih vrtcev, je zapisana v *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju* iz leta 1995. Ta določa cilje in načela za načrtovanje razvoja

javnih vrtcev v Sloveniji. Cilji predšolske vzgoje zapisani v *Beli knjigi*, ki so usmerjeni v otroka in otrokove potrebe, so razvijanje otrokovih intelektualnih, telesnih in emocionalnih sposobnosti, ter spodbujanje razvoja iz vsakodnevnega življenja in iz raznih področij znanosti v skladu z »zakonitostmi razvojnega obdobja ter značilnostmi posameznega otroka« (Krek 1995, 49).

Država je v Sloveniji določila samo splošne cilje in načela predšolske vzgoje, financiranje in ustanoviteljstvo pa je prenesla na lokalne skupnosti.

S sprejetjem nove zakonodaje leta 1996 se nadaljuje javna regulacija in nadzor nad področjem predšolske vzgoje, vendar pa je ustanavljanje, izvajanje in financiranje možno tako v javni kot v zasebni sferi. Javne vrtce v Sloveniji ustanovi lokalna skupnost, zasebne vrtce pa lahko ustanovijo fizične ali pravne osebe, ki morajo za pridobitev javnih sredstev izpolnjevati naslednje pogoje: dostopni morajo biti vsem otrokom, zaposlene morajo imeti vzgojitelje in pomočnike vzgojiteljev, za izvajanje programa v skladu z zakonodajo, prav tako pa morajo izvajati najmanj poldnevni program in imeti vključenih najmanj za dva oddelka otrok.

Podrobneje o različnih oblikah vzgoje in varstva predšolskih otrok pa v poglavju, ki sledi.

6 OBLIKE VZGOJE IN VARSTVA PREDŠOLSKIH OTROK

Izbira otroškega varstva pomeni kompromis med razvojnimi in čustvenimi potrebami otroka in starševsko potrebo po gibljivosti in času ter gmotnim stanjem (Phillips 1996). Po enem letu porodniškega dopusta in sožitja med mamo in otrokom je čas, da se oba podata običajnemu življenju naproti. A vprašanja se začnejo že tu.

Prvo vprašanje, ki ga imajo družine, preden se matere vrnejo na delo, je kakšno varstvo izbrati. Vsekakor je najbolje izbrati takšno obliko varstva, ki se ga bo dalo najbolje uskladiti z načinom življenja družine. Vsak starš mora pred odločitvijo vsaj približno vedeti, koliko časa na dan in v katerem razponu naj bi bil otrok v varstvu ter koliko možnosti je, da ga sprejmejo v vrtce ali da ga čuva želena varuška ter kaj bo otrok z določenim varstvom pridobil.

Tako kot v ostalih evropskih državah tudi v Sloveniji obstaja več različnih institucij za predšolske otroke, ki izvajajo programe predšolske vzgoje in varovanja otrok. Kot že zapisano so lahko javne ali zasebne z raznovrstnimi oblikami vzgojnih programov, ki so se razvile iz specifičnih tradicionalnih oblik skrbi za otroke. Podatki kažejo, da je v Sloveniji še vedno najpogostejša oblika za predšolsko vzgojo javni vrtec (Kanjuro Mrčela in Černigoj Sadar 2004, 8). Kako si bodo starši uredili varstvo za svojega otroka oziroma kakšno obliko varstva bodo izbrali, ter kakšnega človeka potrebujejo oziroma se jim zdi najprimernejši za varstvo njihovega otroka, je odvisno od tega kakšno delo opravljajo in od razporeditve delovnega časa, vsekakor pa tudi od njihovih finančnih sposobnosti.

S povečanjem zaposlenosti žensk se je povečala tudi intenziteta ukvarjanja z organiziranjem vzgoje in varstva predšolskih otrok. Zlasti v 80-ih letih 20. stoletja je postala problematika vzgoje in varstva otrok (zaradi povečanih stroškov in kritičnosti s strani staršev do kvalitete) eno izmed najpomembnejših socialnih in splošnih političnih vprašanj, predvsem v zahodnih državah, ki so se srečevale velikim porastom zaposlovanja ženske, še posebej mater z otroki (Stropanik 1994, 100).

Danes redko katera ženska pomisli na to, da se po končanem porodniškem dopustu ne bi vrnila nazaj na trg dela. Lahko bi rekli, da je eden izmed temeljnih razlogov za zaposlenost žensk pozitiven vpliv na materialno blaginjo družine, saj se želena življenjska raven družine lahko doseže le v primeru, da družina prejema dve plači. Prav tako pa je danes za večino žensk zaposlenost zunaj doma samoumevna, zaradi česar mnoge izmed njih niti ne čutijo potrebe, da bi morale svojo odločitev kakorkoli posebej opravičevati ali utemeljevati. Vendar pa se pri številnih ženskah že v času porodniškega dopusta pojavi vprašanje glede varstva otroka oziroma kdo bo pazil in skrbel za otroka v času njihove odsotnosti. Obdobje po končanem porodniškem dopustu je za mnoge ženske obdobje ukvarjanja z vprašanjem kvalitetnega in cenovno ugodnega otroškega varstva in iskanje takšnega varstva, ki bo materi otroka omogočalo najlažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. Ob različnih starostih potrebujejo otroci različne vrste otroškega varstva. Nekje do drugega leta starosti večina otrok potrebuje varnost in pa stalnost bližnjega neposrednega odnosa z ne več kot dvema ali maksimalno tremi ljubečimi osnovnimi skrbniki. Zaradi česar se številni starši otrok ne odločijo za institucionalno

obliko varstva, ampak raje poiščejo za svojega otroka neformalno obliko, kot so stari starši, sorodniki ali pa se odločijo za plačano neformalno obliko varstva, kot so varuške.

»V preteklosti so dojenčki od vsega začetka odraščali v družbenem svetu. Sodobna zahodna družba je poudarila vez mati-otrok na škodo teh drugih vezi, ki so lahko pomembne v razvoju otrokovih družbenih spretnosti in občutka družbene odgovornosti. Zato je bila poudarjena otrokova potreba po materi, mnogo manj pa njegova potreba po medsebojnem odnosu z drugimi otroki« (Kitzinger 1994, 175).

Takšne razlage vplivajo na to, da nekatere matere kljub temu, da se zavedajo pomembnosti, ki jo prinaša njihova zaposlenost izven doma, počutijo krive, ko puščajo otroka v varstvu tuje osebe. To pomeni, da se tudi ženske same ne odresejo tako zlahka tradicionalnega pojmovanja o svoji poglavitni vlogi v življenju, ki je biti mati in gospodinja.

Vendar pa je ne glede na življenjski slog staršev, najpomembnejši občutek, da so otroci v času njihove odsotnosti na varnem in v dobrih rokah varuhinj ali varuhov, ki jih pazijo in skrbijo za njih. Danes nikakor ne moremo več govoriti o času, ko so v razvitih industrializiranih državah zavračali zagotavljanje javnih vzgojnovarstvenih ustanov z namenom, da bi matere na nek način odvrnili od zaposlovanja zunaj doma. Nasprotno, se danes vse bolj uveljavlja stališče, da morajo imeti ženske enake možnosti za zaposlovanje kot moški. Prav zaradi tega pa je za večino mater po končanem porodniškem dopustu izbira varstva za njihovega otroka ena izmed najpomembnejših odločitev, ki jih sprejmejo v otrokovem življenju. Res pa je, da se potrebe in želje staršev glede varstva otrok med seboj razlikujejo. Nekaterim staršem zadostuje samo dopoldansko varstvo, vendar večina staršev, še posebej dvokarierni pari, zaradi dolgih delavnikov in pa fleksibilnih oblik dela potrebuje skoraj celodnevno varstvo, ki ga institucionalne oblike varstva ne morejo zadosti. Prav tako pa na izbiro varstva vplivajo tudi sami otroci, saj se nekateri le s težavo vključijo v večje skupine in jim je boljše v bolj zaprtih in majhnih skupinah otrok. Vsekakor pa igra pomembno vlogo pri izbiri, poleg bistvenega dejavnika, ki je dostopnost in razpoložljivost otroškega varstva, tudi ekonomski položaj staršev. Vendar pa je danes vedno večji problem institucionalne oblike varstva, kot je vrtec, predvsem ta, da bi bilo treba prostorsko in časovno delo vrtcev urediti bolj prožno in prilagojeno potrebam zaposlenih staršev. Slednji se zaradi lažje usklajenosti poklica in družine,

vsebolj poslužujejo neformalnih oblik varstva, kot so varuške. Preden pa preidemo na to obliko varstva, je potrebno predstaviti tudi formalne oblike otroškega varstva.

6.1 Formalne oblike otroškega varstva

Formalne oblike otroškega varstva so tiste storitve, ki jih opravljajo strokovno usposobljeni delavci, organizirani v specializiranih organizacijah. Vzgojnovarstvene organizacije (jasli, vrtci) so formalno organizirana oblika izvajanja vzgoje in varstva predšolskih otrok.

»V Republiki Sloveniji imamo v primerjavi s svetom dobro razvit sistem organizirane predšolske vzgoje, kar se kaže tako v obsegu kot v kakovosti predšolske vzgoje« (Krek 1995, 37). Naši zakoni so od konca 2. svetovne vojne dovoljevali le vzgojo in varstvo predšolskih otrok v ustanovah, ki so bile v družbeni lasti. Domnevna dobičkonosnost in pa elitnost, ki so jo pripisovali zasebnim vrtcem, se ni ujemala s takrat veljavno predstavo o ciljih in namenih vzgojnovarstvenih ustanov. Vendar pa so se predvsem v obdobju industrializacije z množično zaposlenostjo žensk začele pojavljati poleg institucionalnih oblik tudi številne druge oblike varstva in vzgoje predšolskih otrok.

V Sloveniji je najpogostejša formalna oblika institucije za predšolsko vzgojo javni vrtec, ki je lahko organiziran kot samostojna enota ali pa je priključen osnovni šoli. Vse bolj pogosta formalna oblika otroške vzgoje in varstva pa postaja tudi zasebni vrtec. Glede na vire financiranja lahko razdelimo izvajalce predšolske vzgoje v naslednje skupine: javne vrtece in druge izvajalce s koncesijo; izvajalce z licenco, brez koncesije ali drugih pomembnih virov sredstev; izvajalce z licenco in lastnimi viri, a brez koncesije ter kooperative. Po podatkih Ministrstva za šolstvo in šport, je v šolskem letu 2004/05 delovalo 108 samostojnih vrtcev, 178 jih je bilo pri OŠ in 18 zasebnih vrtcev. V vrtce pri OŠ je vključenih cca 20% otrok, v zasebne vrtece pa cca 1% otrok. V preteklem šolskem letu je bilo v vrtce vključenih 54.515 otrok, kar je 60,8% od 1. leta starosti do vstopa v šolo (Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije 2008).

Pri nas so bila prav tako kot v drugih evropskih državah, kot so Nemčija, Danska in Francija, intenzivna prizadevanja po čim večjem številu vključitve otrok v vrtce, saj je do 70-ih let 20.stoletja povpraševanje staršev po vzgojno varstvenih storitvah presegalo ponudbo.

Predšolsko vzgojo, ki ni obvezna, za otroke v vrtcih izvajajo tako javni kot zasebni vrtci. V vrtce se vključujejo otroci od 11 mesecev starosti pa do vstopa v šolo. Zagotavljanje predšolske vzgoje kot že rečeno, je ena izmed temeljnih nalog občine, zato vrtce ustanavljajo in financirajo občine. Namen predšolske vzgoje in varstva je naslednji:

- Pomoč staršem pri celoviti skrbi za otroke,
- izboljšanje kakovosti življenja družin in otrok,
- ustvarjanje možnosti za otrokov celostni razvoj.

Ker se praksa zasebnih vrtcev pri nas šele razvija, je večina otrok vključeni v javno organizirane vrtce. »Javni vrtec z ustvarjanjem možnosti za različne dejavnosti otrok prispeva k njihovem telesnemu in duševnemu razvoju« (Krek 1995, 48).

Javni vrtci izvajajo javno veljavni program imenovan *Kurikulum* za vrtce, ki je nacionalni dokument in predstavlja strokovno podlago za delo v vrtcih.

Po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, je bilo v šolskem letu 2000/01 v vrtec vključenih 63.328 otrok (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004).

Cilji predšolske vzgoje so naslednji:

- Razvijanje sposobnosti in sprejemanje sebe in drugih,
- spodbujanje gibalnih sposobnosti in spretnosti,
- razvijanje samostojnosti pri higienskih navadah in skrbi za zdravje,
- spodbujanje jezikovnega razvoja za učinkovito in ustvarjalno uporabo govora, kasneje tudi branja in pisanja,
- razvijanje samostojnosti pri higienskih navadah in skrbi za zdravje (Krek, 1995, 27).

Organizirana (institucionalna) predšolska vzgoja in varstvo otrok je pojmovana kot dopolnilo družinski vzgoji in varstvu. Poglavitna motiva, zaradi katerih se zahteva, da so v vzgojnovarstvene ustanove vključeni tudi otroci nezaposlenih mater, sta predvsem individualni in socialni razvoj otroka.

Vendar menim, da vrtci v razvitem svetu že dolgo niso več varstvene ustanove, kot so bile nekoč, da bi nadomeščale zaposlene matere. Danes predšolska vzgoja pomeni dopolnitev družinski vzgoji, v kateri otrok pridobi za življenje nujne izkušnje in znanja, ki jih drugače ne more dobiti v nuklearni družini.

6.1.1 Prednosti in slabosti formalnih oblik otroškega varstva

6.1.1.1 Prednosti

Prednosti vključitve otroka v vrtec so številne. Otrok ob druženju z svojimi vrstniki pridobiva socialne spretnosti, ima urejeno hrano in ustaljen ritem dneva. Prav tako pa skozi igro spoznava sebe in svoje vrstnike, pridobiva izkušnje, se nauči dajati, deliti in sprejemati.

Številni socialni pedagogi so mnenja, da je pri dopolnjenem tretjem letu primeren čas, da vključijo starši otroka v vrtec. To je čas, ko se začne otrok odpirati navzven in nujno potrebuje družbo vrstnikov. Prav tako pa poudarjajo, da je zelo pomemben tudi odnos staršev do vključitve otrok v vrtec, ki mora biti pozitiven, saj to vzdušje prinesejo tudi na

otroka. Izredno pomembno pa je tudi zaupanje staršev v strokovno delo osebe, ki ji bodo predali otroka.

Bistvena prednost institucionalne vzgoje in varstva otrok v primerjavi z ostalimi oblikami varstva je predvsem njena stabilnost, saj zaposlenih mater ne izpostavlja tveganju, da bi lahko kar čez noč ostale brez varstva za svoje otroke.

Stropnik meni, da zaradi vseh prednosti, ki jih ima pred ostalimi oblikami, na institucionalno obliko izvajanja vzgojnovarstvene dejavnosti nikakor ne smemo gledati le kot na servis za varstvo otrok zaposlenih mater, kljub temu da tovrstne ustanove skrbijo za otroke zaposlenih staršev. Izredno pomembno so tudi vzgojne, izobraževalne in pa socializacijske funkcije. Slednje so še posebej pomembne za otroke družin, ki svojim otrokom ne morejo nuditi zadostnih pogojev za zdrav in celosten razvoj. Prednost skupinskega varstva je to, da pri otroku razvija sposobnost sodelovanja z drugimi osebami in omogoča stik različnih socialnoekonomskih skupin. Če jo primerjamo z neformalnimi oblikami vzgoje in varstva, imajo strokovno oblikovani programi vzgojnovarstvenih institucij z vidika edukacije nedvomno prednost (Stropnik 1994, 103). Kot vsi dobro vemo, pa ima vsaka stvar tako svoje prednosti kot tudi slabosti in žal jih ima tudi vrtec kot pomembna institucija vzgoje in varstva predšolskih otrok.

6.1.1.2 Slabosti

Ena izmed bistvenih slabosti še posebej v zadnjih letih je nezadostno število vpisnih mest v primerjavi s številom otrok in posledično dolga čakalna doba. Politika številnih vrtcev je, da je potrebno otroka vpisati v želeni vrtec že pred rojstvom, saj je povpraševanje bistveno večje od ponudbe. Zaradi tega morajo starši poiskati druge oblike varstva za svojega otroka. Druga slabost pa je zdravstvene narave, saj se v skupini otrok hitreje prenašajo nalezljive bolezni in je zaradi tega pogosta obolevnost otrok.

»Namen vrtcev ni le zagotavljanje varstva otrok in reševanje socialnih problemov, temveč tudi dopolnjevanje družinske vzgoje in dvig kakovosti življenja predšolskega otroka« (Krek 1995, 43). Nekaterim staršem pomenijo dnevni vzgojnovarstveni programi le varstvo in nego njihovih otrok v času, ko so sami v službi, drugim pa predvsem izobrazbeni in razvojni program.

Glede na to, da so javni vrtci subvencionirani s strani države, predstavljajo številnim staršem ugodnejšo obliko v primerjavi s plačano neformalno obliko varstva, kot je varuška.

V *Beli knjigi* je zapisano, »da je eden od razlogov nižje vključenosti starejših predšolskih otrok v vrtce, vsebinska in organizacijska enoličnost programov, ki ne zadovoljujejo različnih potreb, interesov staršev in otrok« (Krek 1995, 65).

Bistvena pomanjkljivost vrtcev pa je tudi ta, da niso prilagodljivi novim oblikam zaposlovanja, kot je fleksibilni delovni čas, ki je ena izmed najpogostejših oblik zaposlovanja v Sloveniji. Poslovalni čas vrtcev traja najmanj 9 in največ 16 ur dnevno. V večini primerov je poslovalni čas vrtcev od deset do enajst ur dnevno. Zaradi tega morajo številni starši, poleg institucionalnega varstva svojih otrok, iskati tudi popoldansko varstvo, saj delovni čas vrtcev prekratek v primerjavi z delavniki večine staršev.

Kljub številnim reformam predšolske vzgoje so potrebe po njenih spremembah še vedno prisotne. Prisotne so želje po večjih programih različnih oblik varstva otrok, tako po vsebini kot tudi dolžini in pa razporeditvi skozi vse leto.

»Eno od načel zasnove javnih vrtcev je zagotoviti staršem možnost izbire oblike in načina vzgajanja njihovega otroka, kar bi jim omogočila pestrejša ponudba programov, pa tudi možnost, da namesto javnega izberejo zasebni vrtec« (Krek 1995, 51-52). Organizirana vzgoja in varstvo otrok služita tako interesom otrok, njihovim družina ter družbi kot celoti. Ta dejavnost je pojmovana kot koristna za odrasle, saj jih časovno, fizično in psihično razbremenjuje zahtevne funkcije vzgoje in varstva otrok (Stropnik 1994, 105).

Raziskava OECD¹⁵ (Devčič 2006) je pokazala, da starši otroke do prvega leta njihove starosti neradi vključujejo v javne vrtce. V tistih državah, kjer je omogočena plačana odsotnost z dela v obliki materinskih in starševskih dopustov in pa zagotovljena vrnitev matere na prejšnjo delovno mesto, so otroci večinoma v varstvu matere ali očeta,

---

¹⁵ V zadnjih letih se podatki o sistemih predšolske vzgoje v raznih državah izbirajo bolj načrtno in sistematično, ter preko različnih organizacij. Najbolj znana sistema sta Eurydice pri Evropski komisiji in pa OECD.

velikokrat pa jih pazijo stari starši (sorodstvene vezi). Prav tako je v državah, kjer matere nimajo pravice do porodniškega dopusta ali pa ta ni plačan, v institucionalnem varstvu zanemarljiv delež otrok. Iz tega je razvidno, da se starši raje poslužujejo varstva pri sorodnikih, zasebnega družinskega varstva ali pa najetih varuškah.

Tabela 6.1: Število otrok v vrtcih po posameznih skupinah v Sloveniji

Šol. Leto	Št.otrok skupaj	Stari do 3 leta	Nad 3 leta do 6 let in več	Št.oddelkov	Št.zavodov
1998/99	62.848	9.136	35.103	802	3.455
1999/00	64.151	9.353	37.103	806	3.523
2000/01	63.328	10.396	52.932	814	3.531
2001/02	61.803	10.742	51.061	801	3.477
2002/03	58.968	11.834	47.134	/	/

Vir: Devčič (2006, 65).

Iz tabele 6.1 je razvidno, da čeprav število otrok v predšolski starostni skupini v Sloveniji konstantno upada (po statističnih podatkih je bilo po popisu prebivalstva leta 1991 v starostni skupini prebivalstva od 1 do 6 let 147.535 otrok, po popisu prebivalstva leta 2002 pa le še 108.732 otrok) je vključenost otrok v vrtce glede na celotno populacijo predšolskih otrok od 80-ih let pa vse do konca dvajsetega stoletja let naraščalo. V letu 1980 je bilo v vrtcih vključenih 38 otrok, v šolskem letu 1998/99 pa okrog 60% otrok. Ko je bilo leta 1998 v vrtce vključenih 62.662 otrok, se je vse do leta 2000 povečal ne samo delež, ampak tudi število vpisanih otrok, vendar pa je po letu 2000 število začelo upadati, zaradi uvajanja zgodnejšega šolanja otrok. Tako je leta 2002/03, ko se je prag za vstop v prvi razred znižal iz 7 let na 6 let, bilo v vrtce vključenih 85.968 otrok.

Preglednica nam kaže, da se je postopno zmanjševalo število otrok iz druge starostne skupine, medtem ko je udeležba najmlajših otrok v programih javnih vrtcev ves čas naraščala. V zadnjih letih je v Sloveniji v javnih vrtcih viden trend naraščanja udeležbe otrok v starostni skupini do treh let. V šolskem letu 2002/03 se je število vpisanih otrok dvignilo na 11.834, medtem ko je bilo v letu 1998/99 vpisanih 9.136 otrok.

Že omenjena raziskava, ki sta jo opravili Kanjo Mrčela in Černigoj Sadar, je v poglavju uporabljenih oblik rednega varstva otrok pokazala naslednje rezultate: 46% vprašanih (skoraj polovica) je imela otroke v javnem vrtcu/otroških jaslih. Kot drugo najpogostejšo obliko varstva otrok so starši navedli stare starše. Analiza odgovorov po spolu je pokazala, da redno čuva svoje otroke več žensk (20% anketirancev in 20% partneric anketirancev) kot moških (4% anketirancev in 0% partnerjev anketirank). Prav tako pa so rezultati pokazali, da srednje in višje izobraženi starši prednjačijo pri izbiri javnih vrtecev kot redno obliko varstva svojih otrok (49%) v primerjavi s starši s poklicno (35%) in pa osnovnošolsko (41%) stopnjo izobrazbe. Analiza odgovorov glede na starost najmlajšega otroka je pokazala, da najmlajše otroke (do 1 leta starosti) pazijo anketiranci sami (53%), katerim sledijo babice (14,9%) ter z (10,6%) drugi starš/javni vrtec/otroške jasli. V primeru otrok starih (od 1 do 3 let) pa je najpogostejša oblika (53,4%) javni vrtec, sledijo babice /stari starši (11,7%) in anketirane osebe (7,1%). Iz raziskave je razvidno, da je pri drugi skupini otrok formalna oblika varstva otrok (vrtec) izenačena z neformalnimi/zasebnimi oblikami varstva otrok, kot so starši, stari starši in plačana varuška.

Prav tako sta avtorici raziskave prišli do podatkov o drugi najpogostejši obliki rednega varstva za najmlajšega otroka. To je bil pomemben podatek glede institucionalne ali neformalne pomoči, ki jo lahko starši izberejo ali pa ne pri skrbi za svoje otroke. Le- ta je bila v (36%) primerih babica (oziroma stari starši). Rezultati glede prve in druge oblike rednega varstva najmlajšega otroka so pokazali izredno velik pomen starih staršev/babic, ki velikokrat presega institucionalne oblike (vrtec).

Te rezultate potrjujejo tudi druge raziskave, ki kažejo, da v primerih varstva v vlogi pomočnice izstopajo babice, ki varujejo svoje vnuke in s tem vstopajo tudi na področje gospodinjskega dela. Raziskava med mladimi z otroki, ki sta jo opravili Ule in Kuhar je pokazala, da se jih večina pri zahtevnem usklajevanju službe in družine opira na pomoč svojih staršev (Šadl 2006, 34). Vendar pa se danes veliko mladih z otroki zaradi prostorske oddaljenosti in pa zaposlenosti staršev vse bolj poslužuje plačane neformalne pomoči za varstvo za svojega otroka.

6.2 Neformalne oblike otroškega varstva

Starši imajo danes prav tako kot v preteklosti poleg formalnih institucionalnih oblik varstva na voljo tudi številne druge t.i. neformalne oblike varstva za svoje otroke. Neformalnih možnosti za varstvo otrok v času starševske odsotnosti zaradi zaposlitve je danes vse več.

Skrb za otroke do drugega leta starosti pa se med državami Evropske unije zelo razlikuje. Oblike varstva, ki prevladujejo v posameznih državah, so jasli v zahodni Nemčiji, starši in sorodniki v Angliji, ter družinsko varstvo na Danskem in v Franciji. Za Slovenijo je značilno, da za otroke do drugega leta starosti skrbijo starši, v večini primerov pa stari starši, medtem ko pa je od tretjega leta starosti večina otrok vključenih v javne vrtce (Černigoj Sadar 2000).

Nekateri starši raje kot institucionalno obliko varstva za svoje otrok izberejo druge alternativne neformalne oblike varstva. Vzroki nezadovoljstva staršev z institucionalno obliko vzgoje in varstva so naslednji:

- Slaba usposobljenost kadrov,
- prostorska utesnjenost,
- večja obolevnost otrok,
- visoke cene.

Zgoraj omenjeni vzroki nezadovoljstva staršev z institucionalno obliko vzgoje in varstva, poleg temeljnega, ki je neprilagodljivost vrtcev fleksibilnim in atipičnim oblikam zaposlitve staršev, so razlog, da se številni starši raje odločijo za alternativne oblike vzgoje in varstva svojih otrok, ki pa so neformalne. Oporo, ki jo nudijo sorodniki in tudi prijatelji, lahko opredelimo kot neformalno oporo, ki se v več segmentih razlikuje od opore države ali različnih organizacij oziroma formalnega sektorja. Neformalne oblike podpore si na nek način nudimo prav vsi, po večini pa te oblike delujejo med prijatelji in še posebej v krogu družine. Številne raziskave (Ule in Kuhar 2003, Kanjo Mrčela in Černigoj Sadar 2004), dokazujejo, da so predvsem sorodstvene vezi (starši-otroci, bratje-sestre) močan in večrazsežen vir opore. Tako v ekonomskem kot tudi vseh ostalih pogledih je najugodnejše in najprimernejše, če otroka varujejo stari starši ali ostali

sorodniki. Ti otroka najboljše poznajo: njegove navade kot tudi potrebe. Prav tako pa so zlasti stari starši, še posebej tisti v pokoju, tudi najbolj prilagodljivi na vedno bolj fleksibilen delovni čas staršev otrok, ki jih varujejo.

Že omenjena raziskava med mladimi je pokazala, da »mladi, ki imajo otroke, cenijo pomoč svojih staršev pri varstvu svojih otrok« (Ule in Kuhar 2003, 115). Ti še v času starševskega dopusta varujejo njihove otroke. Ta oblika varstva je še posebej priljubljena po odhodu mater s porodniškega dopusta v službo. Številni otroci ostanejo doma do dopolnjenega tretjega leta starosti in so šele nato vključeni v institucionalno obliko vzgoje in varstva. V večini primerov so prav babice, izredno pomemben dejavnik v otrokovem življenju, še posebej v njegovem zgodnjem otroštvu.

Zlasti dvokarierni pari si prizadevajo, da bi našli alternativne rešitve tradicionalnim oblikam vzgoje in varstva svojih otrok, ker jim le - te, zaradi dolgega delavnika ne zadostujejo. Dogovori o varstvu njihovih otrok so v skladu z njihovim razumevanjem samozadovoljstva in neodvisnosti, hkrati pa naj bi ločili njihov razredni položaj od drugih. Dvokariernim parom pomeni samozadovoljstvo na nek način sposobnost zagotavljanja zasebnega varstva za družinske člane, pri čemer pa upoštevajo tudi koristi, ki jih imajo od tega, saj je vzgoja odgovornost, ki je ne radi prepuščajo drugim ljudem.

Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar (2004), sta odkrili, izenačitev formalnih oblik varstva (vrtec) z neformalnimi/zasebnimi oblikami varstva otrok (stari starši, plačana varuška) v skupini otrok (od 1-3 leta starosti). To pomeni, da se vse več staršev, vsaj do tretjega leta starosti, rado poslužuje neformalnih oblik varstva za svoje otroke, od tretjih let naprej pa se raje odločijo za institucionalno obliko varstva, kot je vrtec. Mlade družine, zlasti dvokarierni pari še posebej radi najamejo za varstvo svojega otroka varuško, ki predstavlja poleg starih staršev oziroma sorodnikov zelo pomemben del opore družinam z otroki, na katere se mladi vse manj opirajo. Saj kot pravi Šadl (2006, 34), bi lahko med še dodatne vzroke t.i. formalnega izločanja gospodinjske dejavnosti, poleg zgoraj omenjenih, prišteli mobilnost, ki na nek način zmanjšuje dostopnost virov neformalne pomoči in prezaposlenost oziroma pomanjkanje časa na strani ponudnikov neformalne opore (zaposlitev babic). Zaradi tega se številni starši opirajo na vse pogostejšo obliko neformalnega varstva – pomoč varuške, ki izvaja svoje delo v okviru plačanega reproduktivnega dela. Ehrenreich in Hochschild (Hrženjak 2007a, 35) poudarjata, da je globalizacija gospodinjskega dela in varstva otrok pripeljala skupaj aktivne in ambiciozne

ženske iz različnih delov sveta. Prve so karierno usmerjene ženske višjega srednjega razreda iz bogatih držav, druge pa so ženske iz revnega, tretjega sveta in postsocialističnih družb, katerih želja je izboljšanje družbenoekonomskega položaja zase in za svojo družino.

Oživitev plačanega reproduktivnega dela - najemanje plačanega varstva otrok je povezana z naraščanjem števila žensk zlasti v profesionalnih poklicih in na menedžerskih delovnih mestih (Gregson in Lowe v Šadl 2006, 34).

6.2.1 Plačana neformalna oblika varstva otrok: varuške

Varuške opravljajo neformalno varstvo, ki spada v kategorijo plačane reproduktivne pomoči. Zaradi družbenih in demografskih trendov vse bolj narašča potreba po tej obliki pomoči, tudi v vseh državah zahodne Evrope (Cancedda v Šadl 2006, 34).

Ne glede na neformalno pomoč, ki jo nudijo družinski člani, bližnji sorodniki, predvsem pa stari starši in prijatelji, pa plačana reproduktivna pomoč - najemanje varuške vse bolj narašča tudi pri nas. Med vzroke za naraščanje plačanega neformalnega reproduktivnega dela v Sloveniji štejemo družbene, ekonomske in pa demografske spremembe.

Največji del plačanega reproduktivnega dela poteka na črno in ker primanjkuje dostopnih statističnih in javnomnenjskih podatkov, je obseg tega dela težko natančno opredeliti (Šadl 2007, 269). Projekt *Razvojnega partnerstva SIPA* je ponudil vpogled v strukturo in dinamiko plačanega reproduktivnega dela v Sloveniji. Zlasti v gospodinjstvih srednjega sloja je bilo zaznati podoben vzorec kot v Veliki Britaniji; najemanje študentk in pa tudi dolgotrajno brezposelnih žensk ali delavk, ki si na ta način zaslužijo dodatek k plači, za krajše občasno ali redno varstvo otrok, ki se ukvarjajo izključno z otroki. Precej rednega varstva otrok, ki iz različnih vzrokov niso vključeni v vrtcih, opravijo tudi mlajše upokojenke na domu uporabnikov ali na lastnem domu, kjer lahko varujejo več kot samo enega otroka (Hrženjak 2007a, 81). Vsem pa je skupno to, da tega dela ne opravljajo za golo preživetje, pač pa za dodaten zaslužek, ki vpliva na ekonomsko blaginjo in s tem na kakovost življenja. Rezultati raziskave projekta SIPA so pokazali, da so vzroki za najemanje plačanega neformalnega varstva otrok povezani z nezadovoljstvom anketirank z urami, ki jih porabijo za neplačano družinsko delo, zaradi česar želijo čimbolj zreducirati čas, ki je namenjen tem opravilom z najemom plačane pomoči. S tem naj bi si

pridobile več časa za svoje plačano delo (izobraževanje) in tudi več prostega časa zase (Šadl 2006, 35).

Narava dolgih delavnikov je eden izmed številnih vzrokov, zakaj danes vse več žensk, kljub dobro razvitim institucionalnim oblikam varstva otrok v Sloveniji, najema tudi plačano neformalno obliko varstva. Odpiralni čas vrtcev zaradi dolgih delavnikov večine podjetij in posledično vedno daljšega delavnika večine ljudi, onemogoča staršem, da bi lahko zadovoljili potrebe po varstvu svojih otrok, zgolj znotraj formalnih institucionalnih oblik varstva, kot je vrtec.

Nadurno delo je postalo v številnih profesijah zelo pogost pojav, na to kaže tudi podatek (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar v Šadl 2006, 38), »da si skoraj polovica vprašanih želi daljši delovni čas v vrtcih«.

Kljub temu, da delež gospodinjstev v Sloveniji, ki najema plačano pomoč pri varstvu otrok, ni velik le 3%, (Šadl 2006), pa vseeno kaže na prisotnost plačane pomoči v Sloveniji in se zdi da iz leta v leto narašča.

Razlogi za iskanje plačanega reproduktivnega dela so povezani z naslednjimi družbenoekonomskimi spremembami: vedno večje uveljavljanje žensk na trgu dela in javni sferi, ter miselnosti o družinskem delu kot ženskem »nedelu«, izginjanje razširjenih družin in njihovo preoblikovanje v nuklearne družine, vedno večje število enostarševskih družin, trend demografskega staranja prebivalstva, feminizacija brezposelnosti (Hrženjak 2007a).

V to obliko vzgoje in varstva spadajo predvsem privatne varuške, ki so neformalna organizacijska oblika vzgoje in varstva predšolskih otrok. Ta oblika vzgoje in varstva pri nas do začetka 90-ih let 20. stoletja ni bila dovoljena, saj, kot že povedano, gre za neformalno obliko, ki je del »sive ekonomije«.

Kako najti varuško?

Danes lahko na številnih spletnih straneh najdemo naslednji mali oglas »Iščem prijazno gospo z izkušnjami za varstvo od septembra dalje enajstmesečnega dečka, 8 ur na dan, lahko na vašem ali našem domu, lahko tudi v manjši skupini« (Moj malček 2003). Torej kako najti pravo varuško? Lahko bi rekli, da še kar naivno vprašanje. Saj povpraševanje po varuškah toliko presega ponudbo, da je pravo vprašanje, ali bodo starši varuško sploh našli. V primeru, da potrebujejo le občasno varstvo, na primer le za nekaj ur (do pet ur na dan) dopoldan, popoldan ali zvečer, ne bo težko. V Ljubljani se lahko starši obrnejo na Sezam¹⁶, združenje staršev in otrok, kjer je včlanjenih 400 mladih, preverjenih varuš in varuhov. Sezam postaja vse bolj presečišče interesov tako enih kot drugih: staršev, ki iščejo pomoč in varuhov, ter varuš, ki bi radi kaj malega zaslužili in hkrati organizirali kak zanimiv program za otroke in mlade. Če pa potrebujete varuško za čas, ko ste v službi, pa bo veliko težje. Saj oglasa, v katerem bi varuška ponujala svoje storitve, ne boste našli, ker bi revija ali časopis, ki bi takšen oglas objavila, posredovala delo na črno. Varuške svoje dejavnosti pač ne registrirajo oziroma ne legalizirajo, ampak delo opravljajo »na črno«. Kaj torej imajo starši na voljo, ter kako in na kakšen način lahko poiščejo varuško? Lahko objavijo oglas v kakšni reviji za otroke in starše, da iščejo varuško in čakajo, da se bo kdo javil, ali pa vprašajo pri vseh bližnjih in daljnih znancih, sosedih, sorodnikih in prijateljih ali kdo ve za »prijazno gospo« oziroma preverjeno varuško.

Danes obstaja vse več načinov neformalnega varstva: varuška pri družini na domu, individualno varstvo pri varuški na domu in varstvo pri varuški na domu v majhni skupini. Cene posameznega varstva variirajo in se gibljejo nekje med 4-5 euri, seveda so lahko tudi višje in odvisne od časa (števila ur varovanja in od tega ali gre za dopoldansko, popoldansko ali večerno varstvo). V pilotnem preizkusu raziskave SIPA so starši poročali, da je minimalno plačilo za varstvo otroka 2,3 eura, maksimalno do 5 eur na uro – podatki iz leta 2006 (Hrženjak 2007, 104). Cene registriranih varuš, ki jih posreduje

---

¹⁶ Sezam je majhna nevladna organizacija, ki poskrbi za različne želje staršev in otrok, za občasno varstvo otrok dopoldan, popoldan in zvečer, prav tako pa nudijo otrokom pomoč pri učenju in inštrukcije.

Sezam ali katera druga agencija, kot na primer IOP.d.o.o.¹⁷, pa so 3.71 eura pa do 5 eura na uro.

Dejstvo pa je, da pri tej obliki varstva v primeru, da gre za neregistrirane varuške, računa za varstvo ne bodo izdali, saj gre za delo »na črno«. Prav tako pri tej obliki starši ne plačujejo nobenih davščin in prispevkov. Zaradi tega nad varuškam, razen s strani staršev ni nobene kontrole kakovosti izvajanja varstva.

Kaj lahko starši pričakujejo od varuške?

Varuške otroke predvsem varujejo; vzgoje in načrtnega, premišljenega razvijanja otrokovih sposobnosti, kot bi ga bil otrok deležen v vrtcu, pa otrok ne bo deležen. Seveda tega nikakor ne moremo posploševati, saj se varuške med sabo močno razlikujejo in želja marsikatero varuške je ne samo varstvo, ampak tudi to, da otroka tudi kaj novega nauči in s tem razvija njegove sposobnosti.

Prednosti te oblike varstva so naslednje: varuške čuvajo manj otrok, zaradi česar se jim lahko bolj posvetijo; to pomeni, da bo otrok vedno sveže previt in bo dobil hrano, ko bo lačen; velika prednost je tudi ta, da se otrok v varstvu varuške izogne določenim nalezljivim boleznim, ker ni v stiku z večjim številom otrok kot v vrtcu. Zdravstveni vidik je zagotovo eden izmed temeljnih razlogov, zakaj se nekateri starši raje odločijo za neformalno zasebno varstvo kot pa za vrtec.

Najnovejši ponudniki, ki se ukvarjajo z legalnim varstvom, so: Študentski servis Shark, Združenje staršev in otrok Sezam, Omi d.o.o., Sončkov forum, Mavrica za otroke in starše, Varuška d.o.o. in IOP d.o.o.

Na medmrežju najdemo zanimiv oglas IOP d.o.o. portala za varuške, ki zagotavlja, da je njihova prednost ta, da so njihove varuške in varuhi skrbno izbrani in izkušeni, ki imajo opravljen vsaj en tečaj iz vzgoje otrok. »Z opravljenimi tečaji si naše varuške pridobijo certifikat, mi pa zagotavljamo nenehno kontrolo naših izbranih kandidatk in kandidatov.

---

¹⁷ Agencija, ki se ukvarja z varuškami in njihovim posredovanjem.

Tolerantnost in komunikativnost sta najpomembnejši izhodišči za to, da varstvo dobro funkcionira in da se otrok dobro počuti« (IOP d.o.o – portal za varuške, za naše otroke).

Slabosti zasebnega varstva so v pomanjkanju stikov z drugimi otroki, saj odrasel človek nikakor ne more nadomestiti stika in izkušenj, ki jih otrok potrebuje s svojimi vrstniki. Prav tako pa je slabost zasebnega varstva tudi popolna odvisnost staršev od enega človeka. V primeru, da varuška zboli ali ima družinske obveznosti, starši kar čez noč ostanejo brez varstva. Velika slabost je tudi to, da je nemogoče nadzorovati varuškino početje. Vendar bomo več o odnosu med varuško, otrokom in starši govorili v empiričnem delu, kjer sem s pomočjo intervjujev varušek analizirala nekaj podatkov o tej temi.

Prav tako je vprašljiva tudi fizična varnost in kvaliteta prehrane, saj tako strogih in dognanih kriterijev, kot so v vrtcu, varuške verjetno težko dosega. Vendar pa je potrebno reči, da tega nikakor ne gre posploševati, saj je prehrana otroka odvisna od dogovora med materjo in varuško in je lahko v nekaterih primerih še kvalitetnejša kot pa v posameznih vrtcih.

Kakšna je idealna varuška, je odvisno od tistega, ki varuško išče, od njegov vzgojnih načel, pričakovanj in zahtevnosti. Številni starši si želijo čim boljše varuške, vendar se hitro zadovoljivo z varuško, pri kateri bo otrok varen, varstvo stabilno, torej takšno na katerega lahko računajo bolj ali manj redno vsak dan in za dlje časa, vsaj eno leto, saj se otroci varuške navadijo in se na njih navežejo. Prevelike in prepogoste spremembe, še posebej za majhne otroke, so lahko stresne.

Po ocenah računskega sodišča varujejo varuške na črno približno 10 tisoč otrok. Te varuške dobij plačano na roko, torej ne plačujejo nikakršnih davkov. Tako imenovano »črno varstvo« je del sive ekonomije in o njem tako ni zbranih posebnih statističnih podatkov. Cena neformalne privatne oblike vzgoje in varstva je v veliki meri razbremenjena stroškov, ki jih predstavljajo davek na dohodek in pa socialno varstveni prispevki. Dejavnost privatnih varušek je lahko s strani države podprta ali zavirana. Podjetij ali samostojnih podjetnikov, kjer bi lahko najeli varuško pri nas, še ni, čeprav so v zakonodaji s področja predšolske vzgoje to predvidevali in tudi pripravili več možnosti. Vendar v praksi vse (še) niso zaživele, lahko tudi zato ne, ker jih posamezniki, ki imajo

interes in bi lahko zagotovili vse zahtevane pogoje, še ne poznajo dovolj. To pomeni, da zakonodaja »legalne varuške« omogoča.

Pri nas obstajajo tri možnosti legalnega varstva. Prva je »vzgojno varstvena družina« na domu vzgojiteljice ali pomočnice vzgojiteljice, druga možnost je »varstvo«, ki ga nudi zasebni vzgojitelj ali vzgojiteljica (za posameznega otroka ali v majhnih skupinah), pri čemer ima vzgojitelj status zasebnika ali zasebnice, tretja možnost pa je posebna storitev vrtca - varstvo na domu otroka. V vseh treh primerih so vzgojitelji strokovno usposobljeni ljudje. Za pridobitev statusa zasebnega vzgojitelja je potrebno izpolnjevati naslednje pogoje:

- Ustrezna izobrazba, kakršna je zahtevana za predšolsko vzgojo;
- nekaznovanost,
- prostorski pogoji,
- vpis v register pri ministrstvu za šolstvo in šport (Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije 2008).

Kot nam že dobro znano dejstvo, zlasti tistim, ki imajo vsaj malo izkušenj s področja neformalnega varstva je, da je ta oblika varstva kot del plačanega reproduktivnega dela, del sive ekonomije, zaradi česar s strani države ni odobravana, saj je obravnavana kot delo na črno. Varuške, večinoma so to izvajalke neformalnega varstva kot dela plačanega reproduktivnega dela, se srečujejo z različnimi težavami. Z vidika uporabnikov tega varstva – staršev je način plačevanja velika prednost, saj ne plačujejo nobenih davščin in prispevkov. Vendar pa je velika slabost ta, da nad varuškami razen s strani staršev ni nobene kontrole kakovosti izvajanja varstva. Med branjem različnih forumov, na katerih si starši izmenjujejo mnenja glede varstva s strani varuš, lahko opazimo, da številne starše zanima ali je varstvo, ki ga nudijo varuške, registrirano ali gre za varstvo »na črno«. Mnogim staršem se zdi izredno pomembno, da je varstvo, ki ga bodo uporabili za svojega otroka, legalno in ne varstvo na črno. Zopet drugim to ne predstavlja težave, pomembna jim je zlasti oseba, ki bo pazila njihovega otroka, še posebej njen odnos do otroka.

6.2.2 Emocionalni vidik neformalnega plačanega varstva v odnosu med varuška - otrok ter varuška – mater otroka(delodajalka)

Enkratnost družinskega dela je ravno v tem, da ga določa neločljivost dveh elementov njegove narave: emotivnega in racionalnega. Znotraj plačanega neformalnega varstva lahko govorimo o neločljivosti in soodvisnosti emocionalnih in racionalnih elementov. Prav zaradi tega je družinsko delo po mnenju Švab (Hrženjak 2007b) nadomestljivo s servisi pomoči na domu le delno, v njegovem materialnem in racionalnem vidiku, težko pa tudi v njegovem emocionalnem, kar še posebej velja za delo povezano z materinstvom, kot je varstvo. Servisi pomoči na domu oziroma kupovanje reproduktivnega dela lahko razbremenijo člane gospodinjstva samo določenih vrst domačih opravil, skrb in varstvo otrok pa kljub uporabi servisov ostane na ramenih staršev oziroma žensk.

Številne raziskave¹⁸ ugotavljajo, da naj bi bile prav ženske tiste, ki v največji meri nudijo emocionalno oporo. Gledano z vidika zasebne sfere je potrebno poudariti, da opravljajo emocionalno delo ženske v klasični vlogi »gospodinje« (Oakley 2000). Družinsko delo žensk vključuje tudi emocionalno delo. Ta oblika dela je v literaturi opredeljena kot »oblika dela s katero storitveni delavci ustvarjajo ustrezna duševna stanja pri prejemnikih storitev, oziroma kot proces urejanja lastnih čustev z namenom ustvarjanja pozitivnih emocionalnih stanj drugih« (Hochschild v Šadl 2007, 279). S kupovanjem plačanega reproduktivnega dela prenesejo ženske z vrha zaposlovalne lestvice na druge ženske poleg reproduktivnega dela tudi emocionalno delo.

Plačana reproduktivna pomoč, v tem primeru varstvo otrok, se od drugih oblik zaposlitve razlikuje tudi po visoki stopnji personalizacije in emocionalnega naboja. Kot meni Šadl, je »edinstvenost te zaposlitve ta, da se dogaja znotraj izolirane zasebne in intimne sfere doma. Z vstopom v hišo družine in prevzemom odgovornosti za skrb in varstvo otroka, varuške postanejo na nek način »članice družine«, o čemer pripovedujejo tudi intervjuvane varuške. Dejstvo, kot meni Šadl (2007, 265) je, da ponudba in povpraševanje tega dela poteka na črnem trgu, delojemalci pa svoje storitve opravljajo v zasebnem in intimnem prostoru svojih delodajalcev, s katerimi vzpostavijo osebne odnose. To pomeni, da odnose plačanega reproduktivnega dela usmerjajo pravila in

---

¹⁸ V Sloveniji glej: Šadl 2005 in Šadl in Hlebec 2007.

vrednote, ki so bistveno drugačni od tistih, ki urejajo odnose znotraj formalne zaposlitve v javni sferi dela.

Znotraj odnosa med varuško in delodajalko se meje med delom in priznanjem delavčevega statusa kot fizične osebe hitro in zlahka zabrišejo. Elementi človeškega dostojanstva, zaupanja in spoštovanja, pridobijo ključni pomen. »Osebna narava odnosa ima znotraj tega intimnega domačega okolja, prednost pred drugimi aspekti zaposlitve in omogoča raven psihološke eksploatacije« (Rollins v Romero 2002, 58, v Šadl 2007, 267). Bistveni element, ki po mnenju Rollins (Šadl 2007, 267) ustvarja večji izkoriščevalski odnos v primerjavi z ostalimi oblikami dela, je »ambivalentna narava« plačanega reproduktivnega dela, ki je področje eksploatacije.

Po eni strani delodajalke z osebnim odnosom varuškam svetujejo, jim namenjajo posebno pozornost, prijaznost. Po drugi strani pa nekatere delodajalke od samih varušek pričakujejo izkazovanje hvaležnosti in spoštovanja kot del storitve. S tem se po Rollins vse bolj potrjuje maternalizem (Šadl 2007, 267), ki se kaže z načinom avtoritete in pa združevanjem zaščitniškega odnosa z degradacijo in zasramovanjem, ki predstavlja osnovo psihološke eksploatacije v zasebni sferi reprodukcije. Manjko specifičnih mej in dolžnosti dela, ki so zapleteni v osebno mrežo zaposlitvenih odnosov, velikokrat prisili varuške k temu, da »služijo«, ne zgolj »delajo« (Šadl 2007).

Večina teoretikov s področja neformalnega varstva (Gregson in Lowe 1994, Uttal in Tuominen 1999) je mnenja, da je varuška otroku materino nadomestilo in ne toliko nadomestilo za starševsko odsotnost. Matere so tiste, ki morajo najti nadomestilo za svojo lastno odsotnost.

Te vrste dela nikakor ne moremo enačiti z drugimi oblikami dela, niti ne z delom čistilk, ki je prav tako ena izmed oblik plačanega družinskega dela. Če na kratko povzamemo, je bistvena razlika, v tem da, čistilke opravljajo svoje delo kot »nujno zlo«, zgolj z namenom da preživijo družino, (objekt skrbi je hiša), medtem ko varstvo ne pomeni toliko izhod v sili, ampak je temeljnega pomena pri tej vrsti dela ljubezen do otrok. Konceptualizacija varstva kot dela, ki vključuje intimne odnose, interakcijo med otrokom in odraslim, poudarja njegovo utemeljenost na »ljubezni« in zavrača njegovo tržno vrednost (Uttal in Tuominen 1999). Čustvena opora, ljubeč odnos in zanesljivost, ki jo

varuške nudijo otrokom, so dejavniki, ki so za varuško pomembnejši od samega zalužka. Takšen odnos pričakujejo tudi starši. Ne glede na to, da je varstvo prisotno predvsem v družbah, kjer je plača prioriteta, pa družbena konstrukcija spolne narave dela varstva otrok pozitivno vrednoti vzpostavitev avtentičnega skrbstvenega odnosa.

V poglavju, ki sledi v empiričnem delu naloge, bom analizirala in interpretirala podatke, ki sem jih zbrala z varuškami, njihovo subjektivno percepcijo in interpretacijo odnosa med varuško in otrokom ter varuško in materjo otroka (delodajalko).

7 IZSLEDKI EMPIRIČNE RAZISKAVE

7.1 Opis uporabljene metodologije

Neformalno reproduktivno delo je skrit družbeni pojav (Hrženjak 2007b, 243), zato je raziskovalno težko dostopen. Kot pravi Hrženjak tradicionalnih kvantitativnih metod zbiranja podatkov v reprezentativnih vzorcih v tem primeru ni mogoče izvesti, saj socialno-demografske značilnosti raziskovalne populacije niso vnaprej znane niti na strani povpraševanja niti na strani ponudbe« (Hrženjak 2007b, 243-244). Kvalitativni pristopi so se izkazali kot zanesljiv instrument analize plačanega reproduktivnega dela. Številni raziskovalci in raziskovalke plačanega reproduktivnega dela (Fish 2006, Ozyegin 2001, Parrens 2001, Anderson 2000 v Hrženjak 2007b, 244) uporabljajo poglobljeni intervju, fokusne skupine. Prednost teh je, da omogočajo na podlagi majhnih vzorcev in s poglobljeno analizo interpretacijo fenomena študij skritih družbenih skupin.

Za vpogled v dejansko stanje neformalne oblike varstva otrok v Sloveniji, me je zlasti zanimal odnos med akterji vključenimi v varstvo; in sicer varuško - otrokom in varuško - materjo otroka (delodajalko). Postavila sem si naslednje raziskovalno vprašanje: Ali gre v odnosu varuška - mati otroka (delodajalka) za odnos dominacije, je mati otroka tista, ki postavlja pogoje in pravila oziroma daje navodila v zvezi z neformalnim varstvom otroka? Intervjuje, ki sem jih izvedla v avgustu leta 2007, sem opravila z osmimi varuškami¹⁹. V raziskavo vključene varuške predstavljajo neslučajnostni namenski

---

¹⁹ Vsa imena so zaradi zagotavljanja anonimnosti respondentk izmišljena. Intervjuji so v povprečju trajali 45 minut, pogovore sem posnela. Intervjuvanke so iz okolice Ljubljane in imajo dolgoletne izkušnje z neformalnim varstvom otrok.

vzorec; izbrala sem tiste člane-ice populacije, za katere sem predpostavljala, da so dobri viri informacij, ki sem jih želela pridobiti. Z analizo kvalitativnih intervjujev sem dobila različne podatke o delovnih pogojih, predvsem pa podatke glede odnosa, ki ga imajo varuške z delodajalko²⁰ in otrokom. Tu gre predvsem za delo, ki poteka v zasebni, intimni sferi, skriti pred očmi javnosti. To pripelje do tega, da so kljub vse večji razširjenosti tega dela razmere, v katerih delajo in izkušnje, ki jih pri tem doživljajo, dokaj neraziskane (Hrženjak 2007a, 39).

Da bi si odgovorila na postavljeno raziskovalno vprašanje, sem uporabila globinski intervju, vprašanja za intervju pa sem oblikovala s pomočjo teoretičnega znanja in ugotovitvami s področja neformalnega otroškega varstva kot sestavine plačanega reproduktivnega dela.

7.2 Analiza intervjujev

»Kvazifamiliaren odnos« – odnos dominacije med varuško in materjo otroka (delodajalko)

Kot smo že poudarili, so zaradi umeščenosti plačanega reproduktivnega dela v zasebni dom delodajalcev in visoke stopnje personifikacije odnosov pri opravljanju plačanega varstva izredno pomembne socialne in skrbstvene veščine varuš. Govorimo delu iz ljubezni, ki se zlasti po čustveni vpletenosti razlikuje od ostalega plačanega družinskega dela, kot je gospodinjsko delo. Tega se zavedajo tudi sogovornice v intervjujih.

Navajam nekaj primerov:

Za to delo sem se odločila, ker imam rada otroke in me to delo veseli. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Jaz osebno sem hotela (probat) z otroki, ker imam rada otroke, da sem videla kako sem jaz za to delo,...pač fajn mi je z otroci se ukvarjat in uživam v tem delu. (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

---

²⁰ Delodajalko v analizi intervjujev poimenujem mati varovanega otroka.

Za to delo sem se odločila ker imam zelo rada otroke, že v osnovni šoli sem pazila otroke, pa naprej tudi v srednji šoli, to mi je v veselje, pač rada delam z otroki. (Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Vse tri varuške, so prav tako kot ostalih pet sogovornic izpostavile ljubezen do otrok kot enega pomembnih razlogov, zakaj so se odločile za to vrsto dela.

Odnos med varuško in materjo otroka (delodajalko) je zgolj eksistenčni, lahko bi rekli, da je njun odnos nepristen oziroma »kvazifamiliaren«. To potrjujejo tudi naslednje izjave intervjuvank.

Kakšen je vaš odnos z materjo otroka? Pripovedujte, mi prosim, o materi otroka, ki ga varujete, o vajinem odnosu.

Imela sem v redu odnos z njo, sva bile kot prijateljici, nisem imela občutka, da bi se obnašala vzvišeno do mene, mi je tudi razlagala marsikatero stvari tudi o tem, da njen mož malo preveč komplicira, da želi dati punčko v neko posebno ameriškošolo za katero bi morali dati ogromne vsote,...ko je prišla domov je poljubčkala tamalo, me vprašala kaj sva delale kje sva bile. (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Odnos z materjo otroka je bil zelo v redu, kot »kolegici« sva bili, daleč od tega, da bi šlo za odnos nadrejenosti-podrejenosti, ...na trenutek sem imela občutek, da se jaz počutim dosti bolj odgovorna od nje. Vse kar mi je povedala, je bilo zelo na prijateljski način. Zdelo se mi je da je iz njene strani 100% zaupanje. (Marija, 40 let, delo varuške opravlja 5 let)

Varuške imajo na domu, kjer pazijo otroka, dvoumen položaj, saj predstavljajo posebno vrsto delavcev, ki niso (pravi) člani družine, saj so plačani za svoje delo, vendar tudi niso kategorija zaposlenih v javnem sektorju, ki uživajo prednosti strogo reguliranega dela. Zaradi tega so velikokrat izpostavljeni prikritemu izkoriščanju in manifestaciji delodajalčeve moči in različnim oblikam odvisnosti od delodajalca. Njihovo delovno razmerje je pogosto rezultat osebnih dogovarjanj z delodajalci, brez pogodbe, saj gre za delo, ki je del sive ekonomije, brez pravne podlage in veljavnosti (Šadl 2007, 266).

Skupaj smo se usedli v dnevni sobi, malo poklepetali. Starši so mi predstavili svoje želje in potem smo si izmenjali nekaj mnenj o varstvu,... (Polona, 33 let, delo varuške opravlja 14 let)

Mama mi je predstavila, kaj se bo delalo in kako, kdaj bom lahko začela delati, predstavila mi je naravo dela, kaj pričakuje od mene, kako bo delo potekalo skozi celo leto. (Urška 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Prvo srečanje mi je bilo v bistvo malo tako, no saj so bili prijazni, samo se mi je zdelo, da so malo preveč zakomplicirani glede otroka, kaj lahko je in kaj ne sme jesti,...prvi dan smo se pogovorili, kako bo varstvo potekalo, spoznavala sem deklico,...kako se ujameva ,...(Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Mati otroka je bila tista, s katero sem imela prvi stik, vprašala me je, če imam že kakšne izkušnje,...pogovarjali smo se na splošno, ne samo o otroku, o vseh stvareh,.. (Marija, 40 let, delo varuške opravlja 5 let)

Na prvem razgovoru se je povedalo kakšne so zahteve s strani staršev, nič komplicirano, da bi se kaj posebnega zahtevalo, že od prvega trenutka, ko smo se srečali ni bilo nobenega zida med nami. To je zelo pomembno, če bi jaz prvič čutila neko napetost, vprašanje, če bi ostala. (Terezija, 38 let, delo varuške opravlja 7 let)

Iz pogovora z varuškami je razvidno, da so njihovo delovno razmerje in pogoji dela določeni zgolj verbalno ob njihovem prvem srečanju in se, razvidno iz njihovega pripovedovanja, skozi delo spreminjajo. To kaže tudi spodnji citat:

Kot pravi Andreja »včasih me kakšne deset minut pred koncem mojega delovnega dne pokličejo, to je ponavadi mama, da bo prišla čez kakšni dve uri«. Kar kaže na delodajalkin latenten način izkoriščanja varuške in neupoštevanje njenih delovnih pogojev. (Andreja, 27 let, delo varuške opravlja 3 leta)

Ureditev plačanega reproduktivnega dela in delovni pogoji v večini primerov vodijo do razvoja »lažnih« sorodstvenih vezi in odnosov (Gregson in Lowe 1994, 190), ki so čustvena podlaga za izkoriščanje. Interes večine delodajalk je razvoj tesnih intimnih

odnosov z varuškami, skozi katere si poskušajo pridobiti njihovo osebno naklonjenost. Z »lažnimi« sorodstvenimi vezmi, ki varuške pozicionirajo kot del družine, je razvrednotena oblika zaposlitve, s tem pa so tudi izključeni odnosi enakih možnosti za obe strani. Prav tako pa tudi varuške same s pozitivnim prizvokom poročajo o kvazi družinskem odnosu z delodajalko. Glavni vir zadovoljstva intervjuvanih varušek so kvazi sorodstvene in prijateljske vezi, preko katerih varuške združijo svojo lastno delovno identiteto z ostalimi vidiki identitete (Šadl 2007, 276). To potrjujejo, tudi spodnje izjave intervjuvank.

Nekatere mame otrok, ki jih pazim so že od prej moje prijateljice z drugimi smo se družinsko spoprijateljili skozi varstvo. Najprej sem postala njihova varuška, kasneje pa tudi družinska prijateljica. (Polona, 33 let, delo varuške opravlja 14 let)

Navezala sem se na „tamalo“ in tudi na starše. (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Takoj ko sem odprla vrata bloka, sem vedela, da bom ostala tam,...takoj sem vedela to je to, ti ljudje so moja družina. Non-stop so poudarjali, da sem jaz del njihove družine, imela sem pri njih svoj lonček, copate. (Marija, 40 let, delo varuške opravlja 5 let)

Na ta način je »kvazi sorodstveni« odnos razumljen kot dvojna konotacija, ki po eni strani pomeni solidarnost in harmonijo med delavko in delodajalko. Po drugi strani pa pomeni latenten in prefinjen način eksplotacije in nadzora delodajalke nad delavko, ter hkratnega zakrivanja družbenih razlik (razrednih, etničnih in spolnih) in strukturne neenakosti vpletene v zaposlitveno razmerje delodajalka - delavka.

Po ugotovitvah Šadl, delodajalke zaradi zasledovanja lastnih koristi »pogosto spodbujajo personalizirane in »sorodstvene« relacije, katerih namen je zagotovitev kakovostne storitve (predanost, kvalitetno varstvo in vzgojo, ter dobro oskrbo za njihovega otroka) in sočasno postavljanje dodatnih zahtev do varušek« (Šadl 2007, 268). Na to kaže tudi spodnji citat.

Imela me je prijavljeno, ker je imela svojo firmo, zato, da me je imela zavarovano, da sem lahko vozila njihov avto, ker ko ni vedela kaj bi s puncami, tak odnos je imela do lastnih otrok, je rekla »pejte v atlantis« dala denar to je bilo veliko denarja razsipništvo s tem, da meni ni mogla dati več,... enkrat me je povabila na rojstni dan punčk, da bi jih animirala pa še ostalih 25 otrok, na koncu nisem dobila niti za jest,... (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Oče je znal velikokrat kakšno pripomnit, »prosim, če ji ne rečeš tako, da ji rečeš tako«, velikokrat, ko sem ji rekla kaj, je rekel »kaj pa če bi ji raje ne vem kaj rekla namesto tako«,... to mi ni bilo všeč pa »ne« ji nisem smela reči, malo se mi je zdelo pretirano,... pa saj tudi z očetom sem se lepo pogovarjala, samo on je bil malo tako zakompliciran,... Oče je mislil da je »tamala« genij, zato je imel do nje poseben pristop in tudi vzgojo, ki jo je zahteval tudi od mene,... "aja" pri dveh letih sem jo morala učiti klavir. (Jasmina, 30 let, 1 leto)

Iz pripovedovanj varušek je razvidno, da gre za latentni način manifestacije dominacije na strani delodajalke/ca in moči nad varuškami, ki se kažejo skozi hkratno prijaznost in distanco, s katero delodajalke/ce kot pripadnice/ki višjega razreda ohranjajo statusne razlike in utrjujejo svojo razredno identiteto (Šadl 2007, 282). To je razvidno iz spodnjega ciata.

Videlo se je, da je podjetnica, da ima ona vse v rokah, cele dneve je ni bilo doma, niti do svojih lastnih otrok ni imela pravega odnosa, bilo je noro. Zasipavala jih je s stvarmi, ni jim pa dala ljubezni. Bilo je tako ona me lahko plača dokler sem tam moram njej služiti. Odnos, ko da me je pobrala iz ceste, ne pa, da pazim njene punce. Kdaj pa kdaj mi je prinesla tudi darilo iz kakšnega potovanja, ker se je pač že spodobilo da mi je,...Nisem uživala v tej službi, na koncu zadnje pol leta mi je bila muka hodit tja. Pa saj se tudi jaz nisem kregala z njo,...Na koncu ne vem, a je bil to njen odnos do mene,..enkrat sem šla po punčko v vrtec, je ni bilo, je imela neko »frko« in mi je pozabila sporočit, da ne rabim prit tja, mislim,...rekla sem si pa to je zadnjič, samo potem ko mi je povedala kako in kaj sem kar nekako sprejela opravičilo. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

...ja meni se zdi to zelo, zelo smešno ampak najin odnos je zelo formalen ,zaradi tega ker to gospo jaz vikam,...ona mi vedno tako natančno prišteva ure,... ja zelo se čuti, da je ona moja šefica kot nadrejena,...in se nikoli ni pustila v to da bi bila prijateljica z mano,.. jaz se s tem nisem strinjala, ker se mi zdi, da mi je ona zaupala svoj največji dar in da bi tudi z mano morala imeti malo bolj topel in domač odnos, mogoče bi se tudi jaz potem pri njih boljše počutila,.. to me je mogoče malo zmotilo. ((Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Znotraj tega »kvazi« družinskega odnosa gre torej za t.i. »dvojno konstrukcijo«. Po eni strani delodajalka vzpodbuja lažne družinske vezi s katerimi po drugi strani vzdržuje odnos nadrejenosti in podrejenosti znotraj te oblike dela. Ta nepravi sorodstveni odnos temelji na dveh odnosih, prvi je odnos varuška - otrok, drugi pa odnos varuška - mater otroka (delodajalka), od katere je odvisen odnos varuška - otrok.

.... posledično je obnašanje mame vplivalo na moje obnašanje do punc, okoliščine so bile takšne zaradi katerih mi ni bilo všeč, ker mi je mama večkrat kaj »prištimala«, da mi ni bilo všeč, saj ne da bi jaz bila nesramna do otrok. (Urška, 25 let, varstvo otrok opravlja 4 leta)

V pogovoru z intervjuvankami se je izkazalo, da je iskanje plačanih varušek aktivnost, ki jo opravljajo ženske, zaposlitveni odnosi pa relacija med dvema ženskama. Ženska je tista, ki daje navodila v zvezi z varstvom in je tudi ona tista, ki varstvo nadzoruje in ga plačuje. Kot že omenjeno postane skrb za varuško odgovornost matere otroka (npr. stopi v prvi stik z varuško, daje navodila glede ravnanja z otrokom) Ona je tista, ki mora poiskati nadomestilo za lastno odsotnost in prisotnost na trgu dela. Z nakupom plačanega varstva si ženske kupijo svobodo in s tem možnost vstopa na trg delovne sile. Torej ne moremo govoriti, da je varuška nadomestilo za starševsko skrb. Mati otroka je v večini primerov, kar kažejo tudi intervjuji, tista, ki ima nadzor nad varstvom.

Kateri od staršev otrok vam daje navodila in zahteve glede varstva?

Ponavadi je to mama. Le redko je to oče. (Polona, 33 let, delo varuške opravlja 14 let)

Mamo je bilo treba vprašat za mnenje videlo, se je da je ona ta glavna. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Predvsem je mati tista, ki ima stvari pod kontrolo. (Andreja, 27 let, delo varuške opravlja 3 leta)

...ja vsa navodila od tega kar je kdaj vstaja, kdaj gre spat, koliko po je, točno kaj obleče, kdaj greva na sprehod,...dejansko imam proste roke samo v kreativnosti pri igranju in pri zbiranju knjigic, zelo veliko stvari je odvisno do mame, vse stvari so zelo, zelo točno določene,... (Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Kakšen pa je vaš odnos z očetom otroka, je drugačen, kot ga imate z materjo otroka?

Ponavadi komuniciram z mamami. Kakšnega posebnega odnosa z očetom nimam. (Polona, 33 let, delo varuške opravlja 14 let)

Saj tudi z očetom se razumem,, samo se mi zdi, da zna ona malo z viška gledat na vse ne samo do mene na vse, ker misli, da ve največ na svetu,...neprestano je prebiral neke knjige kaj je dobro za otroka in kaj ne, hotel je odkriti neko teorijo in jo vpeljati v vzgojo »tamale«,...cele pol leta potem je bil oče doma in delal za službo doma, ni pa bilo v redu ker imaš občutek, da te on nadzoruje in se je vsake toliko časa tudi vtaknil v kaj,... (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Odnos z očetom otroka je drugačen edino toliko, da se dosti manj vidiva,...z mamo veliko več komunicirama, pa ne pomeni to, da oče ne bi bil toliko v tem, samo dosti prej gre, kasneje pride, mati pa mi preda deklico,.če pa je že pa se isto z očetom pogovarjam glede otrok kot z mamo. (Terezija, 37 let, delo varuške opravlja 12 let)

Odnos z očetom je čisto drugačen, mi je rekel, da se tikava, da smo mi prijatelji, čisto drugačen od mame, ki je hotela formalen odnos, čeprav sem bila z očetom zelo malo, ker ga veliko ni bilo doma, tako da ne vem kakšenega

odnos z njim nisem nikoli vzpostavljala. (Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Iz zgornjih pripovedovanj je razvidno, da je varuška v večini primerov nadomestilo za materino odsotnost, zaradi česar je tudi mati tista, ki z nakupom varuške, na nek način nadzoruje varstvo lastnega otroka. Te vrste dela, kot smo že omenili, ne moremo enačiti z drugimi oblikami dela, niti ne z delom čistilk, ki je prav tako ena izmed oblik plačanega domačega dela, saj varstvo, v primerjavi z delom čistilk, ni izhod iz finančne stiske, ampak je predvsem »delo iz ljubezni«. O tem govori tudi naslednja intervjuvanka:

To delo me je zelo veselilo, edino plačano ni bilo veliko, zaradi plače nisem bila ravno tako zadovoljna, vendar sem se zelo navezala na deklico. (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Poudarjena je psihična in fizična dobrobit otroka, nadzor, ter fizična in psihična skrb, varuška je v neposredni interakciji z otrokom (ga uči in mu posreduje kulturne vrednosti, norme, znanje, izkušnje) Varuška mora biti otroku popolnoma predana in mora v delo vložiti čim več svojih čustev. Pri varstvu je torej izpostavljena emocionalna komponenta, ki se razlikuje od dela samo za plačo. O tem poročajo tudi intervjuvane varuške.

Na splošno se mi zdi, da sem do otrok zelo prijazna, saj jih imam zelo rada.... potrudim se da se postavim v vlogo njihovega vrstnika in si le tako čim prej pridobim njihovo zaupanje. (Polona, 33 let, delo varuške opravlja 14 let).

Odnos do otroka, če naju drugi gledajo mislijo, da je ona moja hčerka jaz pa njena mati. Jaz se zelo navežem na otroke, otroci tudi na mene, tako da nimam nobenih problemov. (Terezija, 37 let, delo varuške opravlja 12 let)

Ja midve z Zalo sva res zelo povezani, če bi rekla, da je moj otrok, je mogoče res malo preveč, ampak res Zala ima mene zelo rada, tako da res en tak prijateljski mali odnos,...saj pravim sem se zelo navezala nanjo mi je tako že kot ena hči. (Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Kot govorijo izjave intervjuvank, je ključnega pomena pri tej vrsti dela čustvena komponenta, ki pa v odnosu do otroka ne sme biti premočna, da ne zasenči oziroma ogrozi materinega odnosa z otrokom. To pomeni, da morajo varuške velikokrat potlačiti oziroma prikriti svojo naklonjenost do otroka, ki ga varujejo. Varuške so zaradi »kvazifamiliarnih vezi« velikokrat primorane delati kakšno dodatno uro zastoj. Na močno vključenost varuškinine čustvene komponente kažejo tudi spodnji citati:

Nasmejan, srečen in zadovoljen otrok, je tisto kar me najbolj veseli pri tej vrsti dela. (Andreja, 27 let, delo varuške opravlja 3 leta).

Tisto, kar me pri tej vrsti dela najbolj veseli, je da, vidim, kako otrok dozori, se razvija, da sem prisotna pri njegovem razvoju,... (Marija, 40 let, delo varuške opravlja 5 let)

Pomembnost, ki jo varuške pripisujejo medsebojnemu vidiku varstva, prispeva k nizkemu vrednotenju njihovega lastnega dela. Na to kaže spodnji citat:

Mislila je, da me lahko pobere iz obešalnike, zaradi česar tudi nekega osebnega odnosa nisem čutila do otrok, ker so bile punce nevzgojene, bila sem kot en motivator. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Vendar pa je kljub temu, da je pri tej vrsti dela močno izpostavljen emocionalni vidik še posebej v odnosu varuške do otroka, pa je vseeno še vedno ključnega pomena tudi zaposlitveni odnos in njegova ekonomska vrednost. To je razvidno tudi iz spodnjega citata:

Kljub temu, da imam rada otroke, pa je bil razlog za to delo tudi to, da mi doma niso mogli nuditi denarja, pa sem rabila neko fiksno plačo (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Starši od varušk pričakujejo takšno čustveno navezanost na otroka, kot jo imajo oni sami, čeprav se varuške zavedajo, da mora biti njihov odnos do otrok drugačen (kar se tiče vzgoje in postavljanja pogojev otroku). Tudi v primeru, ko izhajajo iz enakega socialnega položaja, se varuške zavedajo, da so v tem odnosu iz drugih razlogov kot starši.

Bila sem tam zato, da jih čuvam, poskrbeti sem mogla za varnost..., vem da jim je treba postaviti meje. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta).

Tudi starša sta podpirala mojo ljubezen do deklice, bila sta zadovoljna, mama mi je kdaj pa kdaj prinesla tudi kakšne čokoladice (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto)

Mi je v veselje tako kot je rekla ona (delodajalka) »da ko je v službi praktično odmisli, da so otroci doma z nekom drugim,... zelo pomembno je da se dopolnujemo,... Tisti čas, ko sem z otroki, poskušam, da bi starše čim manj pogrešali, naredim vse za to,...« .probam» zapolniti oziroma nadomestiti starše. Zelo pomembno se mi zdi, da dobiš zaupanje otrok, da lahko otrok odmisli, »češ« ni moja mama. (Terezija, 37 let, delo varuške opravlja 12 let)

Iz pripovedovanja varušk je razvidno, da se same zavedajo, kje so meje oziroma kakšna je njihova vloga. Ali kot pravi Mojca:

Nikoli se ne postavljam v to pozicijo, da bi hotela otroka drugače vzgajati ali kakorkoli prikrojevati njihovo življenje, zaradi tega ker se mi zdi, da je to ona njihova mama in da ona najboljše ve za svojega otroka, zato nikoli ni bilo konflikta, jaz sem vedno naredila tako kot mi je bilo rečeno, nikoli se nisem spraševala zakaj in kako, prav tako pa ne delati po svoje (Mojca, 42 let, delo varuške opravlja 8 let)

Kljub temu, da gledajo starši otrok na varuške kot na del njihove družine se varuške ne odpovejo ekonomskemu vidiku svojega dela. Vendar varuške zelo težko obdržijo mejo. Ideologija varstva in narava samega dela vzpodbujata tako navezanost na otroka, kot tudi na starše. To pripelje varuške do tega, da se znajdejo v slabo definiranim razmerju. To neravnovesje znotraj plačanega reproduktivnega dela, kot pravita (Uttal in Tuominen 1999) je ena izmed osrednjih ironij.

Šadl pravi, da »zasebna narava zaposlitvenih odnosov in personificirane interakcije potencialno omejujejo možnosti delavk pri pogajanju o delovnih pogojih in plačilu« (Šadl 2007, 266). Zaradi »ujetosti« v lažne sorodniške mreže solidarnosti in sočutja, spodbujene s strani delodajalk, so varuške velikokrat omejene pri zahtevi po povišanju plačila zaradi dodatnega dela. S spodbujanjem lažnega sorodstvenega odnosa pa delodajalke odvrčajo od tega, da bi varuške zahtevale zvišanje svoje plače. Slednja je v primerjavi s trdom, energijo in veliko odgovornostjo, ki jo to delo zahteva, pogosto relativno nizka. To potrjuje tudi Urška v spodnjem citatu:

Plačevala me je zelo malo, ko se je zamenjala valuta v evro, sem ji rekla, da bi rada povišico, se mi je nasmejala in rekla »ja kolk bi pa ti rada imela«,... glede na to kar sem delala in kar sem ji predlagala ni bilo velik, pa vem da to njej ne bi bil problem,... Zelo težko sem zbirala pogum, da bi ji rekla za povišico, prav tako tudi, da grem,....imela me je kot da sem njen hišni ljubljencek. Nisem tak človek,da bi se nazaj maščevala...Drugače je, ko si tam zaradi denarja, ko nisem bila veliko plačana, ko sem vedela, da dam velik del sebe v to varstvo. (Urška, 25 let, delo varuške opravlja 4 leta)

Kot temeljna slabost plačanega reproduktivnega dela, ki je osnova za vse ostale negativne vidike tega dela, je, da večina tega dela poteka na črnem trgu, zaradi česar plače zelo variirajo, saj niso sistematizirane. To pomeni, da na tem področju plačanega reproduktivnega dela ni nobene socialne varnosti. Prav tako plačilo ne vključuje nobenih zdravstvenih, socialnih in pokojninskih prispevkov, kar pomeni za delavke velik rizik. Zaznamuje ga tudi potreba po prilagodljivem delovnem času in netipičnih oblikah delovnega časa (polovični, deljen in zelo dolg delovni čas) (Hrženjak 2007, 242).

Prikrito izkoriščanje se kaže predvsem z dodatnim delom, ki ga delodajalca nalaga varuški in pa neupoštevanjem dogovorjenega delovnega časa. O neupoštevanju delovnega časa govorijo tudi izkustva mojih sogovornic.

Torej jaz naj bi delala od pol devetih pa do treh, ampak ponavadi, potem zamudijo in se to potegne tudi malo dlje. Včasih me pokličejo in povejo, da bodo zamudili velikokrat pa tudi ne, enkrat sem celo cakala do petih. Večkrat zamudijo, za kakšne pol ure tisto pa sploh ne pokličejo. (Jasmina, 30 let, delo varuške opravlja 1 leto).

Res je, da gre pri varstvu po eni strani pogosto za »kvazidružinski« odnos, po drugi strani pa za profesionalno skrb. S tem, ko se varuške identificirajo z nadomeščanjem matere, želijo, da bi otrok čim manj občutil odsotnost svoje matere. Kot pravi Terezija:

»Jaz nisem tukaj za to da bi vzgajala njihove otroke, jaz nisem njihov starš,...jaz jim lahko samo pokažem tisti trenutek kaj je prav in kaj ni,...prevzela sem ne samo 100% ampak 300% odgovornost za te otroke. (Terezija, 37 let, delo varuške opravlja 12 let)

Vendar pa je po drugi strani socialna vez med varuško in otrokom, kljub čustveni komponenti, na nek način le zgrajena skozi zaposlitveni odnos, ki temelji na lažnih sorodstvenih relacijah. »Lažen« oziroma »nepravi« sorodstveni odnos med delodajalko in varuško na nek način spodbije in zamegli strukturni položaj varuške, ki ga zaseda v okviru plačanega reproduktivnega dela. (Gregson in Lowe, 1994).

7.3 Sklepne ugotovitve empiričnega dela

Najetje varuške znotraj dvokariernega gospodinjstva predstavlja ženskam sredstvo s pomočjo katerega si izpogajajo delovno sposobno materinstvo oziroma jim omogoči zaposlenost izven doma na trgu dela. O tem govorijo tudi sogovornice v intervjujih. V večini primerov, razen v enem, so bile matere otrok tiste, ki so »izbrale« varuško, za varstvo svojih otrok, prav tako pa so se, kot je razvidno iz pripovedovanj varušek o vseh stvareh glede varstva dogovarjale z materami. To kaže, da so odnosi plačanega reproduktivnega dela odnosi med dvema individualnima ženskama. Kljub temu, da gre za razvrednoteno in izkoriščano delo, pa je to delo vsekakor izredno pomembno in cenjeno tako za tiste, ki ga potrebujejo (dvokarierne družine) in tudi za tiste, ki ga dajejo (varuške). Z opravljenimi intervjuji sem poskušala pridobiti vpogled v to, na kakšen način varuške kot delojemalke opredeljujejo svoj odnos z delodajalko. Določeni načini manifestiranja delodajalkine dominacije nad varuško se kažejo skozi vzpostavljanje »kvazifamiliranega« odnosa preko katerega delodajalke nalagajo varuškam dodatne obveznosti in utrjujejo svojo razredno identiteto. O tem govorijo tudi v vzorec vključene varuške. Številne raziskave (Šadl 2007, Hrženjak 2007, Gregson in Lowe 1994, Uttal in Tuominen 1999), kažejo da se med delodajalko in varuško razvije poseben intimen odnos. Glavna oblika tega intimnega povezovanja na ravni osebnih relacij je familizacija,

ki jo v svojih pripovedovanjih poudarjajo delodajalke (»počuti se kot doma, saj si sedaj del naše družine« in delojemalke »imam občutek, kot da sem del njihove družine«). Vendar pa je namen te familizacije z vidika delodajalk popoln nadzor nad varuškami (Šadl 2007, 276). Kot ugotavlja Šadl, »takšna ideologija zakriva asimetrične razredne relacije med delavko in delodajalko in jih obenem legitimizira (Šadl 2007, 276).

Tovrstno delo je tako psihično kot tudi fizično zelo naporno. Glede na zahtevnost dela (dolgi delavniki) in pa odgovornost, ki jo varuška na domu sprejme, je velik problem tudi nizka plača oziroma urna postavka. Zaslужek pogosto ne zadostuje za pokritje življenjskih stroškov varušk. Plačilo tudi ne vključuje socialnih, zdravstvenih in pokojninskih zavarovanj. Delavka ni zaščitena z zakonodajo, prav tako pa delo, plačilo in delovni čas niso formalno opredeljeni.

Izjave intervjuvank potrjujejo izredno pomembno prisotnost emocionalne komponente pri tej vrsti dela. To pomeni, da je tržna vrednost pri tej obliki dela izključena oziroma je varuške ne postavljajo na prvo mesto. Tradicionalne teorije o delu je zato izredno težko prenesti na področje plačanega neformalnega varstva otrok, saj je varstvo delo za nizko plačo, obenem pa je zanj značilna neizmerljiva stopnja emocionalnosti kot osnovna komponenta tega dela. S tem, ko varuška otroku nudi kvalitetno, ljubeče varstvo in skrb, mater otroka razbremeni določenega dela nalog in opravil. Matere pa z najemom varuške svojim otrokom poplačajo čustveni dolg za svojo odsotnost. Želja mater je poiskati svojim otrokom čim kvalitetnejše in skrbno varstvo, ki bo čimbolj podobno njihovemu lastnemu.

Tu se na svoj način pokaže močna odvisnost dveh žensk ene od druge, čeprav zasedata različne socialne položaje. Varstvo je pojmovano kot delo, ki je storitvena dejavnost s točno določenimi nalogami in obenem odnosno varstvo, ki je ekvivalenten nadomestek za materinstvo, saj proizvaja avtentičen emocionalni odnos med otroki in varuškami, ter starši in varuškami (Uttal in Tuominen 1999, 771).

8 SKLEP

V diplomskem delu sem obravnavala značilnosti neformalnega otroškega varstva. Ta oblika varstva je del neformalnega plačanega reproduktivnega dela, ki v Sloveniji v primerjavi z drugimi državami članicami Evropske unije (z izjemo vzhodnoevropskih držav) še ni bilo sistematično preučevano.

Temeljna razloga za naraščanje plačanega reproduktivnega dela sta dva; prvi je nuja, ki izhaja iz konflikta med dolgimi in napornimi delavniki (intenziviranje dela in uvajanje kulture dolgih delavnikov) in skrbstvenimi (družinskimi) obveznostmi, drugi pa se nanaša na določen življenjski slog, ki je povezan z določenim ekonomskim položajem (najpogostejši uporabniki so dvokarireni pari in elite profesionalcev) (Hrženjak 2007a, 35).

V Evropski strategiji za promocijo lokalnega razvoja in spodbujanje zaposlovanja sta področji varstva otrok in pomoči na domu označeni kot dvoje med 19 najbolj delovno in zaposlovalno intenzivnimi področji (Hrženjak 2007b, 251).

Uporaba plačnega reproduktivnega dela je v veliki meri povezana s spolno asimetrično delitvijo družinskih vlog, ki jo obenem ohranja nespremenjeno (Šadl 2004, 989). S tem, ko se ženske poslužujejo plačane reproduktivne pomoči, vključno z neformalnim varstvom otrok, ohranjajo primarno odgovornost za družinske obveznosti. Najem plačane pomoči na ta način ne spreminja neuravnotežene delitve dela med partnerjema in ne prispeva k njuni enakopravnosti. Predstavlja strategijo za usklajevanje konfliktnih zahtev družine in poklica. Enakost spolov v javni sferi je ustvarjena na račun dvojne obremenjenosti žensk z javnim in zasebnim delom, to breme pa ženske zlasti iz ekonomsko močnejših družbenih skupin vse bolj prelagajo na druge ženske. Varuške tako delno razbremenijo ženske, hkrati pa blažijo nesporazume in konflikte med spoloma. Lahko bi rekli, da so sodobne varuške in gospodinjske pomočnice nekakšen poraz politike enakosti spolov. Ženske, ki najamejo gospodinjske pomočnice in varuške, si tako »kupujejo« svobodo.

Enakost žensk in moških višjega srednjega razreda (ti so v največji meri uporabniki te pomoči) je mogoča le na račun neformalnega dela žensk iz nižjih družbenih slojev oziroma ekonomsko šibkejših družbenih skupin.

Kljub večji vključenosti očetov v skrbi za otroke, pa so spremembe v smeri pričakovane delitve skrbstvenega dela po spolu izjemno počasne. Ne glede na dobre spodbude glede večje egalitarnosti med spoloma s strani družinske politike, pa premočna ukoreninjenost stališč, navad in družbenih pričakovanj v mišljenje ljudi vplivajo na izvajanje starševskih vlog.

Povpraševanje po plačanem reproduktivnem delu, katerega del je tudi neformalno otroško varstvo, vse bolj narašča, saj predstavlja rešitev za lažje usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. Čeprav je plačano reproduktivno delo v Sloveniji del neformalne, sive ekonomije in je na ta način neregulirano (uradna statistika ga ne registrira), to še dodatno otežuje ocenjevanje njegovega obsega. Kljub temu podatki raziskave v okviru projekta SIPA kažejo na vedno večjo potrebo žensk, zlasti tistih z majhnimi otroki, po pomoči na domu, obenem pa je močno prisotna tudi pripravljenost (nezaposlenih, starejših, manj izobraženih) žensk, da bi to delo izvajale.

Poglavitni problem pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja je pomanjkanje cenovno, kot tudi časovno dostopnega otroškega varstva. Usklajevanje dela in zasebnega življenja je v sedanji politični retoriki pereč problem zlasti zato, ker omejuje vlaganje potenciala žensk v dvigovanje ekonomske produktivnosti. Da bi se lahko ta neizkoriščen potencial uporabil v ekonomske namene, je potrebno poskrbeti za podaljšanje obratovalnega časa vrtcev, fleksibilno zaposlitev žensk in pomoč na domu.

Plačano neformalno varstvo otrok poteka za zaprtimi vrati doma številnih družin, kjer je močno izpostavljen emocionalni vidik med vključenimi akterji (varuško in otrokom ter varuško in materjo otroka), kar še dodatno otežuje raziskovanje. Na podlagi dobljenih rezultatov iz intervjujev z varuškami, ki sem jih primerjala s predhodnimi raziskavami s tega področja (zlasti raziskavo Šadl iz leta 2005, Gregson in Lowe 1994, ter Hrženjak 2007), lahko rečem, da so tudi v mojem primeru odnosi plačanega reproduktivnega dela intenzivni odnosi med dvema individualnima ženskama. Tu igra odnosna dinamika pomembno vlogo in je odvisna od volje in osebnih vrednot delodajalke, kot to ugotavlja

Šadl (2007, 282). S pomočjo intervjujev sem raziskala odnos med varuško in materjo otroka in ugotovila, da je dinamika tega odnosa, prav tako kot je s svojo raziskavo iz leta 2005 ugotovila Šadl, odvisna od pravil in zahtev, ki jih postavljajo delodajalke. Varuške so sicer poročale, da imajo z delodajalko v večini primerov »prijateljski« odnos in da se počutijo kot del njihove družine, kar po eni strani predstavlja vir njihovega zadovoljstva in občutka lastne vrednosti. Po drugi strani, pa je iz pripovedovanj varušk razvidno, da gre v odnosu med dvema ženskama za razlike in hierarhije, ki se reproducirajo skozi vsakdanje delovne prakse in družbene interakcije. Osebni odnosi in intimne povezave, ki jih vzpodbujajo delodajalke, predstavljajo način, s katerim lahko vzdržujejo svojo dominacijo nad varuškami. Kljub temu, da se varuške zavedajo, da gre znotraj tega odnosa za odnose hierarhije, pa pristnost odnosa, o katerem poroča večina varušk in močna vključenost emocionalne komponente v plačano neformalno varstvo otrok, varuškam »omili« nizko tržno vrednost tega dela.

V sodobnem evropskem kontekstu neenakosti spolov problemov usklajevanja dela in družine, demografskih procesov staranja prebivalstva, globalnega in lokalnega ekonomskega razslojevanja ter migracij problematika malone kliče po zakonski ureditvi. Standardizacija, profesionalizacija in urejeno delovno razmerje plačanega družinskega dela, bi kot meni Hrženjak (2007b), prinesla troje: delavkam urejene delovne razmere, uporabnikom večjo dostopnost storitev te vrste, in državi nova delovna mesta za težko zaposljive.

Prav tako pa bi ukrepi, ki bi preprečevali, da bi postali dolgi delavniki norma za večino dni v tednu in prilagoditev delovnega časa vrtcev potrebam staršev, pomagali staršem pri lažjem usklajevanju starševskih in družinskih obveznosti.

Žal pa je premik v smeri spremembe neformalnega plačanega reproduktivnega dela v formalnega pri nas prisoten le na ravni vrednot stališč, kar pomeni, da lahko pričakujemo spremembe le na dolgi rok. Kljub temu pa lahko na trende spreminjanja plačanega reproduktivnega dela vplivajo tudi sistemsko pravilno oblikovane politike in njihovi mehanizmi oziroma konkretni ukrepi. Rešitve težav niso le v smeri večje enakosti spolov, ampak tudi v večji socialni pravičnosti in ekonomski enakosti, razvitejših socialnih politikah ter intenzivnejšemu usklajevanju poklicnega in družinskega življenja. Prav tako pa so potrebne spremembe v mišljenju ljudi in njihovi zavesti, da je to delo prav tako

častno in hvale vredno kot vsako drugo plačano delo. Na regulacijo plačanega reproduktivnega dela v polju družbene ekonomije je mogoče gledati kot na situacijo, v kateri pridobita obe strani; odziv na potrebe po več in boljših skrbstevnih in družinskih servisih, hkrati pa omogočanje več in boljših delovnih mest za težko zaposljive skupine brezposlenih. Da pa bi lahko z gotovostjo trdili, kateri so dejavniki, ki bodo vplivali na formalizacijo plačanega reproduktivnega dela v Sloveniji, pa menim, da so potrebne še nadaljnje raziskave.

9 LITERATURA

Bahovec, Eva in Zdenko Kodolja. 1994. Vrtci za današnji čas: otrokove potrebe in vsakdanja rutina. *Psihološka obzorja* 3 (2): 5-12.

Černigoj Sadar, Nevenka. 2000. Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu. *Družboslovne razprave* 16 (34 - 35): 31-52.

--- 2004. Delovanje neformalnih socialnih razmerij pri zadovoljevanju potreb družin. V *Omrežja in socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 133-142. Ljubljana: Inštitut republike Slovenije za socialno varnost.

Devčič, Božena. 2005. *Vzgoja in varstvo predšolskih otrok kot predmet javnih politik*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV. Dostopno prek: http://dk.uni-lj.si/magistrska7pdfs/mag_devcic-bozena.pfd (3. januar 2008).

Flere, Sergej. 2000. *Sociološka metodologija: Temelji sociološkega raziskovanja*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Gregson, Nicky in Michelle Lowe. 1994. *Servicing the Middle Classes: Class, Gender nad Waged Domestic Labour in Contemporary Britain*. London in New York: Routledge.

Hrženjak, Majda. 2007a. *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

--- 2007b. Reprodukativno delo kot »nedelo«. V *Med javnim in zasebnim*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medrič, 235-263. Ljubljana: Univerza na primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.

IOP d.o.o. Portal za varuške, za naše otroke. Dostopno prek: <http://www.iopdoo.com> (21. februar 2008).

Jogan, Maca. 2001. *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: FDV.

Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 1996. *Ženske v menedžmentu*. Ljubljana: Enotnost.

--- 2002. Sodobna rekonceptualizacija dela: delo med racionalnim in emocionalnim. *Teorija in praksa* 39 (1): 31- 48.

Kanjuo Mrčela, Aleksandra in Nevenka Černigoj Sadar. 2004. *Starši med delom in družino: Raziskovalno poročilo*. Dostopno prek: http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/ocetovstvo_raz_por_starsevstvo.pdf (19. marec 2007).

Kitzinger, Sheila. 1994. *Me matere*. Ljubljana: Ganeš.

Konec, Katja. 2006. *Problemi mladih staršev: usklajevanje poklicnega in družinskega življenja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Korade, Dragica. 2008. Gospa, čistilka, gospodinja, pomočnica tetica. *ČZP Večer*, 29. april. Dostopno prek: http://bor.czp-vecer.si/VECER2000_XP/2008/05/10/2008-05-10_STR-46-46_MX-01_Izd-01-02-03-04-05-06_PAG-V-SOBOTO.PDF (3.maj 2008).

Krek, Janez. 1995. *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 1993. *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf (6. januar 2008).

--- 2005. *Socialni sporazum 2003-2005*. Dostopno prek: [http:// www.gov.si/ mddsz/ doc_sporazum.pdf](http://www.gov.si/mddsz/doc_sporazum.pdf) (15. maj 2008).

Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 1999. *Kurikulum za vrtce*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/vrtci/pdf/vrtci_kur.pdf (20.februar 2008).

--- 2008. *Predšolska vzgoja*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/si/delovna_podrocja/predsolska_vzgoja.pdf (18.marec 2008).

Moj malček. 2003. Kako najti varuško? Dostopno prek: <http://www.mojmalcek.si> (22.avgust 2008).

Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba (Lila Zbirka).

Phillips, Angela. 1998. *Zdrava, privlačna, uspešna: praktični nasveti za vsako žensko*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Razvojno Partnerstvo, Mladim materam/družinam prijazno zaposlovanje. Dostopno prek : <http://www.certifikatdpp.si> (25.april 2008).

Rener, Tanja. 2000. O delu iz ljubezni. V *Gospodinja*, ur. Ann Oakley, 279-298. Ljubljana: Založba (lila zbirka).

Rener, Tanja, Alenka Švab, Tjaša Žakelj in Živa Humer, ur. 2005. *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno očetovanje*. Dostopno prek: <http://www.european-fatherhood.com/UserFiles/File/Raziskovalno%20porocilo-o%C4%8Detovstvo.pdf> (15. december 2007).

Sicherl, Pavle. 2003. *Fleksibilnost dela: primerjalna analiza*. Ljubljana: FDV.

Selinšek, Alenka. 2004. *Ženska med družino in kariero*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Sezam, združenje staršev in otrok. Dostopno prek: <http://www.zdruzenje-sezam.si> (20.april 2008).

Stipolišek, Branka. 2007. *Javno dnevno otroško varstvo kot mehanizem usklajevanja dela in družine in izbranih evropskih državah*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Stropnik, Nada. 1993. Privatizacija na področju predšolske vzgoje in varstva. V *Privatizacija na področju družbenih dejavnosti*, ur. Peter Beltram, 307-378. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

---1994. *Ekonomski vidiki politike otroškega varstva za družino in družbo v Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

--- 1997. *Ekonomski vidiki starševstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Svetlik, Ivan in Drago Kos. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska Enotnost.

Švab, Alenka. 2001. *Družina od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

---2003. Skrb med delom in družino. Koncept usklajevanja dela in družinskih obveznosti v družinski politiki. *Družboslovne razprave* 40 (6): 1112 - 1126.

Šadl, Zdenka. 2004. Najete gospodinje in nadomestne matere. Naraščanje plačanega družinskega dela in reprodukcija družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 41(5 - 6): 997 - 991.

---2005. Družbene spremembe, travmatične emocije in emocionalna opora. *Družboslovne razprave* 21 (49 – 50): 223 - 242.

---2006. Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 22 (53): 33 - 54.

---2007. Delo na tujem. Specifične ranljivosti zaposlovanja v zasebnih gospodinjstvih. V *Med javnim in zasebnim*, ur. Mateja Sedmak in Zorana Medrič, 265 - 283. Ljubljana: Univerza na primorskem, Znanstveno raziskovalno središče.

Šadl, Zdenka in Valentina Hlebec. 2007. Emocionalna opora v omrežjih srednje in starejše generacije v časovni perspektivi. *Teorija in praksa* 44 (1-2): 226 - 253.

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina in starševstvo. Spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.

Uttal, Lynet in Mary Tuominen. 1999. Tenuous relationships: Exploitation, Emotion and Racial Ethnic Significance in Paid Child Care Work. *Gender and Society* 13 (6): 758 - 779.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI). Ur. l. RS 98/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2005988&stevilka=4298> (5.januar 2008).

Zakon o vrtcih (ZVrt-UPB2). Ur. l. RS 100/2005. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2005100&stevilka=4349> (5.januar 2008).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP). Ur. l. RS 97/2001. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200197&stevilka=4749> (5.januar 2008).

Toš, Niko. 1993. Mednarodna raziskava o okolju in družini. V *Slovensko javno mnenje*, ur. Boštjan Markič, Zdenko Roter, Cveto Trampuš, Zdravko Mlinar, Peter Klinar, Mitja Hafner Fink, Janez Štebe in Brina Malnar, 64-72. Ljubljana: FDV.

10 PRILOGA

Priloga A: VPRAŠANJA ZA INTERVJU – varuške v Sloveniji

Za začetek, mi prosim povejte, kje ste rojeni?

*****

VSEBINSKI DEL

1. Ali opravljate delo varuške kot dodatno delo poleg redne zaposlitve ali se ukvarjate samo z varstvom?
  - Koliko ur na teden se ukvarjate z varstvom (imate fiksno določen delovni čas)?
  -
2. Zakaj ste se odločila za varstvo otrok, če ga primerjate z drugimi vrstami dela?
  - Kako ste pričela s tem delom?
  - Vam je kdo, ki ga poznate, pomagal poiskati to delo, ste ga poiskala sama, kako?
3. Opišite mi prosim vaše prvo srečanje s staršema otroka, ki ga varujete? (kako ste se počutila)?
  - Prvo vprašanje, ki ga vam je postavil eden izmed staršev ob srečanju (kakšne so bile zahteve, pričakovanja)?
  - Kakšen je vaš odnos z materjo otroka? Pripovedujte mi, prosim, o materi otroka, ki ga varujete, o vajinem odnosu.
  - Kakšen pa je vaš odnos z očetom otroka, je drugačen kot ga imate z materjo otroka?
  - Kako doživljate odnos do otroka, ki ga varujete? Pripovedujte mi prosim o odnosu, ki ga gojite do otroka.
4. Kateri od staršev otroka vam daje navodila in zahteve glede varstva?
5. Se z materjo/očetom poleg zadev, ki zadevajo otroka, pogovarjata še o drugih t.i. splošnih/vsakdanjih stvareh?
6. Je med vama z materjo/očetom otroka že kdaj prišlo do nesporazumov oz. trenj, ki se lahko pojavijo pri tej vrsti dela; kot je varstvo otrok?
  - Opišite mi prosim en tak problem, do kakšne vrste nesporazuma, je prišlo?

7. Na kakšen način se soočate z napetostmi oziroma nestrinjanjem, če kdaj pride do njih med vama z materjo/očetom?
  - Ali ji/mu pokažete vaše nestrinjanje, kakšne so strategije oz. načini, ki jih uporabite, da staršem to pokažete oz. se jim zoperstavite?
  - Jim to pokažete na verbalen način?
8. V primeru morebitnih napetosti v odnosu do otroka, na kakšen način se soočate z njimi?
  - Kako rešujete težave, probleme, ki jih imate z otrokom?
  - Imate občutek, da se je otrok preveč navezal na vas?
  - Kako ravnate v tem primeru?
9. Ali starša otroka, ki ga varujeta z vami dobro ravnata?
  - Se vam zdi, da spoštujeta vaše delo?
  - Vas kdaj pohvalita?
  - Na kakšen način vam to izkazuje?
10. Ali obnašanje in razpoloženje staršev otroka vpliva na vaše počutje in na vaše obnašanje do njih in do otroka?
11. Vam mati otroka postavlja meje do koder lahko »sežejo« vaša čustva do otroka?
  - Ste imela mogoče kdaj občutek, da materi otroka ni bilo prav, ko je videla vzajemno naklonjenost med vama z otrokom?
12. Kako doživljate vaše delo (ste z njim zadovoljna, nezadovoljna)?
  - Kakšne občutke vam vzbuja to delo, ga radi opravljate?
  - Kaj je tisto kar vas najbolj veseli oziroma osrečuje pri tej vrsti dela?
  - Kaj pa je tisto kar vas najmanj veseli oziroma moti pri tej vrsti dela?
13. Kakšen je vaš tipičen delovni dan? Kako poteka – od pričetka do konca?
  - Imate občutek, da je varstvo otrok zelo odgovorno delo in zaradi tega psihično močno utrudljivo?
14. Kaj si mislite o ženskah, ki najemajo plačano pomoč za varstvo svojih otrok?
15. Kako vi gledate na žensko, ki dela kariero in zato najema pomoč pri reproductivnem delu?
16. Menite, da zaradi vse večje prisotnosti žensk na trgu delovne sile in vse težjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja (dolgih in napornih delavnikov), narašča povpraševanje po storitvah plačanega varstva otrok?
17. Kakšne ugodnosti, koristi vam ta vrsta dela ponuja?
18. Zakaj opravljate to vrsto dela?

19. Ali morate poleg varstva otroka opravljati še kakšna druga gospodinjska dela?

20. Kako ocenjujete plačilo, ki ga prejmete za to vrsto dela

21. Se vam zdi da ste ustrezno plačana ali ne?

22. Kako bi morala, po vašem mnenju država urejati takšno obliko dela?

Na koncu vas lepo prosim še za nekaj informacij o vas:

- **Starost?**
- **Koliko časa se že ukvarjate z varstvom otrok?**
- **Ste poročeni, samski, ovdoveli, razvezani?**
- **Kakšna je vaša izobrazba?**